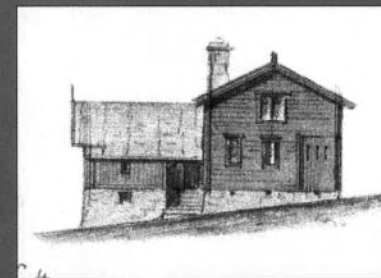
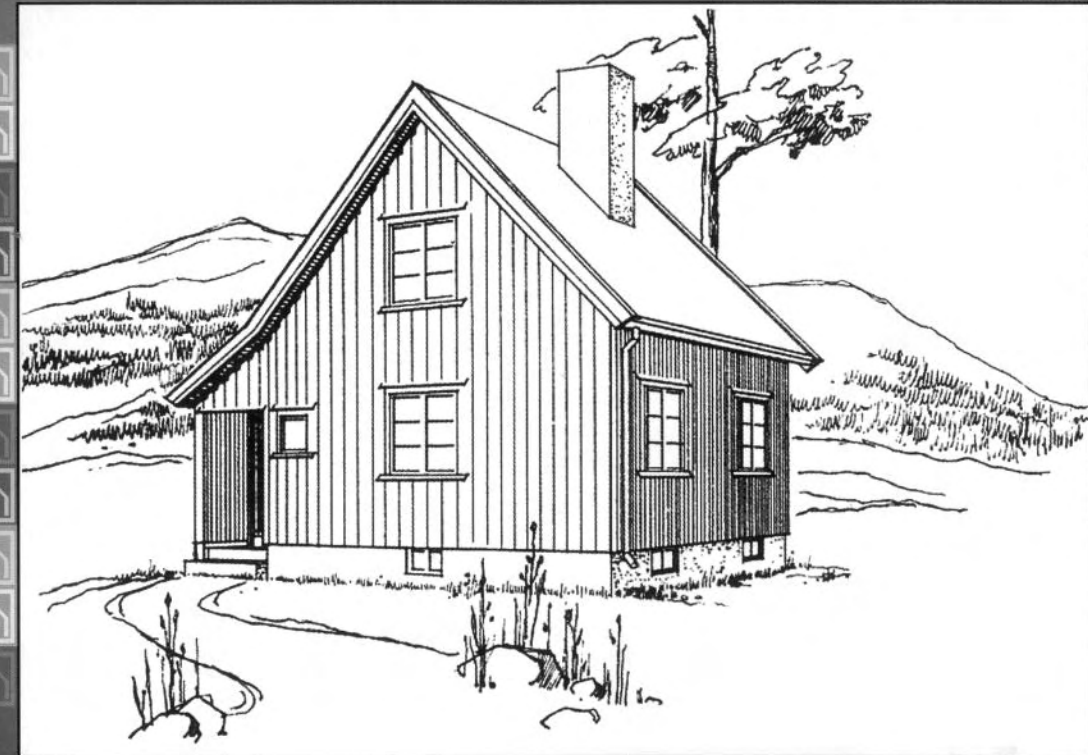

Debatten om boligkvalitet og arbeidet med typetegninger

Kurt Jørgensen

i samarbeid med Johan-Ditlef Martens

INNHold

Forord

1. Innledning til heftet	4
2. Industrialisering, bolignød og filantropiske initiativ	5
Den første typetegningen	5
Statlig boligfinansiering	7
Den Polytekniske Forenings arkitektkonkurranse i 1909	8
"Det Kongelige Selskab for Norges Vel i Litterær	
Økonomisk Henseende"s arkitektkonkurranse i 1910	9
Norsk Forening for Boligreformer	11
3. Offentlig innsats og funksjonalisme	12
Sosialdepartementets arkitektkonkurranse 1922	12
En fagdebatt, Oslo Arkitektforening 25 år	13
Arkitektkonkurranser om småhus for arbeiderklassen	15
Typetegninger fra Landbruksdepartementet	17
4. Krig og gjenreisning	20
De første distriktsarkitektene og typetegninger	
fra Norske Arkitekters Landsforbund	21
Brente Steders Regulering	23
Oslo Byes Vels boligundersøkelse	24
Husbanken opprettes i 1946	25
Gjenreisningsdirektoratets arkitektkonkurranse	26
Boligdirektoratet og distriktsarkitektene	28
Gjenreisningens skissebok	30
Typetegninger fra Boligdirektoratet	31
Typetegninger fra NBBL	34
Nye hustyper	35
5. Rasjonering og rasjonalisering	37
De første Husbankkravene	37
Nye funksjonskrav	47
Ferdighusfirmaene gjør seg gjeldende på boligmarkedet	47
Ny bygningslov i 1965	48
Husbankens arkitektkontor, fortsatt arbeid for god boligkvalitet	48
6. Fagkritikk og byggeskikk	49
Byggeskikk og systemprosjektering	49
Statens byggeskikkutvalg	51
7. Fritt marked, veiledning og premiering i stedet for krav	52
Slutt på husbankkravene	52
Veiledning	53
Premiering av livsløpsstandard	54
Nytt lånesystem; minstestandard, premiering og kvalitetstilskudd	55
8. Nye utfordringer	57
Fra gjenreisning til miljøutfordringer	57

Dette heftet gir et bilde av innsatsen i etterkrigstiden med å skaffe folk flest en hensiktsmessig bolig. Boligdirektoratets og Husbankens arbeid med typetegninger var en sentral brikke i gjenreisningsarbeidet for å skaffe befolkningen tak over hodet. Heftet fokuserer på typetegningene som et fundament for vår gode boligstandard - en innsats som har kommet lite fram i lyset.

Arbeidet med typetegningene er satt inn i en historisk sammenheng, med referanse til debatter som begynte allerede i forrige århundre. Behovet for å skaffe de brede lag av befolkningen sunnere boliger ble tydelig, og de første typetegningene ble laget rundt 1850. Avslutningsvis berører også heftet en av dagens viktige problemstillinger: «fra gjenreisning til miljøutfordringer».

Typehusene - elsket og hatet - kanskje de gjennom dette heftet kan få sin rettmessige plass i boligpolitikken historie.

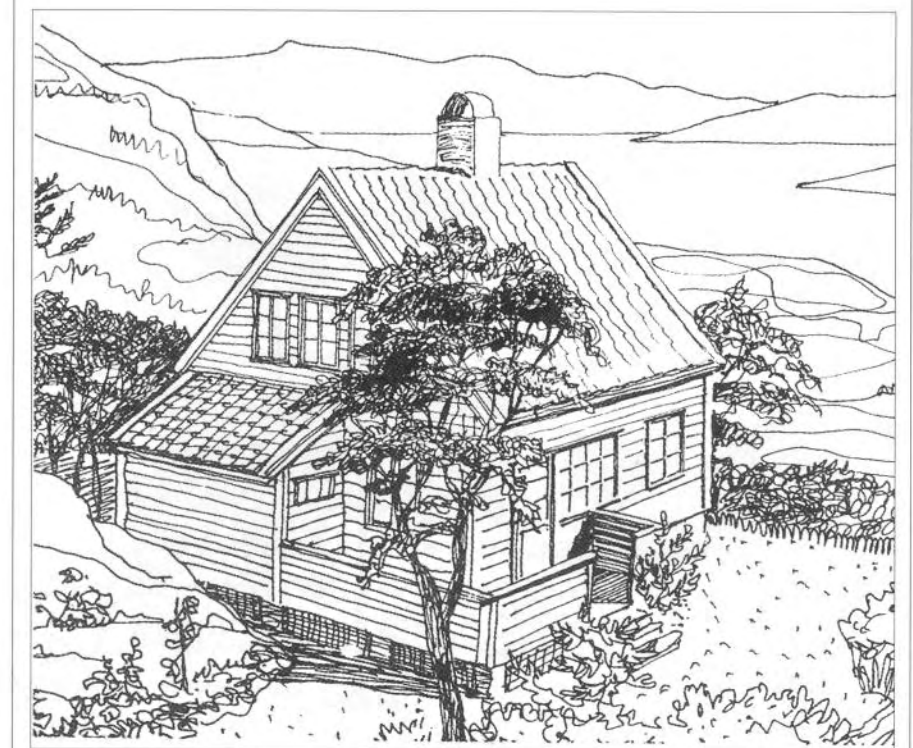
Lars Wilhelmsen

Lars Wilhelmsen
adm. direktør

Trude Lund

Trude Lund
sjefsarkitekt

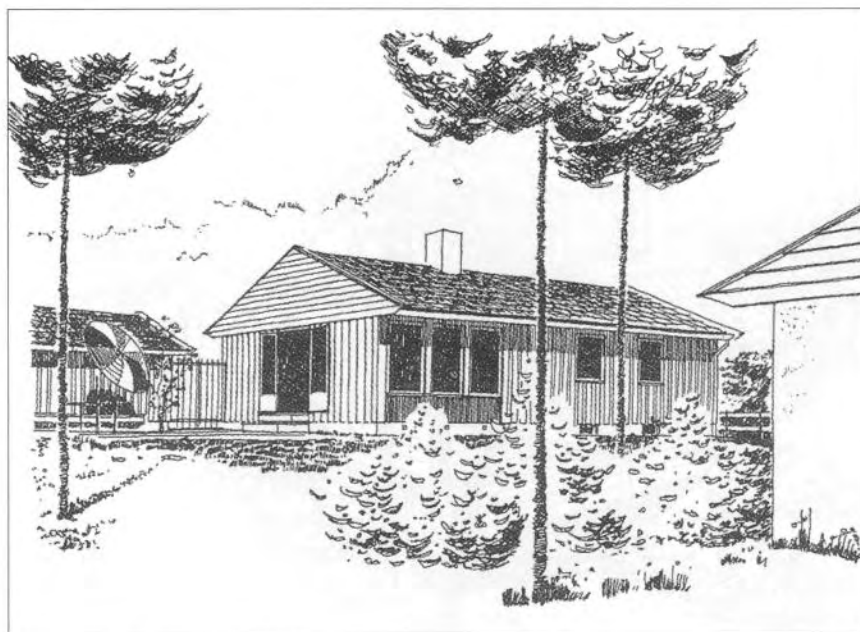
**Husbanken
Biblioteket**

Hustype i halvannen etasje fra Sørlandet, tegnet av Vilhelm Reinhardt.

Byggebransjen i Norge har i dag godt kvalifiserte fagfolk, som i all hovedsak er i stand til å løse de oppgavene samfunnet stiller. Slik var det ikke før og rett etter annen verdenskrig da boligforholdene ofte var svært dårlige og landet skulle gjenoppbygges. I 1945 hadde Norge ca. 500 arkitekter, mens vi i dag har ca. 3000. Det var stort behov for faglig kompetanse og hjelp som på en effektiv måte kunne brukes rundt om i landet. Kvaliteten på det som ble bygd kunne ofte være mangelfull både funksjonelt, byggeteknisk og arkitektonisk. For den enkelte småhusbygger var det ofte vanskelig å få tak i den nødvendige faglige bistand; bruk av "amatører" var ofte en dyd av nødvendighet. Nordmenn har også tradisjoner for "å ta saken i egne hender", med vekslende faglige resultater. Arkitektstandens interesse for småhus- og boligbyggingen har også vært meget varierende. Tidligere var det borgerskapets villaer som var interessante oppdrag. Etter 1945 ble det de store feltutbyggingene som arkitektene konsentrerte seg om. Ferdighusfirmaene hadde fritt spill da de meldte seg på banen for fullt i begynnelsen av 1960-årene. Utarbeidelse av typetegninger for småhus ble derfor, i en periode, et viktig virkemiddel i kampen for en bedre boligplanlegging. Fra 1945 tok staten et ansvar for at vanlig folk skulle få boliger med en god kvalitet, bl.a. gjennom å sette krav til de boligene den var med på å finansiere gjennom Husbanken.

"Husbankhus" og "husbankkrav" er begreper som mange i Norge har et forhold til, på godt og vondt. For noen har de representert et rigorøst regelverk, for de fleste en god hjelp til å skaffe seg en rimelig og høvelig bolig. Uansett synspunkt, kan vi konstatere at Norge i dag har den høyeste boligstandarden i verden, og at Husbanken har bidratt sterkt til at det er blitt slik. Gjennomsnittlig boligareal pr. person er nå 49 m².

Type 111 fra Boligdirektoratet 1962

Begrepet "god boligstandard" favner vidt, men noen viktige elementer kan vi kanskje bli enige om: Selve boligen skal være funksjonell og tilfredsstillende grunnleggende behov som søvn, rekreasjon, matlaging og sosialt samvær, miljøet rundt boligen skal være trivelig og legge forholdene til rette for fellesskap, huset og omgivelsene skal være vakre og ha en god arkitektur, og sist, men ikke minst; de ressursene den enkelte og samfunnet bruker til dette, skal utnyttes på en effektiv og rasjonell måte.

Offentlige myndigheter har engasjert seg i dette arbeidet på forskjellig vis. Både lovgivning, reguleringer, økonomiske stimuleringer, faglig utviklingsarbeid og informasjon er tatt i bruk. Ideelle organisasjoner og faggrupper som bl.a. økonomer, sosiologer, leger/helsearbeidere og arkitektene har også engasjert seg i boligspørsmålet. Utarbeidelse av typetegninger har vært et viktig virkemiddel. Norge er et småhusland, og eneboligen framstår for mange som den ideelle boligformen. 60 prosent av husstandene i Norge bor i eneboliger. Arbeidet for gode boliger vil derfor i stor grad være sammenfallende med arbeidet for gode småhus og eneboliger.

Husbanken er 50 år i år, noe som aktualiserer et historisk tilbakeblikk. Dette heftet konsentrerer seg om denne femtiårsperioden, 1946 til 1996, men trekker også linjer tilbake til midt på 1800-tallet. Interessant er det å studere hvilke temaer som har opptatt arkitektene og den fagdebatten som har fulgt i typetegningenes kjølvann. Mange spørsmål er fortsatt aktuelle, noe ikke minst byggeskikkdebatten det siste tiåret viser. Hvilke standardkrav som skal legges til grunn for boliger til folk flest er også et stadig tilbakevendende tema. Dette heftet legger hovedvekten på å presentere departementenes og det offentlige initiativfor å ivareta god faglig boligplanlegging, både funksjonelt, teknisk og arkitektonisk

Sivilarkitekt Kurt Jørgensen som var byråsjef i Boligdirektoratet fra 1950 til 1965 og sjefsarkitekt i Husbanken fra 1965 til 1979 har samlet og skrevet det historiske materialet fram til de siste typetegningene fra Husbanken i 1970-årene. Sivilarkitekt Johan-Ditlef Martens har ført stoffet fram til i dag og bidratt med redigering og faglige innspill.

Det var kummerlige boligforhold både på landsbygda og i byene. Staten og filantropiske organisasjoner engasjerte seg etterhvert i arbeiderklassens boligforhold. Gode småhus skulle sikre en sunn arbeidskraft, borgerlige dyder og forhindre emigrasjon til Amerika.

I forrige århundre var det som ellers i Europa industrialiseringen og tilflyttingen til byene som skapte de store boligproblemer, med boligmangel, trangbodhet og helseproblemer. Arbeiderne bygde til å begynne med sine egne boliger i tre utenfor bykjernen. Bøndene tok med seg sine byggetradisjoner fra landsbygda. Disse småhusene representerte en ganske høy boligstandard for de som bygget dem, men de ble fort overbefolket og trangbodde pga. utleievirksomhet. Mange bedrifter bygde også boliger for sine ansatte. Rene utleiegårder i mur av betydning fikk vi ikke i Norge før den økonomiske høykonjunkturen i første halvdel av 1870-årene, og da først og fremst i Christiania.

Det var flere årsaker til at borgerskapet begynte å engasjere seg i arbeiderklassens boligforhold. De dårlige boligforholdene gikk ut over arbeidernes arbeidskapasitet. Fabrikkeierne trengte sunne, arbeidsdyktige arbeidere. Arbeiderstrøkene var flere ganger rammet av koleraepidemier. Årsaken lå hovedsakelig i de dårlige boligforholdene, og det var fare for at epidemiene kunne spre seg til borgerskapet. Sist, men ikke minst begynte arbeiderklassen å organisere seg og stille krav om bedre boligforhold. Byens borgere var engstelige for at de dårlige boligforholdene skulle danne grobunn for

revolusjonære ideer. I Møllergata i Christiania ble de første arbeiderboligene bygd av det filantropiske selskapet "Aktieselskabet af 1851 til Anskaffelse af Arbejderboliger i Christiania". De 46 boligene besto hovedsakelig av ett rom og kjøkken.

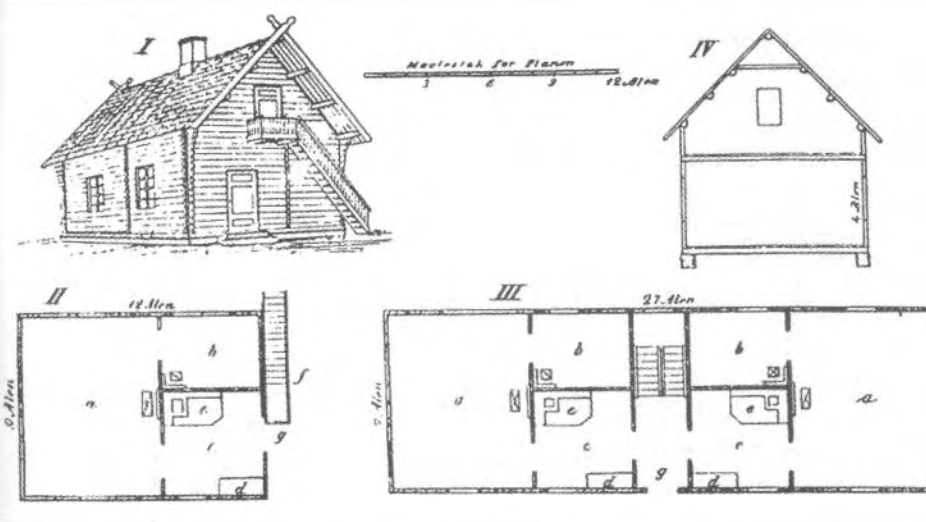
Den første typetegningen

Mange mente at arbeiderklassen burde eie sine egne småhus med hage der de kunne dyrke sine grønnsaker og eventuelt fø på en gris. Dette ville lære dem borgerlige skikker og holde dem vekk fra revolusjonære ideer. Kasernene var "farlige" i den forstand at mange arbeidere ble samlet på ett sted, noe som igjen dannet grunnlag for fellesskap og organisering. Hovedargumentet mot småhus og hagebyer var at det ble for dyrt for arbeiderklassen å bo på denne måten, - noe som viste seg å holde stikk helt fram til etter annen verdenskrig.

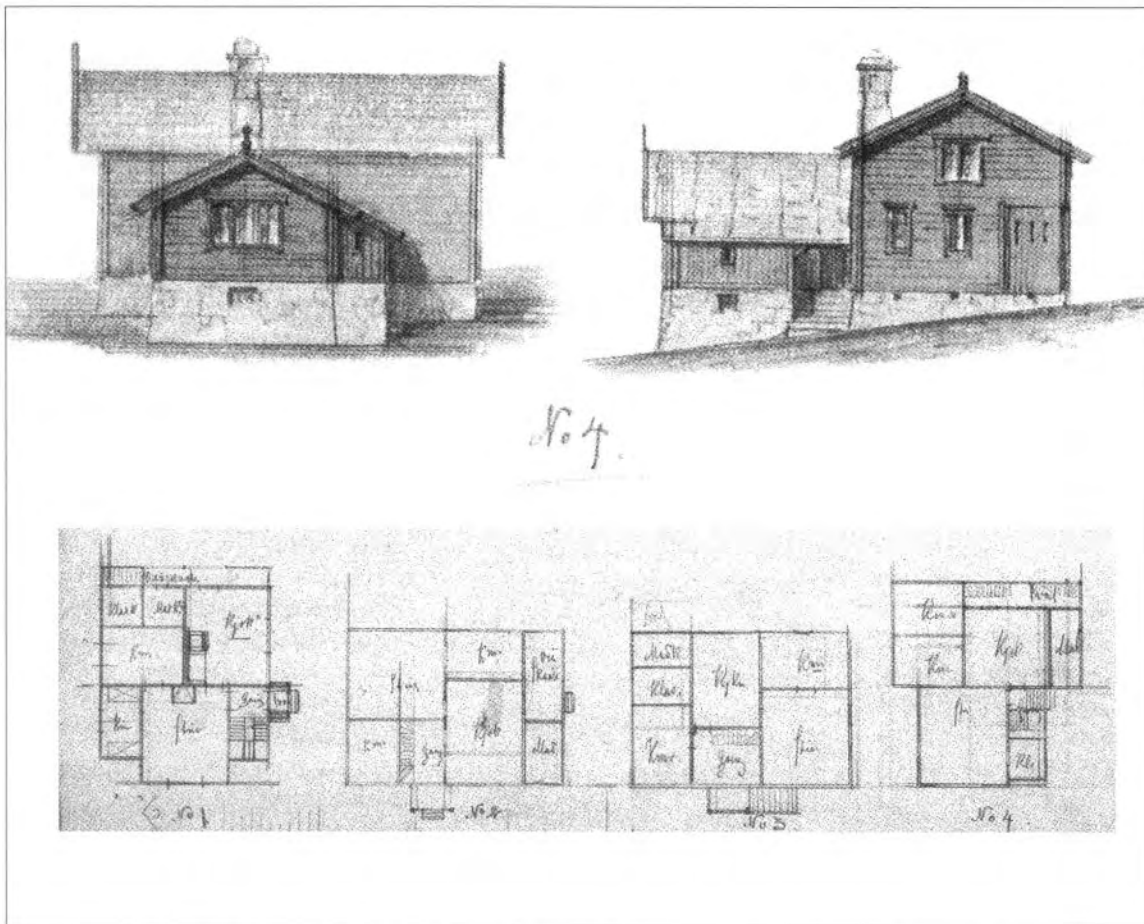
I 1851 kom slottsarkitekt Hans Ditlev Franciscus Linstow med det vi kan kalle den første typetegning for småhus, en vertikalt delt tomannsbolig, for arbeiderklassen. Den var tenkt bygd i forstedene til Christiania, men typetegningen fikk ikke noen direkte praktisk betydning.

I 1863 henvendte amtmannen i Nordre Bergenhus seg til Indredepartementet og påpekte ønskeligheten av å få utarbeidet mønstertegninger til de som ble utsatt for jodskifte og som måtte ha seg nytt hus. Behovet for faglig hjelp til boligplanlegging var stort. Indredepartementet anmodet arkitekt Eilert Christian Brodtkorp Christie som da arbeidet med restaurering av Nidarosdomen, om å utarbeide slike mønstertegninger. Arkitekt Christies tegninger ble kritisert for at de ikke hadde noen tilknytning til vestlandsk byggeskikk, men var basert på "Antik Østlandsk stil".

Stadskonduktør (bygningssjef) Georg A. Bull i Christiania diskuterte allerede i 1861 detaljerte krav til den enkelte bolig. Han utga et lite skrift om hvilke krav man burde stille til en god bolig. Etter å ha gitt praktiske og bygningstekniske råd og anvisninger, sa han om planløsningen: "Så mange værelser som mulig bør gives fri adgang fra entré eller gang. Når det kan undgås bør kjøkkenet ikke stå i forbindelse med noget værelse, heller støde til en særskilt gang". Han advarte videre mot "en skik der ikke alene har

Slottsarkitekt Hans Ditlev Franciscus Linstows utkast til arbeiderbolig 1851

Arkitekt E. C. B. Christies typetegning for Indredepartementet 1863. Det som preger disse husene er at mange funksjoner skal ha plass innenfor husets fire vegger. Planløsningen ble mer differensiert enn Linstows tidligere plan som bare besto av kjøkken, stue og kammer. Reisverk og sperretak var vanlige konstruksjonsprinsipper. Større trerams vinduer var også nytt. Parafinlampen krevde større takhøyde. Sunnhetsloven av 1861 påpekte behovet for lys og luft i rommene.

Reisverk erstattet lafteteknikken rundt 1860, samtidig som Sveitserstilen kommer til Norge. Dampsaga, til erstatning for vannkraft, og høvelmaskiner muliggjorde denne teknikken. "Tungt" bindingsverk av 4" x 4" med 2 x 2 lag panel og papp kom rundt 1920 og ble erstattet av lett bindingsverk rundt 1950.

vedlikeholdt sig på landet, men også til dels i byene, den at holde sal eller stasstue. To stuer skjer på bekostning av andre bekvemmeligheter. Derimot er det en fordel om man ved siden av kan ha et mindre værelse eller cabinet".

Og om rommenes mål sa han:

"Spiseværelsets bredde bør ikke være under 6 1/2 alen (4,0 m). Soverom 40 kvadratalen (15,7 m²). Pige-kammer 25 kvadratalen (9,8 m²). Romhøyden ikke under 5 alen (3,13 m) ikke over 6 alen (3,76 m). Spiskammer bør alltid have direkte lys."

Disse anvisningene gjaldt eneboliger i Christiania. Den første omfattende boligundersøkelsen i Norge ble utført av dr. med. Axel Holst for Sunnhetskommissionen i Kristiania i 1893. Han konstaterter som ventet at boligforholdene var under enhver kritikk og formulerte minstekrav til boligen. Voksne skulle ha

minimum 10 m³ luft og barn minimum 5 m³. Han fastslo også at boutgiftene ikke måtte overstige 20% av "husfars" inntekt. For å løse disse problemene mente han at industriherrene måtte bygge flere arbeiderboliger, og at kommunen selv måtte bygge boliger.

Ti arbeiderboliger ble oppført i 1908 i Vennesla etter bankdirektor Peder Rindes tegninger

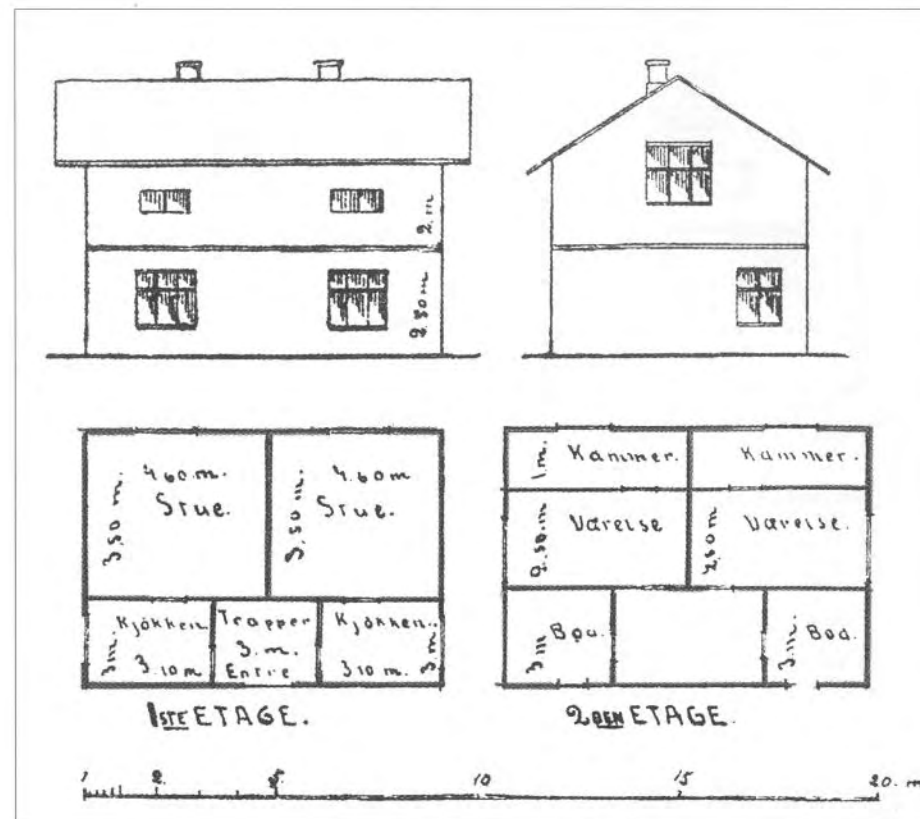
Statlig boligfinansiering og enkle "typetegninger"

På slutten av 1800-tallet var det en byggeboom i hovedstaden uten side-stykke som endte med det kjente "Kristianiakrakket" i 1899. Nesten all boligbygging stoppet opp, og privat kapital trakk seg ut av dette markedet. Konjunkturedgang og emigrasjon til Amerika førte til at 9,6 prosent av boligene i Kristiania sto tomme i 1905. Boligforholdene var dårlige ikke bare i byene. Bolig- og levekårene var også svært dårlige for mange på landsbygda. Mange valgte å emigrere til Amerika. For å bedre boligforholdene på landsbygda og å motvirke emigrasjon, ble Statens Arbeiderbruk- og Boligbank etablert i 1903, også kalt Boligbanken. Denne lå under Landbruksdepartementet. Det ble stilt krav til tegninger og kostnader, men ikke til kvalitet og skikkelig planlegging. Loven for Statens Arbeiderbruk- og Boligbank krevde: "Den Laansøger der andrager om Laan til Opførelse af Hus skal ledsage sin Ansøgning med Plan for Byggearbeidet med Omkostningsoverslag." Midlene gikk først og fremst til landsbygda, men banken finansierte også boliger i byene. I 1915 ble den

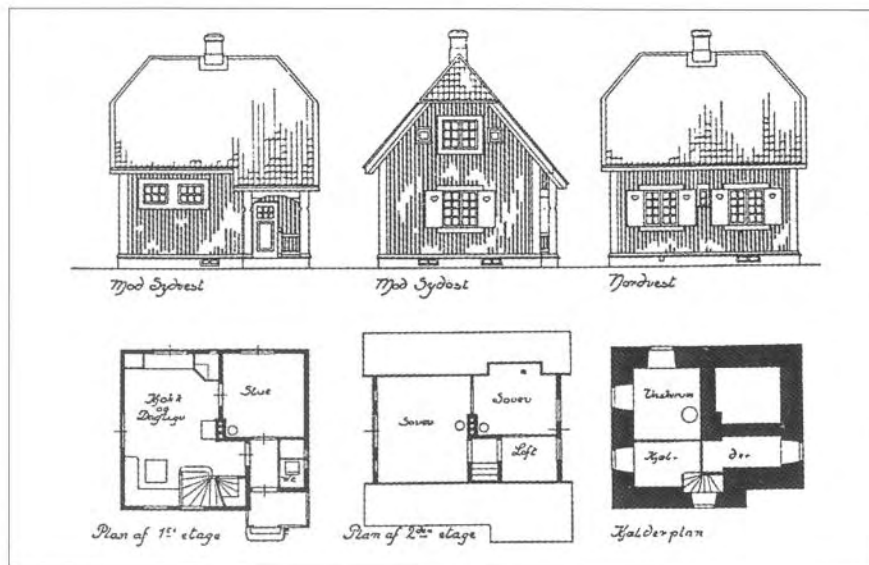
erstattet av Den Norske Stats Småbruk- og Boligbank.

Banken hadde en egenartet ledelse. Bankens direktør var stortingsmann - gjerne fra landbrukskomiteen, men det daglige arbeid ble utført av en kontorsjef og en eller to takstmenn, gjerne agromomer. Arkitekter ble oppfordret til å komme med utkast til typetegninger, og arkitekter ga ut hefter med hustyper og omkostningsoverslag. Men det var stor forskjell i oppfatning av hva som ville være "det gode hus".

Bankdirektøren i årene 1899-1911, stortingsmann Peder Rinde, gikk sterkt imot de hustypene som arkitektene laget - både når det gjaldt utformingen og prisene. Rinde laget selv to typetegninger - og utga disse i et hefte beregnet på bankens lånsøkere. Han ironiserte sterkt over arkitekters syn på planlegging. Han sier også i sitt hefte at hvis man ønsker det, kan man rive ut tegningene av heftet og vedlegge dem sin lånesøknad. Dette kostet 40 øre. Det ble bygd noen hus etter disse tegningene. Kravet til tegningsmaterialet var ellers meget lavt. Man ville ikke skremme folk med krav om planer, snitt og fasader. "Et riss" kunne være nok.

Bankdirektor og stortingsmann Peder Rindes eget forslag til typehus

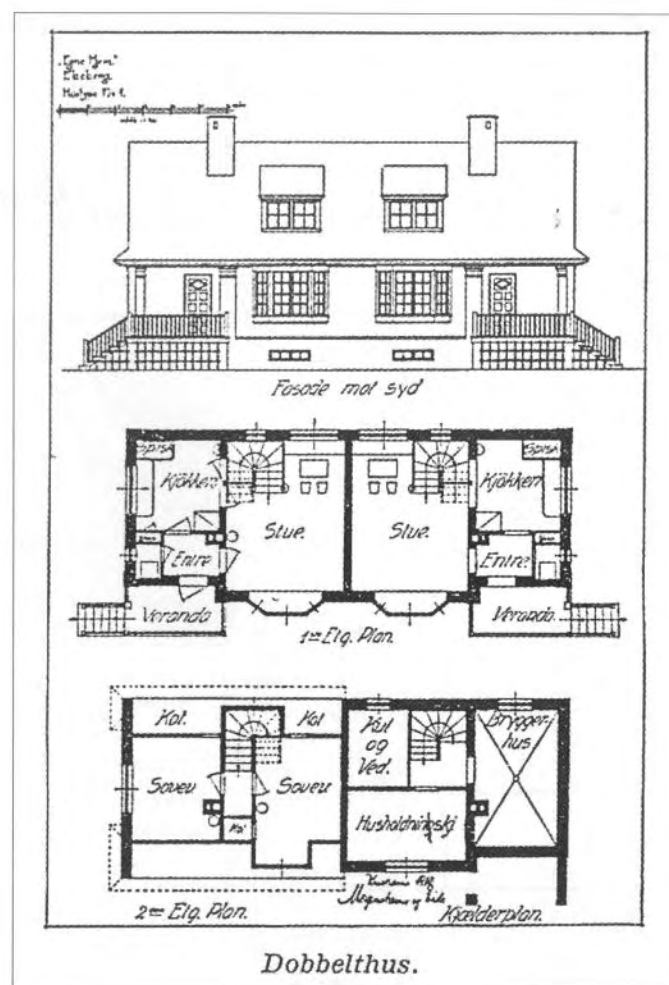
Magnus Poulssons vinnerutkast for trehus i Polyteknisk forenings arkitektkonkurranse i 1909

Den polytekniske Forenings arkitektkonkurranse i 1909

På faglig hold ble man klar over at man måtte skaffe vanlige folk bedre bistand i planlegging av sin bolig. Den Polytekniske Forening var stiftet i 1852 og var en fagideell organisasjon for ingeniører og andre tekniske fag, herunder arkitekter. I 1909 tok foreningen initiativ til en stor konkurranse, "Plan for arbeiderboliger i bystrøk". I programmet het det "at den til nå rådende plan med bolig i én etasje er et forlatt stadium". Juryen henviste til utviklingen i England, Tyskland og De Forente Stater og også her hjemme. Det gode hus var et hus i en og en halv etasje.

Morgenstjerne & Eide og Magnus Poulsson fikk premier i gruppen for murhus og for trehus. Konkurransen fikk derved indirekte betydning for det som skulle skje i Kristiania og på Rjukan de nærmeste årene. Morgenstjernes og Eides utkast ble bearbeidet og realisert i Ekebergskrenten i Kristiania i 1910 og ble Norges første hageby. Selskapet "Kristiania Egne-Hjem" bygget de 58 eneboligene med garantier fra Kristiania stiftamt. Andre hagebyer som kom som en følge av denne arkitektkonkurransen var Fyrstikkbyen (Magnus Poulsson) og Freiabyen (Morgenstjerne og Eide).

Egne hjem-bevegelsen, slik den ble utviklet av bl.a. Ebenezer Howard og Robert Unwin, fant gjenklang i den norske småhustradisjonen, men som organisert bevegelse fikk den ikke stor betydning. Boligtypene som ble utviklet, preget likevel mye av den norske småhusbyggingen de neste tiårene.

Polyteknisk forenings arkitektkonkurranse i 1909. Morgenstjernes og Eides bearbejdet utkast for hagebyen på Ekeberg

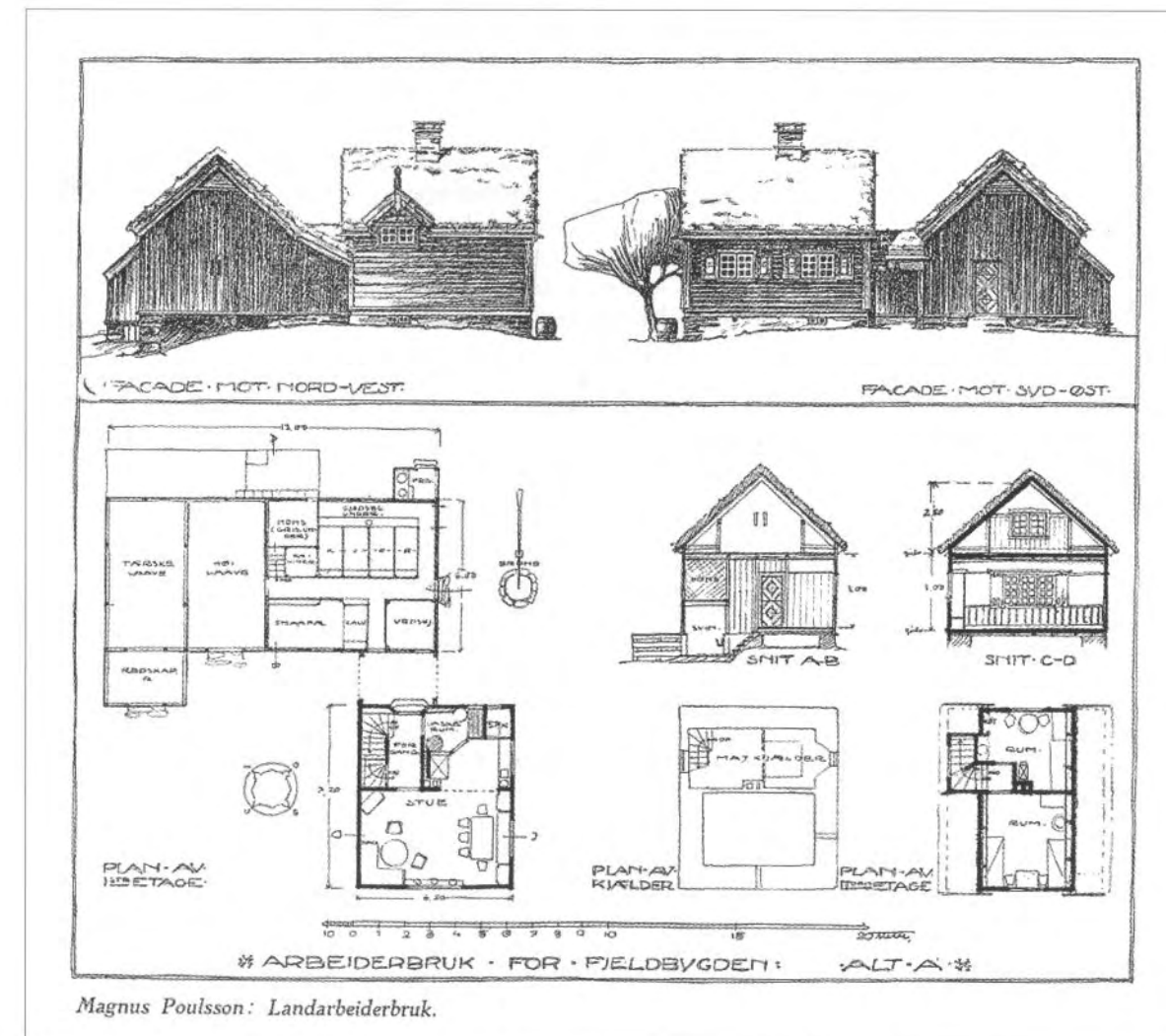
"Det Kongelige Selskab for Norges Vel i Litterær Økonomisk Henseende"s Arkitektkonkurranse i 1910

"Selskapet til Emigrasjonens Innskrenkning", stiftet i 1908, tok opp arbeidet for "Hjemlig byggeskikk på landet", og den ville "arbeide for billig, vakker og bekvem bebyggelse av småbruk på landsbygden". I selskapets beretning fra 1910 heter det: "Det er ikke til skade for landet at arbeidsledige personer i krise- og nedgangstider formår at skaffe sig sysselsettelse utenfor landets grenser. Det er imidlertid ikke denne utvandring man frykter, men derimot den, der suger kraften av vårt landbruk, avfolker våre fjellbygder, fører våre anerkjente dyktige sjøfolk over på fremmede skibe og skaffer oss av med våre dyktigste håndverkere og industriarbeidere." og videre: "Det må kunne hjelpe til at skaffe oss praktiske gode huse og vakker

national stil istedenfor disse mange skrekkelige misfostre i mislykket schweitzerstil eller helst ingen stil, der nu reiser sig utover landet, og hvis særkjende er, at der ikke findes forhold i bygningen, og at de virker hæsleige og fremmede i våre vakre bygder og dale."

Sammen med "Det Kgl. Selskab for Norges Vel i Litterær Økonomisk Henseende" ble det i 1909 nedsatt en komité som skulle virke for å oppfylle programmet om "hjemlig byggeskikk på landet, arbeide for billig, vakker og bekvem bebyggelse av småbruk på landsbygden".

Komiteen tok initiativ til en arkitektkonkurranse. I programmet skisserer juryen synspunkter og arbeidsmål og gir uttrykk for sterk bekymring over situasjonen: "Byggeskikken på landet går samme vei (som i byene). Den er blitt rotløs. Det tradisjonelle stempel våre

Magnus Poulsson: Landarbeiderbruk.

Ett av Magnus Poulssons vinnerutkast i "Det kongelige Selskab for Norges Vel i Litterær økonomisk Henseende"s arkitektkonkurranse i 1910

"Du synes du ser Tiedemands to gamle sitte der inne" (Tidsskrift for det norske landbruk 1911)

forfedre fant det selvfølgelig at sette på gårdens mange bygninger, ser vi ikke lenger, mange norske bønder bygger ikke lenger norske hjem. Denne rotløsheten i bygningsskikken er et av de synlige uttrykk for den manglende hjemstavnsfølelse, som dessverre må siges ofte at være tilstede hos ungdommen på landet, og som gir den tiltagende emigrasjon så stor næring. [...] Skal man derfor tenke på at få byggeskikken tilbake i et sunt nasjonalt spor, er det sansen for det skjønne også i byggeskikkens enkleste former vår komite vil søke vekket. Også et annet moment vil vi i denne forbindelse nevne: Den voksende industri, jernbane, kraftoverføringsanleggene, tømmerdrift, sagbrukene etc. har trukket med sig et stort antall arbeidere hvor der dannes rene industrisentre. Disse arbeidere er på en måte hjemløse, og deres følelse av hjemløshet er rettelig ikke blitt mindre ved synet av og oppholdet i de boliger man har oppført til dem, de såkalte brakker. Denne brakkestil har vi nok eksempler på at har skjemmet ut mange av landets smukkeste strøk, og har vist en merkelig evne til at sprede seg, og infisere hele bygdelag."

Konkurransen tok sikte på å skaffe fagmessige tegninger til de som søkte lån i Den Norske Stats Småbruk og Boligbank.

Programmet omfattet boliger og uthus for landarbeiderfamilier: "Ved landarbeiderbruk skal her forstås et smaa-

bruk, eiet og drevet av en på landet bosatt arbeider der har sin arbeidsdag optatt på fabrikk, bruk eller på gård eller ved jernbane - eller er veivokter." Det sies ikke noe om boligens størrelse, men prisen skulle ligge innenfor Boligbankens høyeste lån. Ulike typer hus ble ikke nevnt i programmet. Men det var underforstått at et lite bolighus var i en og en halv etasje. Det var én gruppe for fjellstrøk og én for kyststrøk.

Det kom inn 31 utkast. I gruppe én, fjellstrøk, vant Magnus Poulsson alle tre premiene. For kyststrøk fikk E. A. Schou førstepremie og Magnus Poulsson annenpremie. Det er grunn til å feste seg ved resultatet både når det gjelder Magnus Poulssons dominerende rolle, og når det gjelder den mottakelsen utkastene fikk. Det var stor offentlig interesse for saken. Diskusjonen varsler motsetninger som vi kjenner igjen helt fram til dagens byggeskikkdebatt, - "stilkopier" eller moderne formspråk.

Om arkitekt Poulssons førstepremie - med motto "Peik" - hadde juryen uttalt: "Fint gjennomtenkt, økonomisk anlegg. Fremfor alt må nevnes at forfatteren har truffet pointet ved denne konkurransen, at lage et arbeiderhjem for vår tid, for nutidens sosiale forutsetninger, men med det gamle vakre småhjems tone og charme over seg."

Tidens Tegn (Verdens Gang) skrev om Magnus Poulssons utkast: "Huset er som et gammelt godt minne og et varmt barnslig sind. Du synes du ser Tiedemands to gamle sitte der inne en søndagsmorgen mens solen strør sitt guld over deres rynkede ansikter og over deres rødmalte bord og over deres andakt. Det er det som *høver* som er vakkert."

Den romantiske stil og kopiering av de gamle stuer ble sterkt kritisert av en rekke fagfolk som var mer opptatt av rasjonelle boligplaner. Arkitekt Carl Berner var derimot meget begeistret for utkastet. I en stor artikkel om ny, norsk arkitektur i tidsskriftet Kunst og Kultur i 1911 skrev han om Magnus Poulssons småbrukerprosjekt: "Her er endelig et hjem. Nu er norsk arkitektur over det verste." Han tenkte nok på "schweitzerhus og dragestil" - "kampen mot dragen" var dengang et begrep.

Magnus Poulsson og E. A. Schou fikk i

oppdrag å utarbeide sine prosjekter. Tegningene deres ble trykt i et stort antall og forelå i 1913. Bustadbankens direksjon anbefalte innkjøp av tegningene, men Sosialdepartementet avsto. De var i tvil om tegningenes generelle anvendelighet. Arkitektkonkurransen fikk derfor liten praktisk betydning. Fortsatt manglet man et kvalifisert materiale som grunnlag for bygging av småhus til folk flest.

Norsk Forening for Boligreformer

Enkeltpersoner engasjerte seg sterkt i boligsaken. Advokat Chr. Hansson og arkitekt Christian Morgenstjerne var norske delegater på Den IX internasjonale boligkongressen i Wien i 1910. Hovedemnene på kongressen var: kommunal bolipolitikk, organisering av kreditten, småhus eller leiekaserner, reduksjon av byggekostnadene og boligsakens utvikling.

Etter en landskonferanse om boligspørsmålet i Bergen i 1912 tok disse to personene, sammen med bl.a. arkitekt Sverre Pedersen i Trondheim initiativ til stiftelse av "Norsk forening for boligreformer" i 1913.

Formålsparagrafen lød slik: "Norsk forening for boligreformer er en helt upolitisk forening som gjennom opplysende, organisatorisk og vitenskapelig arbeid har til oppgave å virke for boligsakens fremme."

Arkitekt Morgenstjerne skrev i en rapport: "For å hjelpe på boligforholdene på landet har vi Arbeiderbruk- og Boligbanken, men dens virksomhet har ikke ført til den bedring som var ønsket. En utvikling og bedring av Arbeiderbruk- og Boligbankens virksomhet ville formodentlig klare oppgaven i bygdene. Det kunne muligens sies at staten ikke merket noe tap på de ofte dårlige hus, kommunene står jo som garantister. Men nasjonaløkonomisk er det da av største viktighet at disse eiendommer ble verd sine penger! Banken må utarbeide mønsterhus. Selskabet for Norges Vel hadde her gitt et godt grunnlag. Banken burde få sine arkitektoniske konsulenter."

Christian Gierløff var foreningens generalsekretær og drivende kraft fra 1916 fram til 1934. Sammen med tidligere boligdirektør og senere byplansjef Harald Hals, var han en av de sentrale

personer i den norske boligdebatten. I 1963 ble foreningen slått sammen med Norsk Byplanforening til Norsk Forening for Bolig- og Byplanlegging. Ny konjunkturoppgang og tilflytting til byene rundt 1910, samtidig som arbeiderbevegelsen styrket seg, førte til at kommunene engasjerte seg både i finansiering og bygging av boliger i 1920-årene. I Oslo står Torshov med sine 2 000 boliger som det fremste eksemplet på denne epoken og politikken.

De ulike funksjonene som boligen skulle fylle ble underlagt vitenskapelige analyser. Tidligere mislykkete forsøk på å komme fram til typetegninger ble fulgt opp med en ny arkitektkonkurranse. Pressen engasjerte seg sterkt i boligdebatten med sine egne idekonkurranser for gode småhus. Norske Arkitekters Landsforbund (NAL) og "Byggekunst" var også viktige bidragsytere. Fagdebatten ga få praktiske resultater.

Den første landsomfattende bygningsloven kom i 1924 og gjaldt bare for byene. Landkommuner kunne selv, på frivillig grunnlag, definere kommunen eller deler av kommunen som "byggnings-kommune" der bygningsloven ble tatt i bruk. Byene og bygningskommunene skulle ha et eget bygningsråd med politikere og fagfolk som medlemmer. Dette var først og fremst en bygningslov som regulerte byggevirksomheten. Krav om utarbeidelse av reguleringsplaner gjaldt hele kommunen, men i praksis ble slike planer utarbeidet bare for de enkelte sentrums- og utbyggingsområdene. For den enkelte bygning begrenset loven seg til å omfatte tiltak som skulle forhindre brann, sikre helse og byggeteknisk forsvarlige løsninger. I likhet med senere bygningslovgivning var krav til planløsning, bokvalitet i liten grad berørt. Faglig veiledning og kontroll måtte ivaretas på annet vis.

Funksjonalismen fikk stor innflytelse på boligreisningen i Norge, både når det gjaldt arkitektur og samfunnsengasjement. Funksjonalismens krav til nøkternhet, rasjonalitet og likhesidealer fant grobunn i norske forhold og kultur. Norske arkitekter dro til Tyskland og studerte boligbyggingen i Berlin og Frankfurt am Main. Bruno Taut, Gropius og Ernst May m.fl. var blant forbildene. Som i Tyskland var mange arkitekter sosialister eller sosialdemokrater og mer eller mindre opptatt av forholdet mellom fag og politikk. "Die Wohnung für das Existensminimum", som Congrès internationaux d'Architecture Moderne (CIAM) utga i 1928 etter en boligutstilling initiert av byplansjef Ernst May i Frankfurt am Main, la grunnlaget for vitenskapelige krav til boligbyggingen som fikk betydning for boligreisningen etter krigen.

På et nordisk arkitektmøte i Trondheim i 1930 uttalte den finske arkitekt Alvar Aalto: "Funksjonalismen er det moderne sosiale og økonomiske samfunnssyns

tekniske uttrykk. Den tar opp i deg det sosiale spørsmål som heter boligsaken og søker dens løsning etter moderne produksjonslinjer." Han gir også en berettiget advarsel: "Det er sørgelig å se hvordan enkelte arkitekter selv ofte opptar funksjonalismen som en rent formell nyskaping ... Funksjonalismen er ikke en arkitekturretning, men et samfunnsmessig prinsipp".

Sosialistiske Arkitekters Forening med sentrale personer som Frode Rinnan (senere arkitekt for bl.a. Oslo kommune og OBOS), Carsten Boysen (senere generalsekretær i Norske Boligbyggelags Landsforbund, NBBL etter krigen) og Erik Rolfsen (senere byplansjef i Oslo) hentet hjem eksemplene, teoriene og kunnskapen om god boligplanlegging fra Tyskland. De kritiserte Oslo kommunes boligpolitikk gjennom tidsskriftet *Plan*, som kom ut 1933-36. De påpekte at hagebyene og deler av den kommunalt subsidierte boligbebyggelsen var for eksklusiv for arbeiderklassen, mens en del av de kommunale leiegårdene var for dårlige. De krevde minimum tre rom og kjøkken for familier med barn. De angrep kommunen for urasjonell boligproduksjon og agiterte for en profittfri kooperativ boligbygging med offentlig finansiering.

Sosialdepartementets arkitektkonkurranse 1922

I 1920 ble det opprettet et eget boligkontor i Sosialdepartementet. Kontoret tok seg bl.a. av boligforhold og husleieregulering og "bevilgninger til fremme av samfunnsnyttig boligbygging". Første boligdirektør ble arkitekt Harald Hals. Nå ville man ta fatt på boligens faglige planlegging, og sikre byggearbeidets kvalitet. Boligbanken var derimot fortsatt i Landbruksdepartementet, så noen god kobling mellom boligfaglige studier og boligfinansiering ble det ikke.

De tidligere arkitektkonkurransene hadde ikke gitt synlige praktiske resultater. I 1919 ba derfor Stortinget Regjeringen "opta til utredning spørsmålet om massefremstilling av praktiske hus etter bestemte normaltyper ... Vel gjennomarbeidete typer vil kunne heve nivået. Det kunne være tale om at det offentlige selv foranlediget massefabrikasjon av et sådant hus som ledd i arbeidet mot bolignøden". Man viste til at bygningsteknisk

standardisering hadde vunnet fram med gode resultater for mange bygningsdeler som dører, vinduer og annen innredning av boligen. Man ville gå videre på denne veien og ta industrien i bruk.

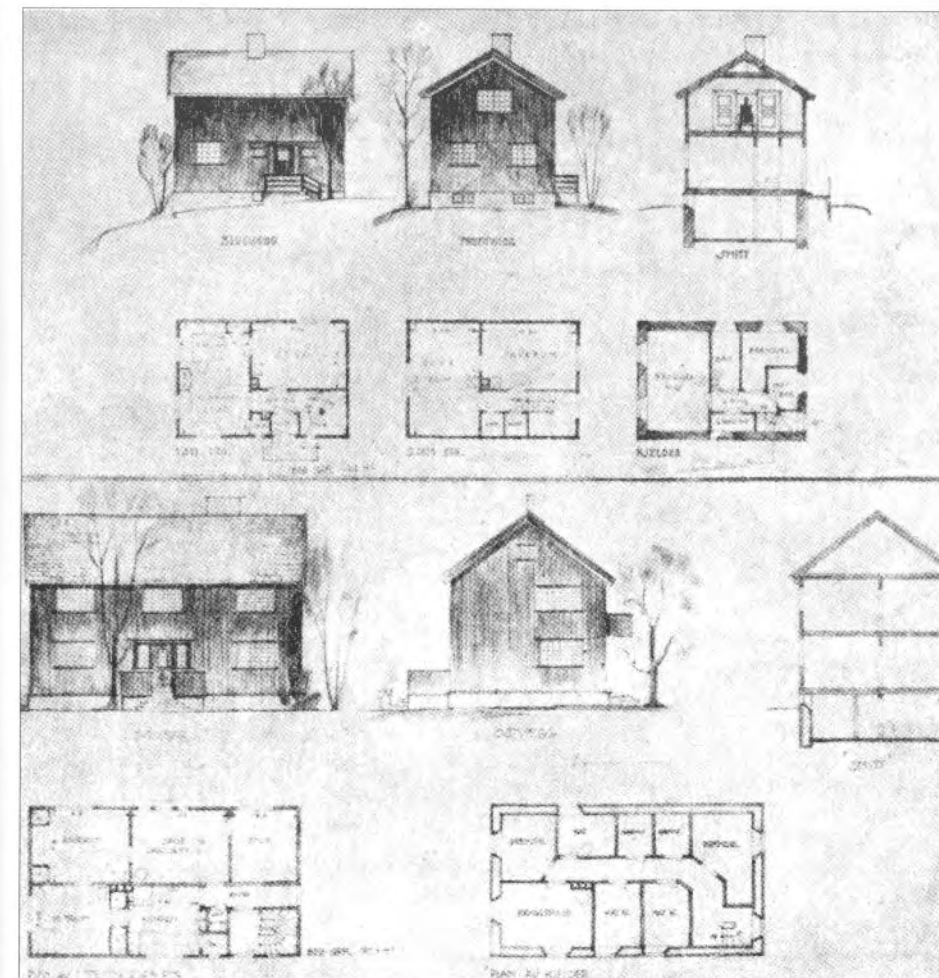
I 1922 skrev Sosialdepartementet ut en stor konkurranse om standardtyper for hus som var egnet for fabrikkmessig framstilling. Den fikk stor tilslutning. Blant de premiere arkitektene var Ove Bang, Per Grieg og Johan Lindstrøm. Juryen ga omhyggelig kritikk og hadde utførlige bemerkninger til bruk for den videre behandlingen av saken, og sa til slutt: "Hvorvidt og i hvilken utstrekning de valgte hustyper vil kunne anskaffes av den enkelte, billigere fra fabrikk enn håndverksmessig fremstillet, vil jo alltid bli en kalkulasjonssak avhengig av mange forskjellige forhold". Denne arkitektkonkurransen fikk heller ikke noen store praktiske konsekvenser, men boligens egenskaper ble diskutert i fagmiljøet.

En fagdebatt -Oslo Arkitektforening 25 år

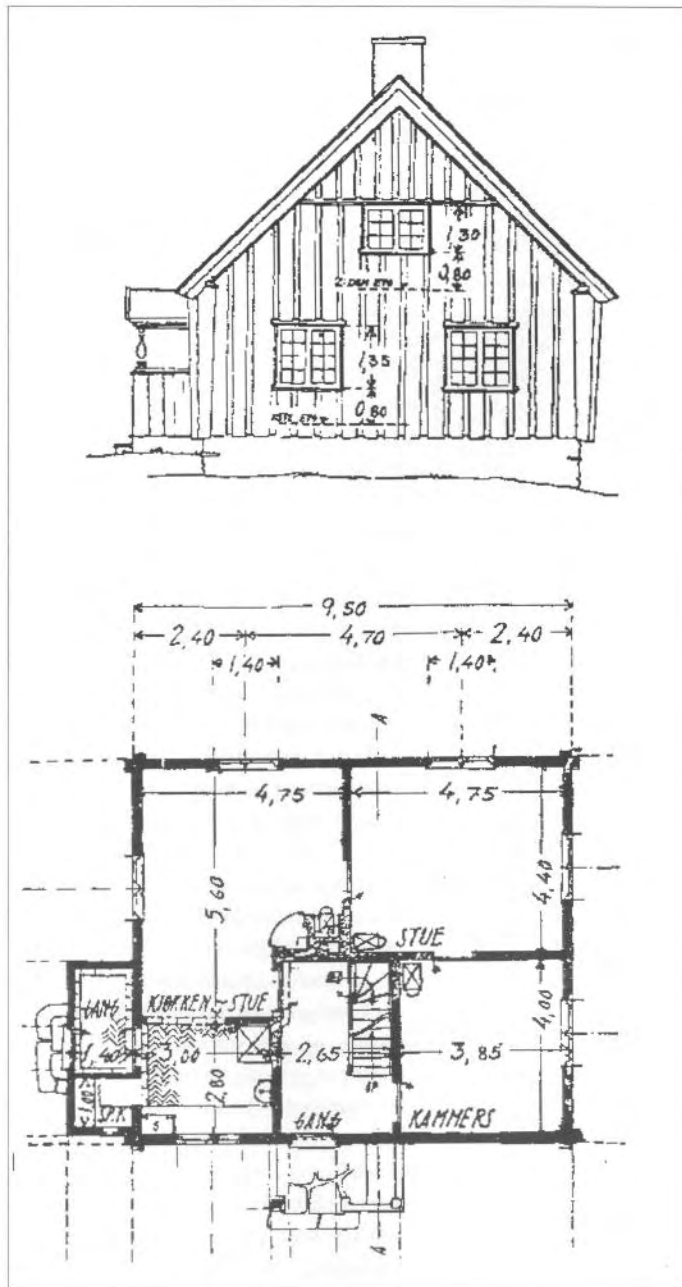
En som var aktiv i fagdiskusjonen var arkitekt Ole Øvergaard. I 1922 skrev han i *Byggekunst* om "Hjem for arbeidere": "Det viktigste ved arbeiderboligen er baksiden. Det kan høres paradoksalt ut, men det er nødvendig å gi det en slik form at det skal huskes. Baksiden er kjøkkenet, gangen, tråkken, gårdsplassen, uthuset, haven og kjelleren i skjønn forening. Alt det som publikum ikke ser, ikke bør se, men hvor ni tideler av arbeidet utføres." Han kommer også inn på kravet til bebyggelsesplan for småhus: "En frittliggende arbeiderbolig midt på en firkantet tomt og omgitt av et dusin lignende, kan ikke ha noen bakside. All følelse av intimitet og privatliv forsvinner og der blir en evig gjennomtrekk overalt. På baksiden kan det romsteres med ved, barnevaske og kaninkasser, uten at det bringer forstyrrelse i den verdige fasade mot gaten med kunstferdige gardinopphegg og blomstrende potteplanter i stasstuens vinduer."

Ole Øvergaard tok også for seg rommenes innbyrdes størrelse og utforming: "Det store kjøkken er familiens samlingssted og stadige oppholdssted. Til dets lune komfyrvarme tyr man hen om vinteren, og dets størrelse gir erstatning for de øvrige roms knapphet. Det har vært forbeholdt de aller siste generasjoner at pille ved dette tradisjonsrike hovedrom og forsøke å forbedre det. Under tysk innflytelse er forsøkt alle tenkelige sammenblandinger mellom stue og kjøkken."

Arkitekt Johan Lindstrøm i Bergen var sterkt engasjert i landbebyggelsen. Han reagerte på Ole Øvergaards argumentasjon for det store kjøkken, og skrev i 1923: "At flytte det store bondekjøkken inn i den moderne arbeider- og småborgerbolig, og gjøre det til familiens samlingssted og stadige oppholdssted, er et meget tvilsomt skritt. Man henger da sterkt og kritikkløst ved tradisjonen. For det første er det i høyeste grad urenselig at familien skal opholde sig, eventuelt sove, i et rom hvor det lages mat. ... Kjøkkenet i den moderne arbeider- og småborgerbolig, enebolig eller leiegård, må med de tekniske hjelpemidler man nu har for hånden, kun være et laboratorium. Det skal være det delikateste rom i huset. Alt oljemalt og lakkert, så det lett kan gjøres rent."

Sosialdepartementets arkitektkonkurranse 1922. Vinnerutkast for bolig i to etasjer av Ove Bang

Hustype tegnet av Ole Øvergaard

Det store spisekjøkken eller laboratoriekjøkken skulle komme til å bli diskutert lenge.

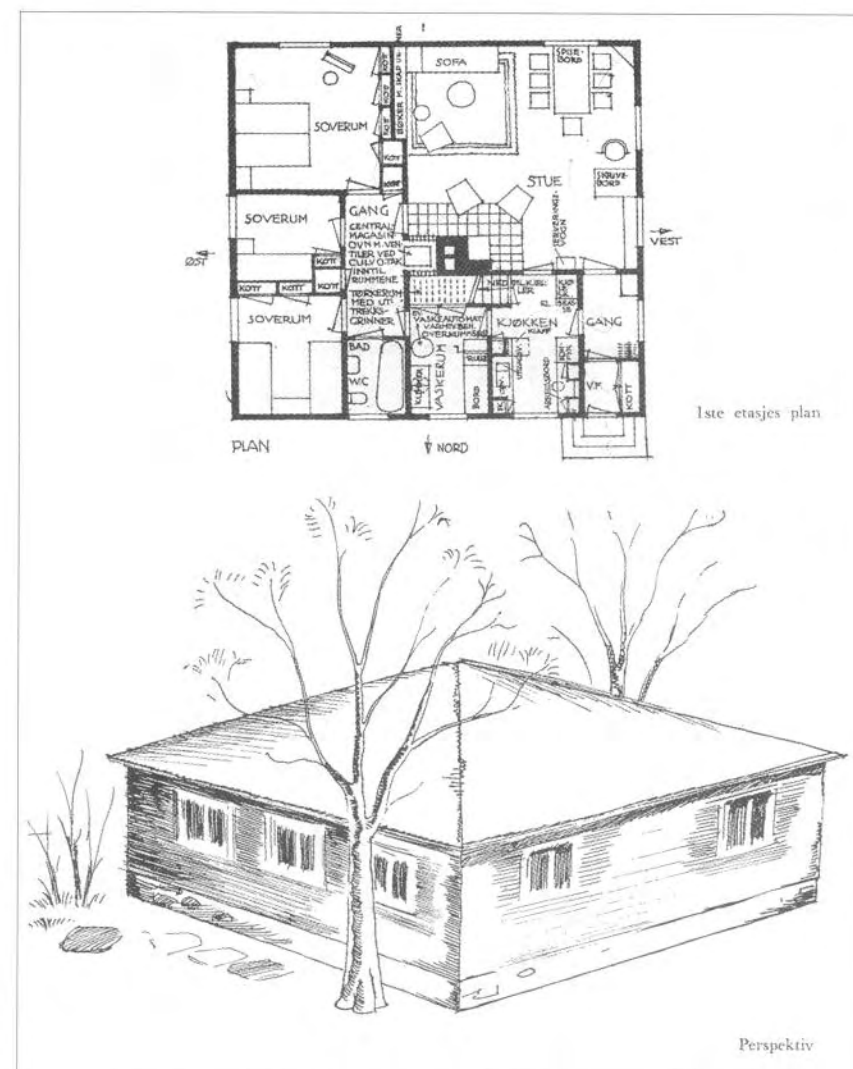
I 1931 feiret Oslo Arkitektforenings sitt 25-års jubileum. Jubileet var utadrettet med informasjon om bedre byggeskikk med foredrag, utstillinger og film. I én uke var Karl Johans-gate pyntet med gule flagg: «uke for bedre byggeskikk». Det kom et stort hefte om arbeidsområder for arkitekter. Ove Bang skrev om småhus, og begynte slik: «Vi har et av verdens vakreste land. Men i de siste 50 år har vi gjort alt mulig for å ødelegge det. [...] Det er småhusene, alle de små eneboliger og dobbelthus som danner den største del av den nye stygge bebyggelse. [...] Slik som det ser ut utenpå, slik er også den indre utforming. Det hele er som regel planløst og uhyggelig.» Og til slutt: «Det har vist sig at løsningen av småhusene krever et omhyggelig arbeide som kun den kan løse tilfredsstillende som har dette som fag. Det er å håpe at de som bygger, og våre myndigheter, vil få øinene op for dette i stadig større utstrekning.» Arkitektforeningen ville gi faglig veiledning til flest mulig.

Arkitektkonkurranser om småhus for arbeiderklassen

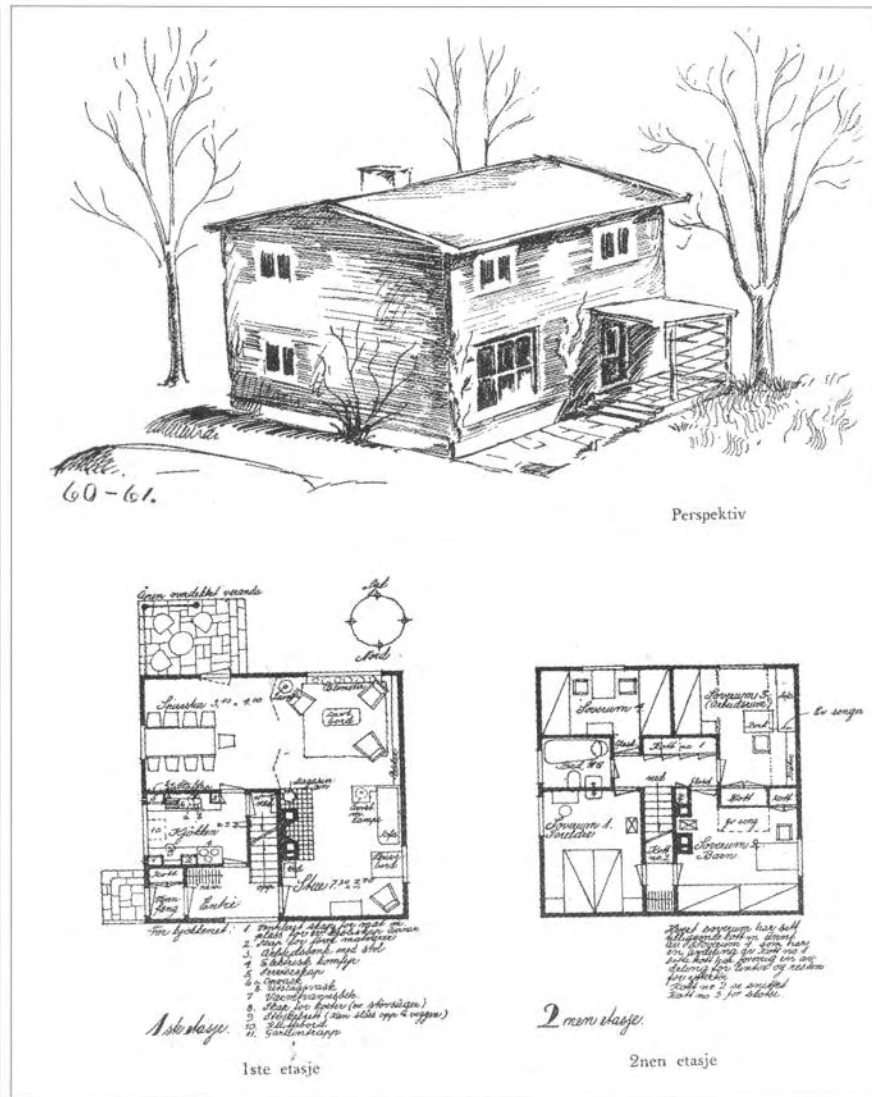
Tre Oslo-aviser skrev ut idekonkurranser om gode boliger, hytter og landbruksbygg - med vekt på rasjonell byggeskikk. Både Aftenpostens og Arbeiderbladets konkurranser var mest rettet mot bybebyggelse. Tidens Tegn skrev ut konkurranse for landbruksbygg.

Et felles trekk ved konkurransene var at det nasjonale høye saltaket, halvannetasjeshuset, forsvant. Funksjonalismens flate(re) tak gjorde sin entre. Ukurante rom under skråtak og de bolighygieniske usunne alkove med for liten lysflate og indirekte adkomst ble forkastet. Loft over boligetasjen forsvant også. Det gamle vaskerommet i kjelleren, med sin bryggerpanne, ble flyttet opp fra kjelleren og lagt ved siden av kjøkkenet med elektrisk

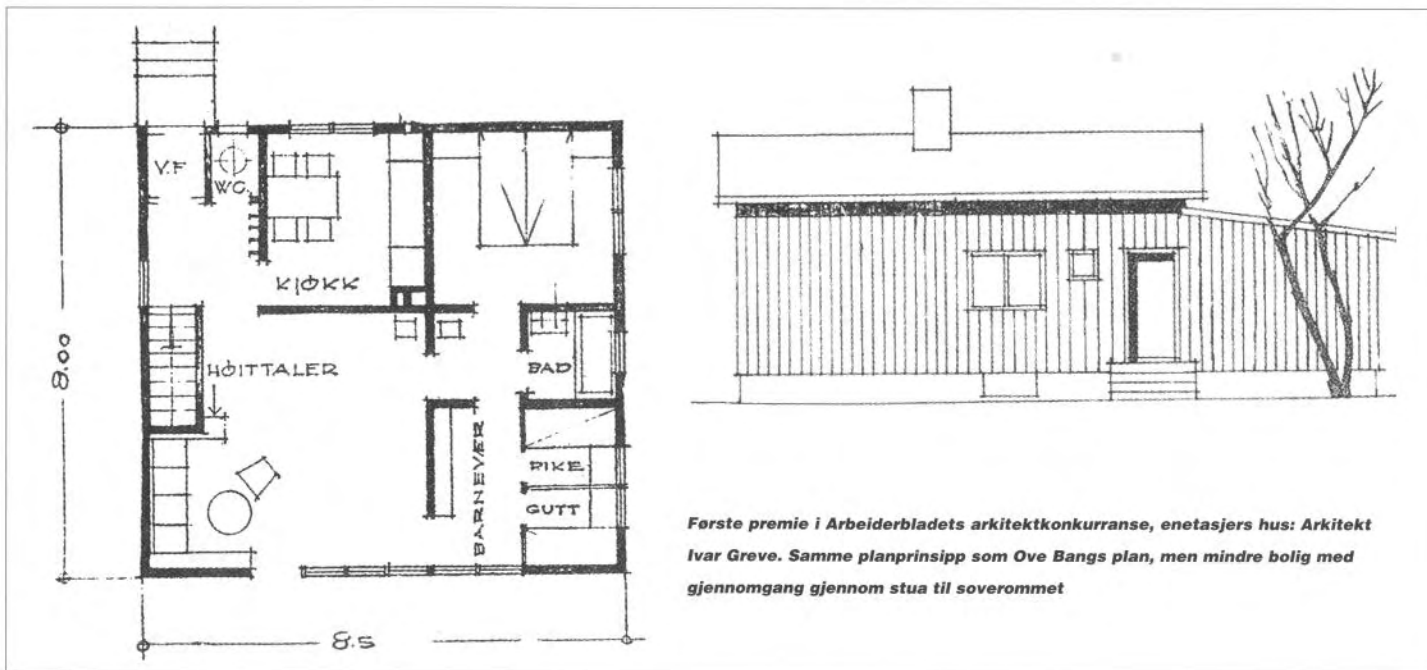
vaskemaskin og tørkeskap, som et effektivt arbeidsrom. Hus i skrånende terreng med inngang i underetasjen ble også introdusert. Ove Bang markerte seg i Aftenposten med en serie utkast som utmerket seg ved sine gode planløsninger, der tekniske nyvinninger ble lagt til grunn. Arbeiderbladets konkurranse ga også et spennende resultat. Arkitekt Jacob Christie Kielland satt i juryen for konkurransen og oppsummerte erfaringene i boken «Små egne hjem», der han bl.a. skrev: «Småhus av denne art bør være firkantet henimot kvadratet med minst mulig utbygg og innspringende hjørner. En slik husform er mest økonomisk både i anlegg og vedlikehold. [...] Hvor det er fjellgrund eller hvor kloakforholdene er vanskelige, kan det lønne sig å ikke utgrave mere enn en liten matkjeller. I slike tilfelle er typen med et vaskerom ved siden av kjøkkenet å anbefale som en løsning som letter husarbeidet. [...] Den hittil almindelige hustype på 1 1/2 etasje med spisst tak er ikke billigere i anlegg og vedlikehold enn hus i to fulle etasjer uten loft.» Og om byggeprisene: «Hvorfor er så boligene blitt dyrere uten at de er blitt tilsvarende bedre? Blant annet fordi bygningsindustrien hører til de industrier som har ligget etter i rasjonaliseringsprosessen. Vi bygger våre hus omtrent som det har vært gjort i hundreder av år.» Han forespeiler muligheten av at en bolig kan leveres ferdig fra fabrikk. Industrien drev det stort sett ikke lenger enn til maskinflatede plankehus. Boligtypene fikk ikke noen praktisk anvendelse, men påvirket faget og utviklingen av «den gode arbeiderbolig».

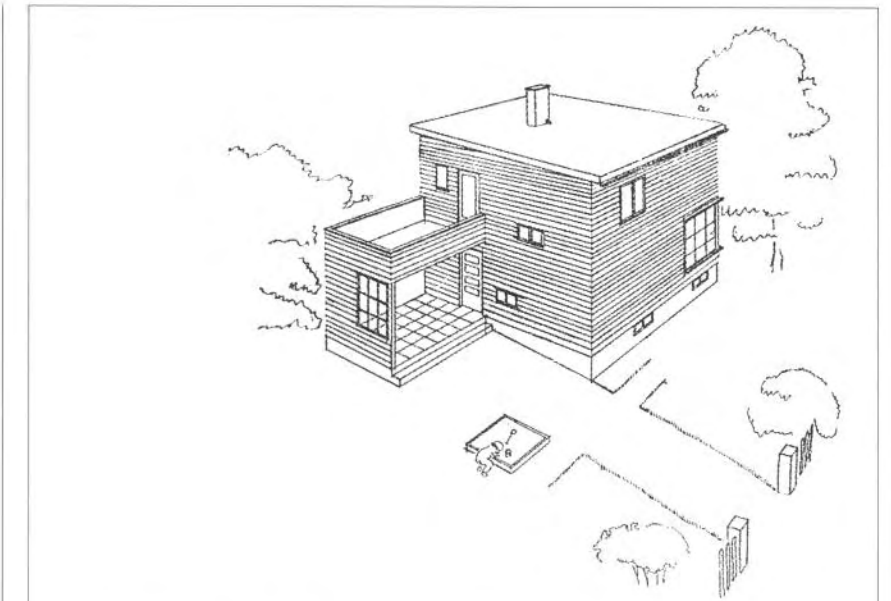
Aftenpostens arkitektkonkurranse. Bolig i en etasje tegnet av Ove Bang. Innføring av elektrisitet muliggjorde løsrivelse av kjøkken og vaskerom fra pipestokken. Vaskerommet ble flyttet opp fra kjelleren. Kvadratisk plan med soverommene samlet langs den ene ytterveggen

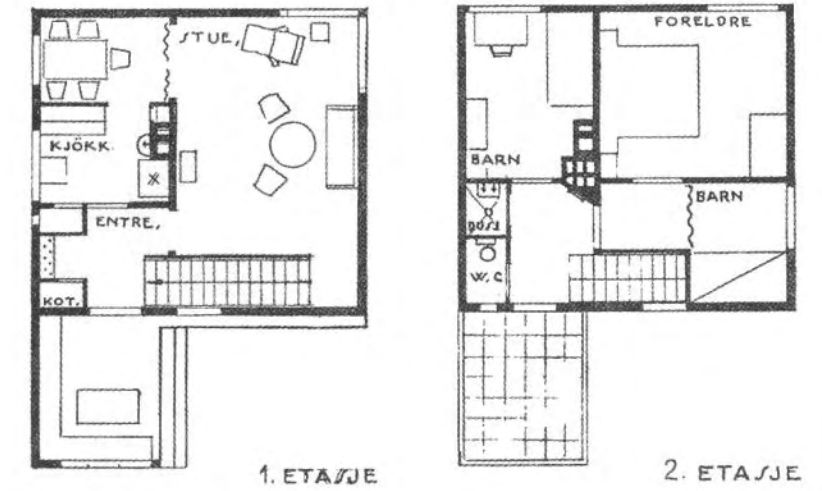
Aftenpostens arkitektkonkurranse. Bolig i to etasjer tegnet av Ove Bang

Første premie i Arbeiderbladets arkitektkonkurranse, enetasjers hus: Arkitekt Ivar Greve. Samme planprinsipp som Ove Bangs plan, men mindre bolig med gjennomgang gjennom stua til soverrommet

Gruppe A. Eneboliger. 2nen premie motto «Dukkestue». Arkitektene Harald Wildhagen og Edgar Smith Berentsen, Oslo.

Andre premie i Arbeiderbladets arkitektkonkurranse for enebolig i to etasjer: Arkitektene H. Wildhagen og E. S. Berentsen

Typetegninger fra Landbruksdepartementet

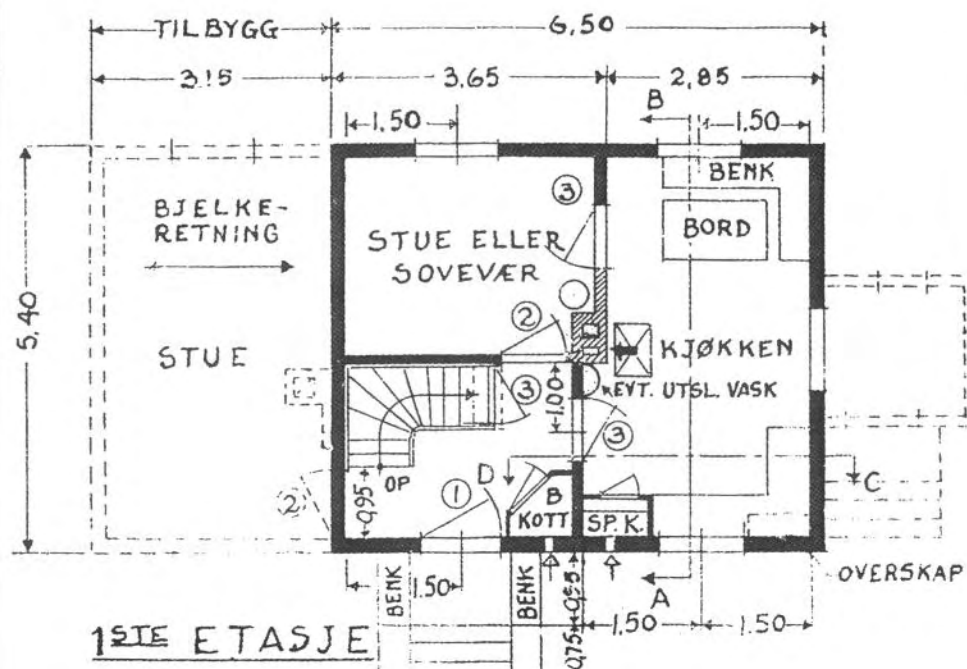
En annen arkitekt som var aktiv i boligdebatten var Johan Lindstrøm. I 1933 skrev han i Byggekunst: "Den sterke bevegelse for å bedre boligforholdene har i vårt land skredet frem side om side med en helt planløs massebebyggelse på landet, med gjennomsnittlig 3000 bygg i året. Bortsett fra de lån og garantier man har bidratt med er det intet som helst gjort for å lede denne bebyggelse inn i et spor som er i overensstemmelse med vår

tids krav om vakker og rasjonell bebyggelse." Boligbanken krav til kvalitet var fortsatt fraværende.

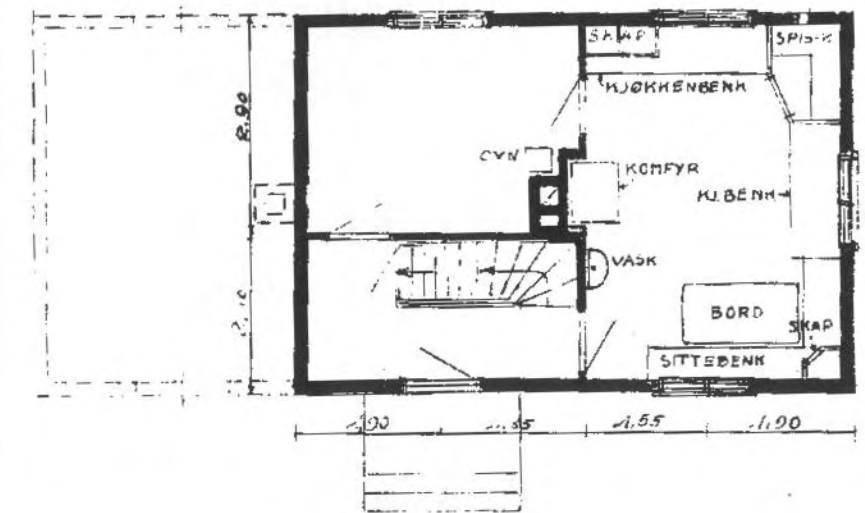
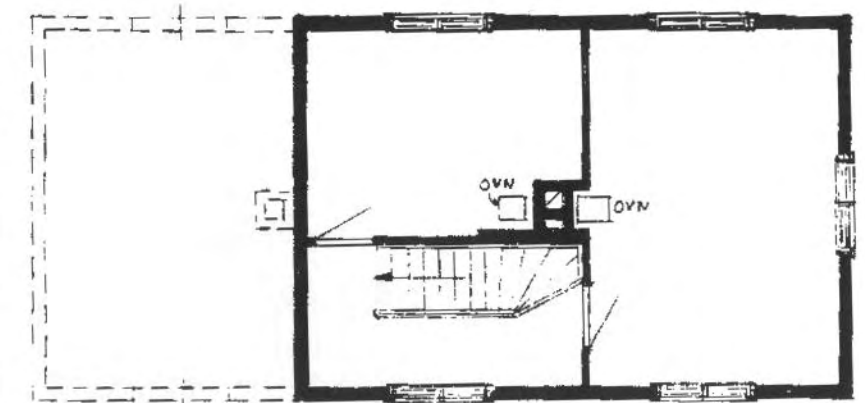
I 1934 fikk han Houens Fonds stipendium for å undersøke boligforholdene på landsbygda. I 1935 skrev han igjen i Byggekunst: "Bygdene på Vestlandet ødelegges systematisk av en upraktisk og skjæmmende bebyggelse. Den norske stat går i spissen og understøtter uvesenet med lån. Han sa i sin store utredning: "Når jeg fremsetter denne påstand, er det resultatet av min stipendiereise for å undersøke bygningsforholdene på Vestlandet. Videre et resultat av gjennomgåelse av de tegninger som er innsendt til Den Norske Stats Småbruk- og Boligbank. Det ser ut som ingenting er slett nok, hverken upraktisk, uhygienisk eller stygt nok til at den norske stat ikke vil kunne belåne dem med nogen tusen kroner."

Fagdiskusjonene ga da også praktiske resultater. Fra 1935-1938 ga Landbruksdepartementet bl.a. Johan Lindstrøm i oppdrag å utarbeide typetegninger. I tillegg utarbeidet Statens Bygningsinspektorat hustyper. Noen av disse tegningene var i bruk helt til 1946. En type ble det første permanente gjenreisningshuset i Finnmark og Nord-Troms i 1945, planlagt av Leif Løberg.

Norske Arkitekters Landsforbund var også sterkt opptatt av at noe måtte gjøres. Den faglige bistanden rundt om i landet måtte styrkes og myndighetene måtte stille faglige og byggetekniske krav. Foreningen fremmer forslag om at det burde opprettes et "Statens Byplan- og Bygningsdirektorat" og om at det burde opprettes fylkesarkitekter og byggetilsyn på landsbygda. I 1938 utarbeider Norske Arkitekters Landsforbund forslag til bygningslov for landsbygda.

Hustype i halvannen etasje tegnet av Johan Lindstrøm for Landbruksdepartementet i 1935

Hustype i to etasjer, tegnet hos riksarkitekten av Leif Løberg i 1935, ble det første gjenreisningshuset i Finnmark. Det karakteristiske med denne planen er det store spise- / arbeidskjøkkenet

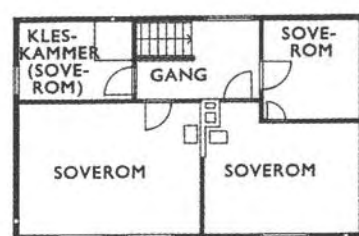
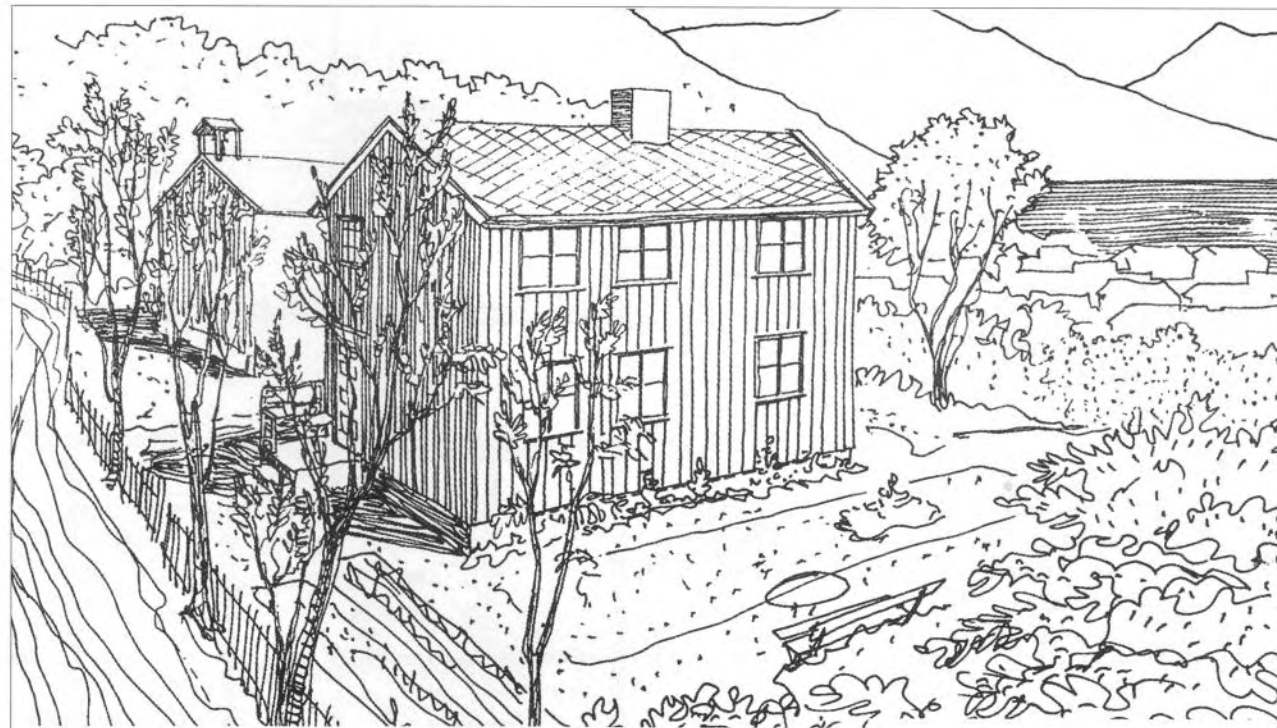
4. Krig og gjenreisning

Staten organiserte gjenreisningen og etablerte de nødvendige organene, bl.a. Boligdirektoratet og Husbanken. Arkitektstanden gjorde en aktiv innsats i gjenreisningen. Arkitektene regulerte de krigsherjete byene og utviklet hustyper og typetegninger. Distriktsarkitektene gjorde en pionerinnsetts rundt om i landet med sin faglige kunnskap. Typetegningene fikk for første gang stor utbredelse og praktisk betydning.

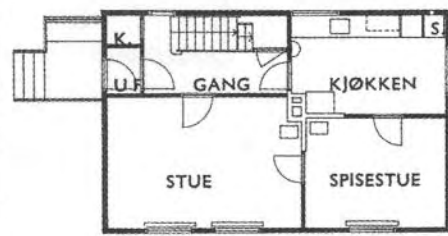
Byer og områder som ble bombet og ødelagt i krigens første fase var Elverum, Gudbrandsdalen, Åndalsnes, Molde, Kristiansund, Steinkjer, Namsos, Bodø, Narvik og Ankenes. Det ble gjort mange forberedelser under krigen med tanke på den framtidige gjenreisningen. Norske myndigheter opprettet Forsyningsdepartementet så tidlig som 1939 med tanke på de problemene krigen ute i Europa skapte. Rasjonering på byggevarer ble innført allerede da. Administrasjonsrådet virket fra 15. april til 25. september 1940, da ble det avsatt av tyskerne. Forsyningsdepartementet og

Innenriksdepartementet ble da satt under tysk administrasjon.

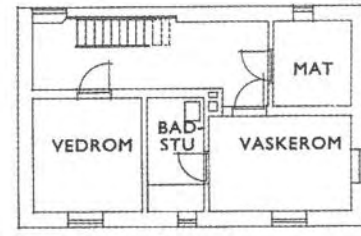
Det Kongelige Norske Forsynings- og Gjenreisningsdepartement (FGD) ble så opprettet i 1942 av den norske regjeringen i London. Gjenreisningsavdelingen i Innenriksdepartementet dannet grunnlag for det nye Gjenreisningsdirektoratet som ble lagt under Forsynings- og gjenreisningsdepartementet (FGD) i 1945 og skiftet navn til Boligdirektoratet (BD) i 1946. En viktig oppgave for Boligdirektoratet var å gi byggeteknisk veiledning og utvikle hustyper til gjenreisningen.

2. etasje.

1. etasje.

Kjeller.

Hustype for Nord-Norge tegnet av Morseth, Gjedde og Jørgen. God korsplan med nøytral atkomst til alle rom

Samme hustype brukt som "Svenskehus" oppført i Kristiansund

De første distriktsarkitektene og typetegninger fra NAL

Opprettelsen av Krigsskadetrygden 14. mai 1940 var viktig for gjenreisningen. Det var en solidarisk ordning mellom dem som hadde forsikret sine hus og dem som hadde fått ødelagt sine hus ved krigshandlingene. Krigsskadetrygden ble først lagt under Forsynings- og gjenreisningsdepartementet, flyttet til Sosialdepartementet i 1945 og til Kommunaldepartementet i 1947, for så å bli avviklet i 1959.

Erstatning til den krigsskadelidte ble betinget av at erstatningen ble brukt på en rasjonell måte. Trygden ble derved ansvarlig for bebyggelsens kvalitet. For å gjennomføre dette ble det opprettet en gjenreisningsnemnd. Gjenreisningsnemnden delte de krigsskadete landsdeler i ti distrikter, hver med fast ansatt distriktsarkitekt lønnet av staten. Distriktsarkitektene skulle gi informasjon til de skadelidte, og hadde samtidig fullmakt til å godkjenne planer for gjenoppbygging. Gjenreisningsnemnden ga regler for gjenoppbygging etter krigsskader. Disse var utarbeidet i samråd med Arbeidsdepartementet, Landbruksdirektøren, Lånekassen for jordbruket og Norges

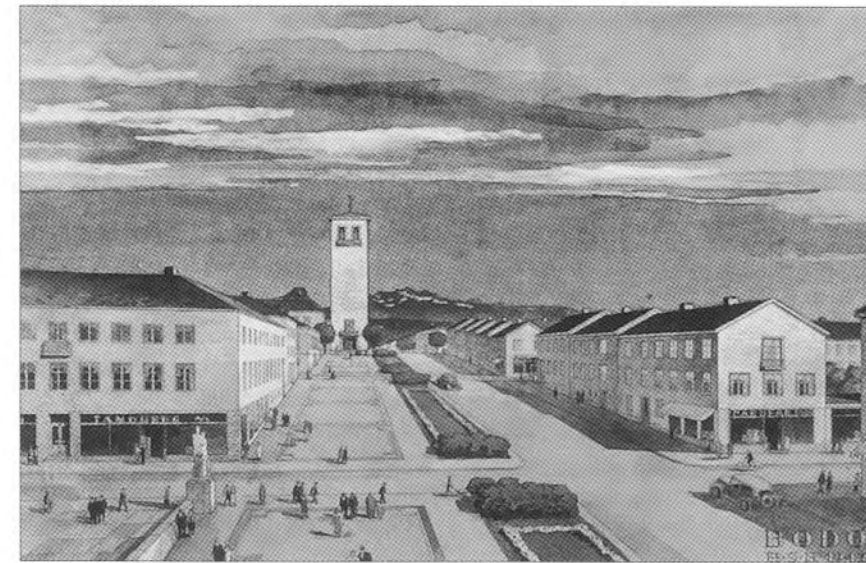
Brannkasse.

Arkitekt Georg Eliassen sa dengang på vegne av Krigsskadetrygden: "Disse regler betyr en virkelig landevinning. Hvis vi makter å gjennomføre dem har vi løftet vår landsbebyggelse opp i en helt ny kvalitetsklasse." Og videre: "... i dette arbeidet trengs informasjon, og til mange like byggeoppgaver er man bedre tjent med typetegninger enn med tvilsomme individuelle tegninger". Gjenreisningsnemnden henvendte seg til Norske Arkitekters Landsforbund for å få utarbeidet typetegninger. 40 arkitekter fra hele landet utarbeidet 44 hustyper i løpet av noen måneder. Både arbeidstegninger og katalogboken "Norske hus for land og by" forelå i oktober 1940. Arkitekt Odd Brochmann laget tegningene til katalogen. Den første gjenoppbyggingen i de krigsskadete områdene ble delvis gjennomført etter disse typetegningene. Men krigen stoppet snart all sivil bygging.

Foruten de mange enkeltbyggere forærte Svenske Røde Kors og Rådne Barnen 624 hus som ble produsert på svenske ferdighusfabrikker, fraktet og reist på 15 krigsskadete steder. De var tegnet av Dagfinn Morseth, Mads Wiel Gedde og Gunnar Øvergaard Jørgen.

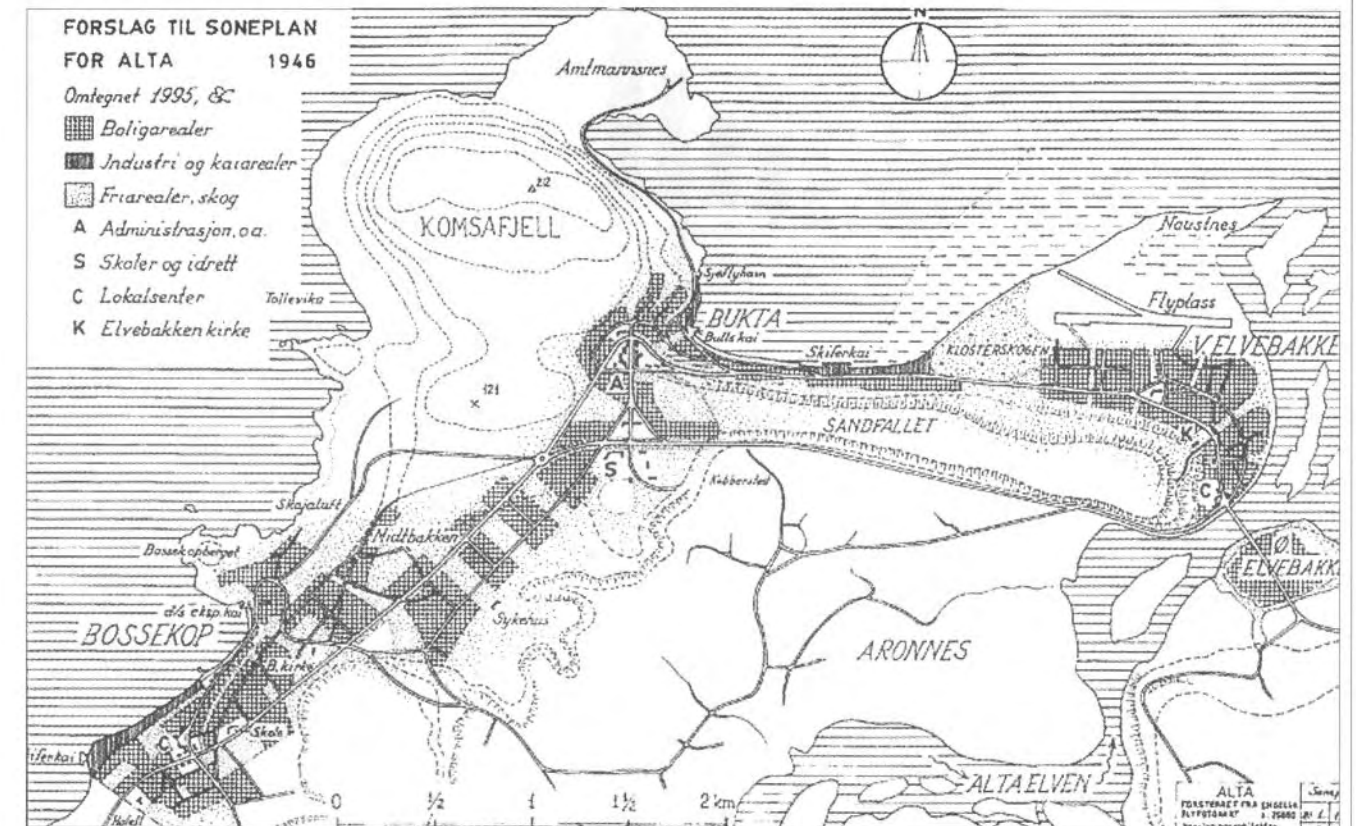
Hustype i halvannen etasje fra Sorlandet, tegnet av Vilhelm Reinhardt.

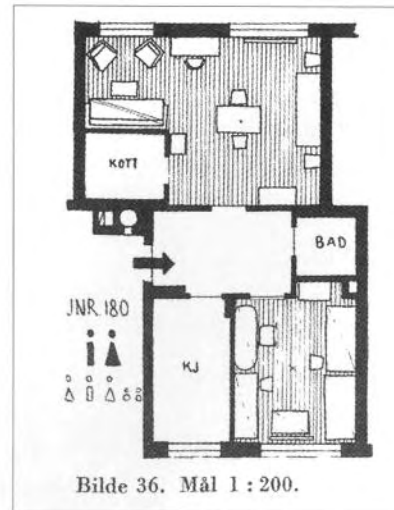
BSR/Sverre Pedersens illustrasjon for Bodo sentrum 1941

Brente Steders Regulering

For å planlegge og regulere oppbyggingen av de bombete byene ble "Brente Steders Regulering" (BSR) etablert, etter initiativ fra Administrasjonsrådet, og underlagt Gjenreisingsavdelingen i Innenriksdepartementet. BSR ble ledet av professor Sverre Pedersen ved Norges tekniske høgskole (NTH). Det ble laget reguleringsplaner for en rekke av de byene som ble bombet under krigen, men noen fart på selve gjenoppbyggingen ble det ikke før etter krigen. Sverre Pedersen laget en rekke fine byplaner, inspirert av tysk nyklassisisme. Viktige naturelementer ble innarbeidet i de strengt geometriske planene. 10. september 1940 var planene for seks byer ferdig. I alt ble det utarbeidet planer for 24 krigsskadete byer og steder. Detaljering av planene pågikk under krigen. BSR ble reorganisert etter krigen og fikk ny ledelse. Leder ble arkitekt Erik Rolfsen, senere byplansjef i Oslo.

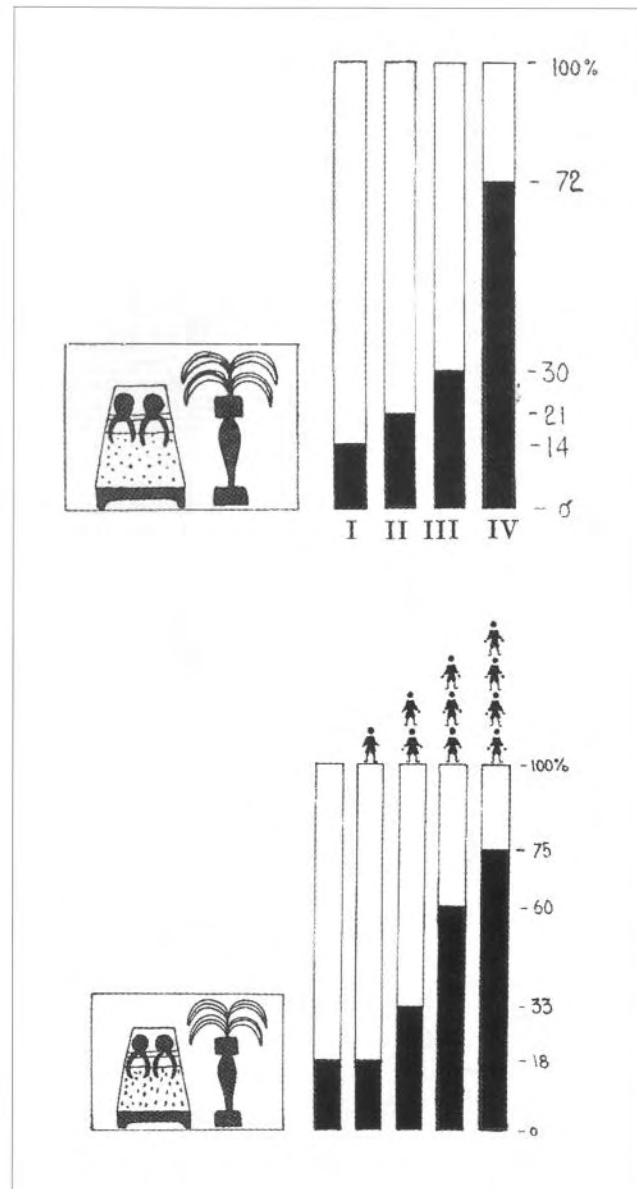
BSR/Erik Lorange's plan for Alta 1946

Bilde 36. Mål 1 : 200.
Torøms leilighet for to voksne og fem barn

Oslo Byes Vels boligundersøkelse

Under krigen gjennomførte Oslo Byes Vel en større boligundersøkelse under ledelse av arkitektene Carsten Boysen og Jacob Chr. Kielland. Over 100 ingeniører, arkitekter, psykologer mm. deltok i denne undersøkelsen. Det var de trange ett- og torømsboligene som ble kritisert. De egnet seg ikke til familier med barn. Kravet var minimum tre rom og eget spisekjøkken. Denne boligundersøkelsen er kanskje den viktigste årsaken til at Norge fikk en raskere overgang til tre- og senere fireromsleiligheter enn de andre nordiske landene.

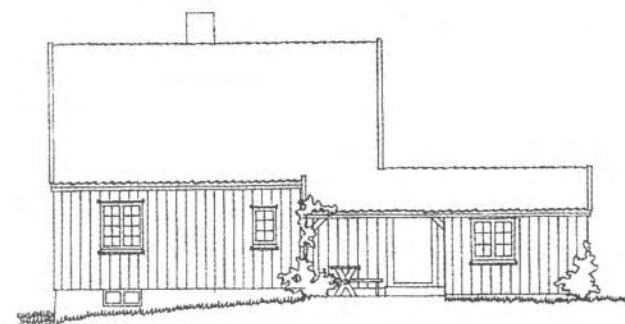
Andel av foreldre som sov i stuen i forhold til sosial klasse og antall barn. Illustrasjon fra Oslo Byes vels boligundersøkelse, tegnet og skrevet av Odd Brockmann

Husbanken opprettes i 1946

Bolignøden ble ytterligere forverret da Nord-Troms og Finnmark mistet 12 000 boliger ved tyskernes brenning i november 1944. Bare tre fylker slapp unna uten større krigsskader: Østfold, Aust-Agder og Sør-Trøndelag. Tilsammen ble 22 000 boliger totalt ødelagt under krigen. Fem år var gått praktisk talt uten sivil byggevirkosomhet. 80 000-90 000 boliger manglet i forhold til situasjonen 8. april 1940 - som også da var dårlig. I 1946 var det i landet som helhet bare 65 prosent av boligene som hadde innlagt vann, 83 prosent hadde elektrisk lys, 16 prosent hadde bad.

Gjenreisningen og behovet for kapital til boligbyggingen satte fart i arbeidet med en statlig boligbank. De tidligere statlige boligkredittordningene var i hovedsak rettet mot landsbygda og norske gårdsbruk. Spørsmålet om en statlig finansieringsordning for boliger ble utredet i flere omganger. Statens boligplankomite avleverte sin innstilling om "Den Norske Stats Husbank" rett før krigsutbruddet i 1940. Krigen satte en foreløpig stopper for dette arbeidet, men mye av forarbeidet var gjort. En ny komite, ledet av Jacob Christie Kielland, ble nedsatt i 1945. Lov om Den Norske Stats Husbank ble sanksjonert 1. mars 1946 og trådte i kraft straks. Husbanken opprettet avdelingskontorer i Bergen, Trondheim, Bodø og Hammerfest. Gjenreisningen ble finansiert gjennom en kombinasjon av bidrag fra Krigsskadetrygden og lån og støtte fra Husbanken. Da gjenoppbyggingen var over, ble Krigsskadetrygden nedlagt, og Husbanken fortsatte å finansiere boligbyggingen.

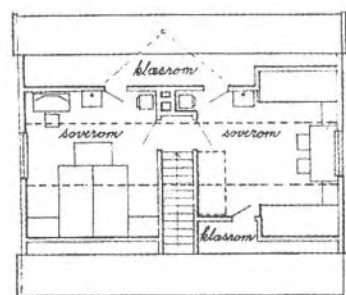
Myndighetenes målsetting var at nordmenn burde eie sin egen bolig, enten privat eller kooperativt, noe som var i tråd med historiske tradisjoner. Opprettelsen av boligbyggelag rundt om i landet og etableringen av Norske Boligbyggelags Landsforbund (NBBL) i 1946, ble derfor også en viktig del av den norske boligpolitikken. Kommunene fikk ansvar for tomtetilgangen gjennom arealplanleggingen, reguleringer og opparbeidelse av infrastruktur. Denne tredelingen av ansvar på boligsektoren mellom staten, kommunene og private ble "den norske modellen" for bygging og forvaltning av boliger.

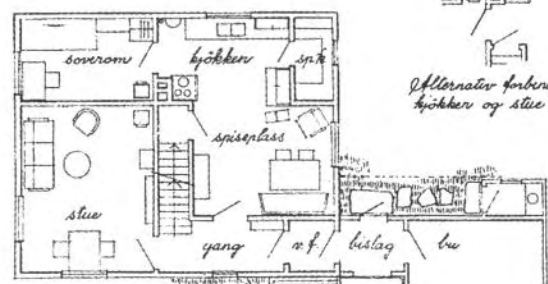
Syd

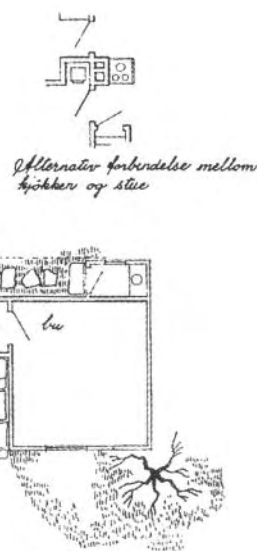
Est

2. den etasje

1. ste etasje

Alternativ forbindelse mellom kjøkken og stue

Jens Selmers vinnerutkast for gruppe C. Målsettingen var flest mulig rom rundt pipa og best mulig atkomst til rommene. Her ligger badet i kjelleren

Gjenreisingsdirektoratets arkitektkonkurranse

For å få utviklet rasjonelle og gode boligtyper, som egnet seg for prefabrikasjon for Nord-Troms og Finnmark, arrangerte Gjenreisingsdirektoratet en større arkitektkonkurranse i 1945. På grunn av den korte byggesesongen nordpå var intensjonen å utvikle hustyper som ble produsert på trelastbruk og ferdighusfabrikker sydpå.

Følgende hustyper skulle utarbeides:

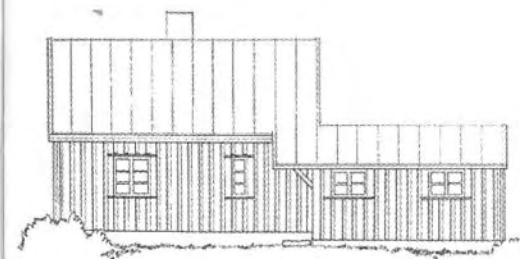
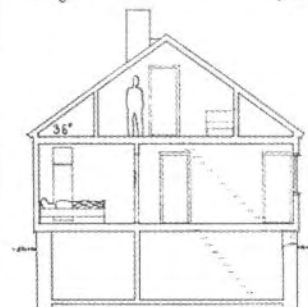
- A enebolig med grunnflate opp til 50 m² i to etasjer for byer eller bymessige strøk
- B enebolig med grunnflate opp til 55 m² i to etasjer for kyst- og innland-distriktene
- C enebolig med grunnflate opp til 60 m² i én etasje med innredet loft
- D en gruppe hus ubundet av spesielle krav som konkurrentene selv mente det var behov for.

Det var stor materialknapphet, og det var bare boligene for byene som skulle ha innlagt wc. Mens spisekroken kunne legges i stua på byboligene, skulle boliger for landet ha et romslig spisekjøkken. Det kom inn 392 utkast. Juryen valgte 12 utkast som skulle produseres sydpå i løpet av vinteren 1945-46. Arkitekt Jens Selmer deltok i alle grupper og presterte det enestående å få fem premier. Som ferdighus var ikke dette et vellykket prosjekt. Det ble ikke så mange boliger som ble produsert sydpå og sendt nordover, og etter 1947 var det helt stopp. Til det ble transporten og de byggetekniske problemene for store. Men boligtypene la en mal for småhusbebyggelsen i Nord-Norge og resten av landet. Det var nøkterne, gode hus i en og en halv eller to etasjer. Grunntypene fikk ofte lokale og individuelle varianter. Nordpå der disse typetegningene ble lagt til grunn, ble plankelaft, eller precut, en vanlig og vellykket metode.

1. etg.

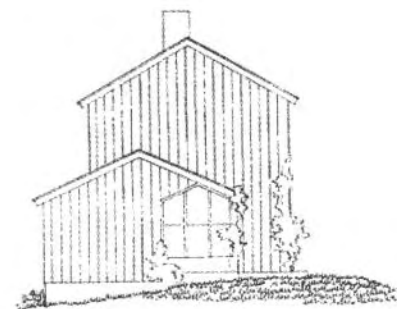
2. of t

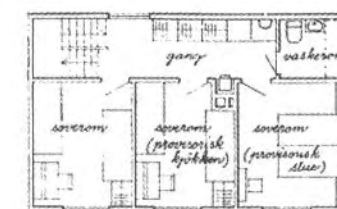
Per Quams utkast, gruppe C. Samme planprinsipp som J. Selmer, men med direkte atkomst mellom kjøkken og stue

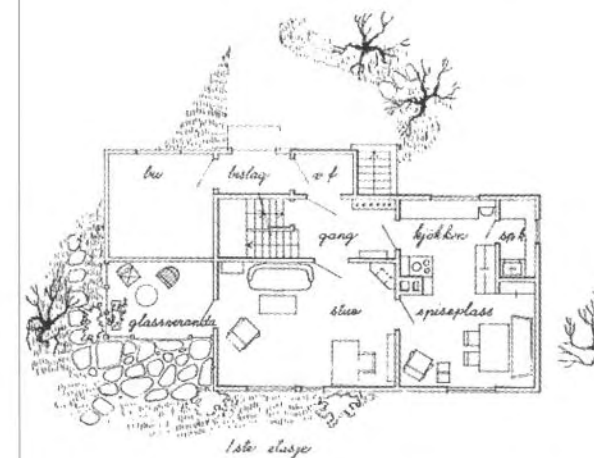
Ogri

Vest

2. den etasje

1. ste etasje

Jens Selmers vinnerutkast i gruppe A, to etasjer i by

Boligdirektoratet og distriktsarkitektene

Boligdirektør Jacob Christie Kielland sa om distriktsarkitektarbeidet i **Gjenreisningsnytt** nr. 1/46: "Det er nødvendig å desentralisere såvel statens utlånsvirksomhet som veiledning og kontroll med de bygg som skal støttes av staten. Distriktsarkitektene skal godkjenne planer til gjenreisning og til nybygg. Boligdirektoratet skal ikke ha noe med de enkelte saker. Konsekvensen av dette er at kontrollen må bygges videre ut. Distriktsarkitektordningen skal ikke lenger ha midlertidig preg, men skal over i stillinger for mer langsiktige oppgaver. Boligdirektøren er medlem av Husbankens hovedstyre, distriktsarkitektene bør være medlem av Husbankens avdelingsstyret." Sånn ble det ikke, men distriktsarkitektene på de stedene hvor Husbanken hadde avdelingskontorer deltok i avdelingens styremøter. Distriktsarkitektene var Boligdirektoratets stedlige representanter og skulle veilede i boligspørsmål og orientere Boligdirektoratet. Distriktsarkitektenes godkjenning av tegningene skulle sikre byggherren at de kvalifiserte til husbanklån.

Distriktsarkitektene i de krigsherjede områdene var fast ansatt av Boligdirektoratet. Andre steder i landet engasjerte man frittstående arkitekter. Ordningen med engasjerte frittstående arkitekter ble gradvis bygd ut til å dekke hele landet. Ordningen med fast ansatte distriktsarkitekter ble helt erstattet av engasjerte arkitekter i 1965.

Gjenreisningen av Nord-Troms og Finnmark var en stor oppgave. Forsynings- og Gjenreisningsdepartementet opprettet et eget kontor i Harstad, "Finmarks-kontoret", som skulle stå for koordineringen av oppbyggingen. Her startet et arkitektkontor under navnet Planavdelingen, ledet av arkitekt Alf Bugge. Han hadde gjenreisningserfaring som distriktsarkitekt i Narvik fra 1940. Det ble utarbeidet typetegninger og individuelle planer. Fra mars 1946 ble det tilsatt syv nye distriktsarkitekter i Nord-Troms og Finnmark. I fylker sørover og på østlandet ble det "ansatt" konsultative distriktsarkitekter, dvs. privatpraktiserende arkitekter som arbeidet på oppdrag. I 1947 var det distriktsarkitekter i alle landets fylker. De utarbeidet både individuelle hustyper og typetegninger.

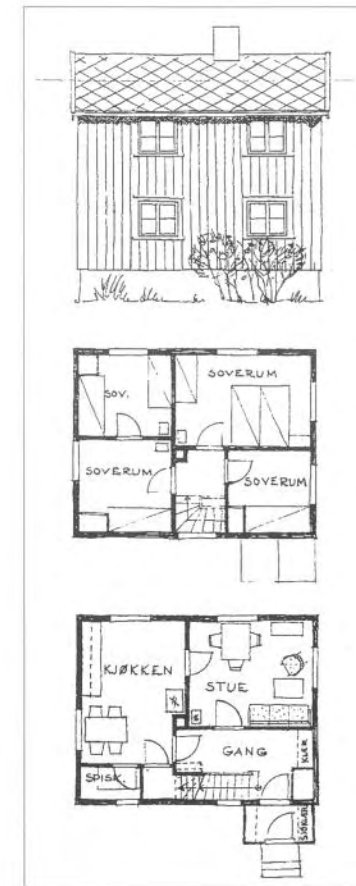
De mange arkitektenes bidrag til gjenreisningen av de nordlige landsdelene viser både en stor faglig og sosial innsats.

I midlertidig lov av 19. juli 1946 om gjenreisning av krigsrammede områder, het det: "Tegninger for permanente byggverk skal, før arbeidet settes i gang, godkjennes av departementet eller den det bemyndiger." Det var i praksis distriktsarkitektene. Fra da av skulle alle husbankfinansierte boliger godkjennes av Boligdirektoratet eller av distriktsarkitektene.

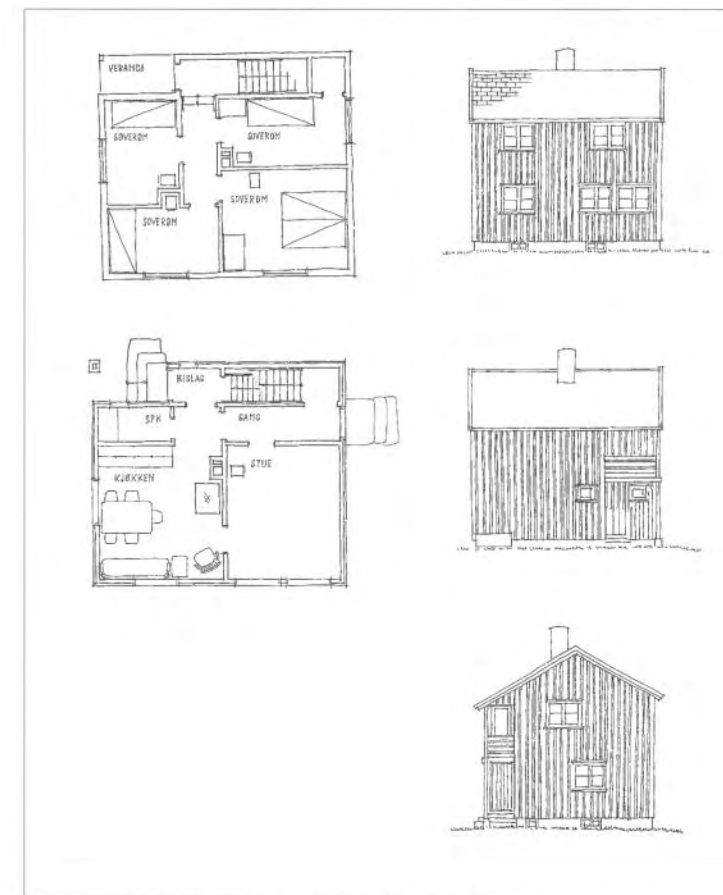
De lånesøknadene som kom til Husbanken det første året, før distriktsarkitektene kom i arbeid, viste hvor dårlig planleggingen av småhus var. Distriktsarkitekt H.W. Rohde i Bergen skrev til Boligdirektoratet i mai 1947: "Siden Husbanken startet, er det av dette kontor behandlet 624 søknader, foruten 222 gjenreisningsbygg. Av de 624 har 80 kunnet godkjennes med mindre rettelser. Resten, 544, har vært av en sådan beskaffenhet at hel omarbeidelse har vært nødvendig." Han fortsetter: "En rekke distrikter er særlig dårlige. Der er det beboelse i kjeller uten sol, kjellertrapp fra vaskerom uten dør til første etasje. Ved å sammenlikne vår statistikk med fylkeslege Lærums statistikk over anmeldte tilfeller av smittsom tuberkulose, er det fra de samme distrikter vi mottar de dårligste tegninger. Vi trenger opplysning og kontroll. Den beste informasjon er typetegninger."

Typetegningene var meget viktige der faglig ekspertise ikke kunne skaffes.

Boliginformasjon ble i stor grad gitt gjennom Boligdirektoratets meddelelsesblad **Gjenreisningsnytt** som startet i mai 1946 og som skiftet navn til **BD-Orientering** i 1947. Det utviklet seg til Norges største tidsskrift dengang. Det ble sendt gratis til alle kommuner og arkitekter og til andre som ønsket det. Det hadde en egen redaktør, men det var boligdirektør Jacob Christie Kielland som var den største bidragsyteren når det gjaldt boligstoff fra inn- såvel som utland. Bladet gikk inn i 1965 da Boligkontoret ble overført til Husbanken.

Hustype utarbeidet av Gunnar Fjermeros på plankontoret i Harstad

Hustype utarbeidet av Are Vesterlid som var assistent for Kirsten Sand i Skjervøy i Nord-Troms

Foruten å lede Statens boligpolitikk måtte Boligdirektoratet også gjennomføre rasjonering av all byggevirksomhet. Arealbegrensning av den enkelte bolig var en del av rasjoneringen. Husbanken hadde til å begynne med en liberal praksis mht. hvor store og dyre boligene kunne være. Boliger i landdistriktene var normgivende, og øvre arealgrense ble først satt til 150 m² for småhus og 130 m² for flerfamiliehus. Fra 1950 ble den øvre arealgrensen gradvis redusert og i 1958 var den nede i 80 m² for eneboliger. I 1957 ble rasjoneringen opphevet for hus under 80 m². I 1960 var det slutt på all rasjonering, men Husbankens arealgrenser eksisterer fortsatt.

Gjenreisings skissebok

Behovet for planleggingshjelp var som nevnt stort. Det materiale som var samlet og de erfaringer som var gjort, ble lagt til grunn for et hefte med planprinsipper for småhus. "Gjenreisings skissebok" ble utarbeidet av arkitekt Sofus Hougen ved Boligdirektoratet i 1947. Typene var utarbeidet av distriktsarkitektene, Boligdirektoratet, Norske Arkitekters Landsforbund og Sofus Haugen selv. Det skulle nå settes høyere krav til gjennomarbeidelse av tegninger, beskrivelser og beregninger. De første ferdig utarbeidede type-tegningene ble sendt ut til alle landets distriktsarkitekter juli 1948.

Til hver type ble det laget et katalogblad med perspektivtegning, planer og snitt i 1:200 og med de viktigste data, antall

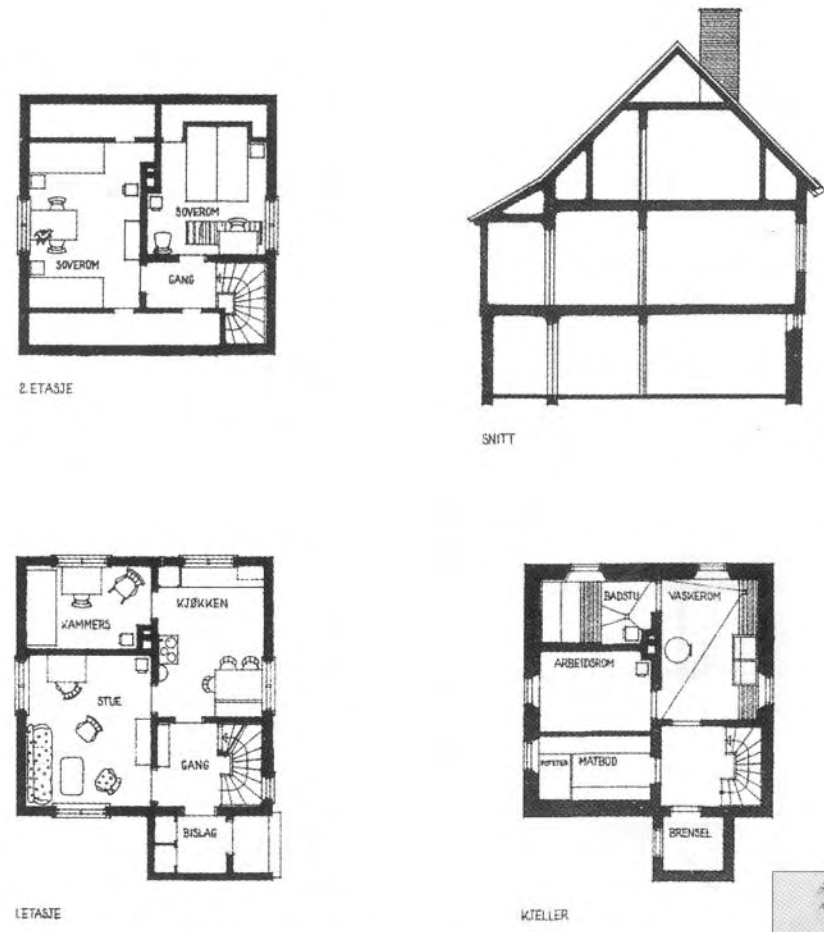
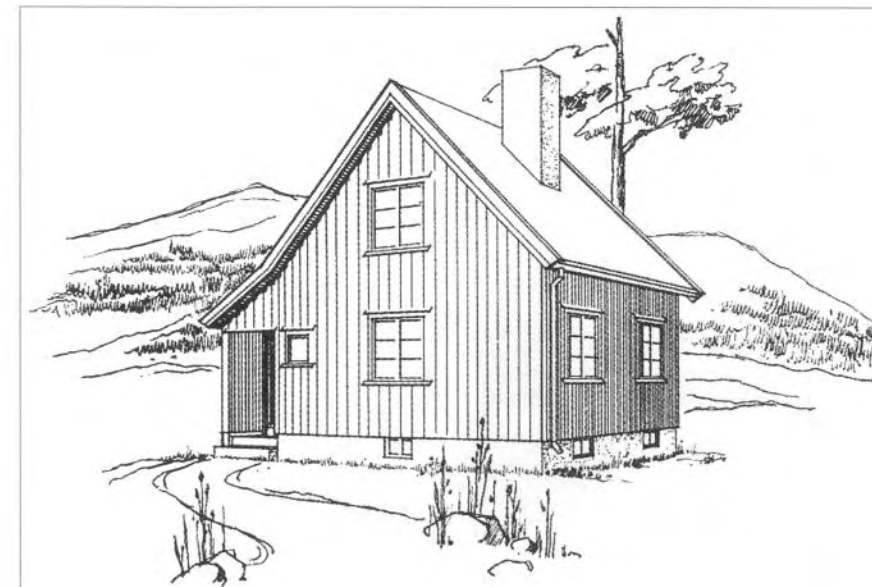
rom, areal og hvilke arbeidstegninger som var utarbeidet. Arbeidstegningene hadde snitt, fasader og bjelkelagsplaner i 1:100, trapper og kjøkkentegninger i målestokk 1:20, samt arbeidsbeskrivelser og materiallister. Dessuten ble det utarbeidet en spesifisert forhåndskalkulasjon til bruk for distriktsarkitekten i arbeidet med å vurdere anbud.

Bolig i halvannen etasje

Den mest brukte boligtypen i halvannen etasje

Bolig i to etasjer

Hustype 202 for halvannen etasjes hus fra 1948. Den "klassiske" planen for det lille halvannen etasjes huset. Korsplan med inngang fra hjørnet

Type 202 bygd i Alta

Typetegninger fra Boligdirektoratet

Etter "Gjenreisings skissebok" fortsatte Boligdirektoratet arbeidet med å få utarbeidet typetegninger. Tegningene ble til å begynne med utført på oppdrag av frittstående arkitekter. Senere ble mange typer utarbeidet av Boligdirektoratet selv, under ledelse av arkitekt Kurt Jørgensen.

Det ble laget en katalog over de hustypene som til enhver tid var aktuelle. Katalogen ble sendt til husnemndene i alle kommuner og til distriktsarkitektene. Katalogen var også å få kjøpt i bokhandler og kiosker. Mange distriktsarkitekter tegnet også sine lokale typer.

Arbeidstegninger kunne bare skaffes fra distriktsarkitektene. Det var nøkterne hus med knepen arealstandard, enten på én eller halvannen etasje. Halvannenetasjes hus med nærmest kvadratisk grunnplan og spisse saltak. Tre rom og kjøkken nede og tre soverom og bad oppe ble foretrukket.

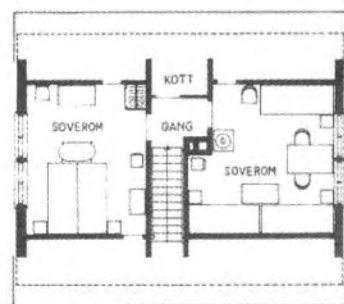
Distriktsarkitekten skulle godkjenne at valgt hustype/typetegning passet til den aktuelle tomten.

Byggherren kunne også få foreta mindre forandringer på tegningene. Husbankens takstmann så til at de endelige tegningene var fulgt, før Husbanken overtok (konverterte) byggelånet.

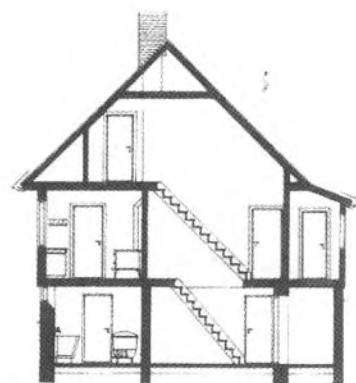
Det første året typetegninger var i bruk over hele landet - i 1948 - ble de brukt til 230 hus. I 1949 til 1 100 hus. I årene fram til 1960 ble det solgt mellom 3 000 og 4 000 hvert år, og til 1969 mellom 1 000 og 2 000. I årene 1948-1958 ble det solgt tegninger til 33 790 hus. Statistikken over bruk av typetegninger går ikke lenger enn til 1969. Inntil da var

Type 206 bygd i Risør

PLAN AV 2. ETASJE

SNITT

PLAN AV 1. ETASJE

PLAN AV KJELLER

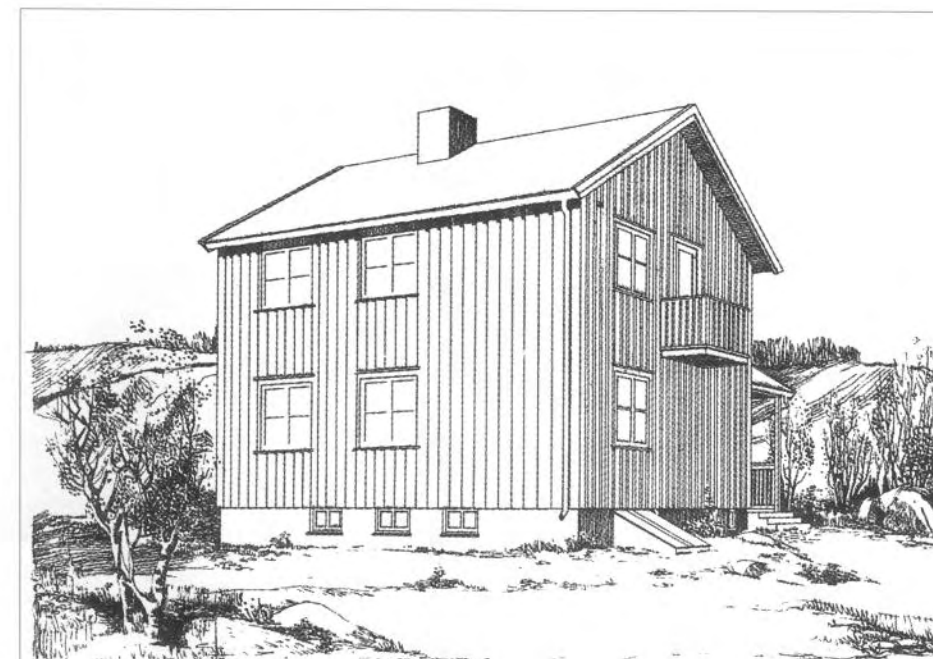
Hustype 206 for halvannen etasjes hus tegnet av Sofus Haugen i 1947. Inngang på langsiden med ett ekstra rom i første etasje

det solgt 50 442 typetegningssett. I tillegg kom lokale typer fra distriktsarkitektene.

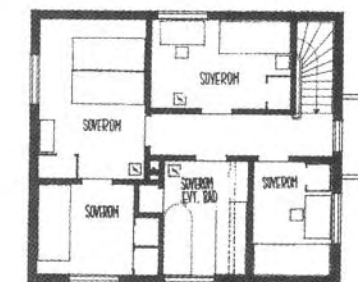
Det var størst behov for typetegninger på landsbygda. I byene, med omkringliggende kommuner, var det etter hvert blitt bedre tilgang på arkitekter og faglig hjelp. I 1953 var det 770 arkitekter her i landet, og langt over halvparten var bosatt i Oslo og nærmeste omegn. Av alle eneboliger som ble bygget i 1958, var det i Hedmark 56,9 prosent som var bygd etter en av Boligdirektoratets typetegninger

De formelle og økonomiske sidene ved bruk av typetegninger fra frittstående arkitekter ble ordnet med Norske Arkitekters Landsforbund. Det ble laget en kontraktsnorm for avtale mellom privatpraktiserende arkitekt og Boligdirektoratet om utnyttelse av tegninger som typetegninger. Byggherren skulle betale en avgift for bruk av tegningen og arkitekten fikk et mindre honorar for hvert solgt tegningssett. Denne royaltyavtalen skulle fortsette så lenge typen var i bruk. Det ble ikke utarbeidet typetegninger for rekkehus. Man ville ikke risikere at en byggmester kjøpte slike tegninger og bygde ut et område uten at en arkitekt kom med i arbeidet.

Bustadbanken var blitt modernisert og hadde fortsatt sitt virke i landbruksdistriktene. Den ønsket en serie typetegninger for småbruk og fikk utarbeidet 54 typetegninger for ulike landsdeler. Den enkelte arkitekt fikk en engangsbetaling for hver type. Disse tegningene var meget "ujevnt" i bruk.

PLAN AV 1. ETASJE

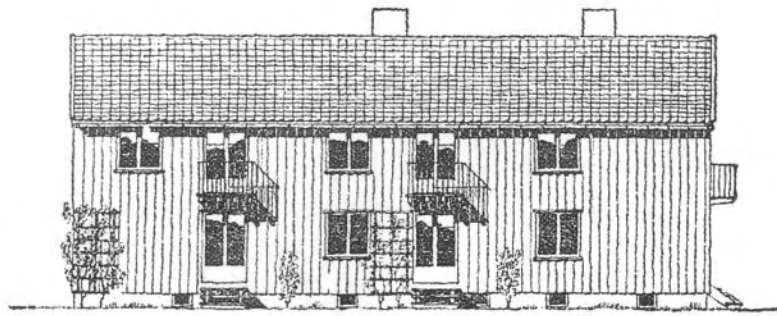

PLAN AV 2. ETASJE

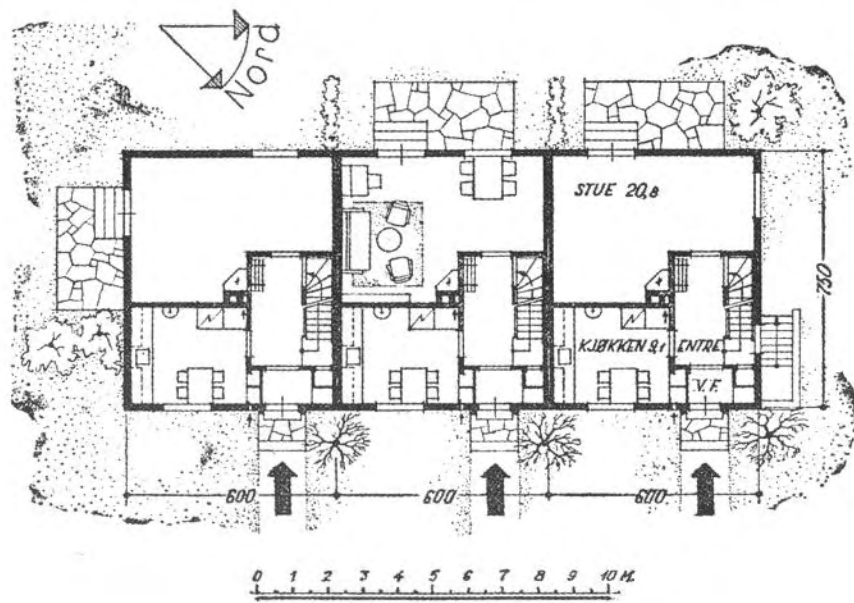
Type 318 for to etasjers hus tegnet i 1948. Beregnet for stor familie

Fra NBBLs arkitektkontor:

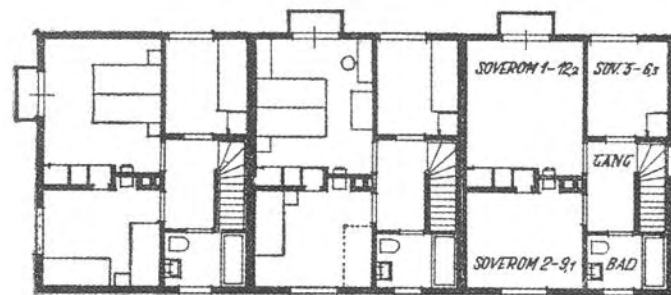
En tremannsbolig.

Vestfasade.

1. etasje.

2. etasje.

Typetegninger fra NBBL

Norske Boligbyggelags Landsforbund (NBBL) ble opprettet i 1946 for å etablere boligbyggelag, ivareta deres interesser og bistå dem i det praktiske arbeidet. Det var et stort behov for teknisk veiledning og arkitekttegninger. NBBL etablerte derfor sitt eget arkitektkontor. Første leder var arkitekt Thomas Tostrup. På samme måte som Boligdirektoratet utarbeidet dette kontoret en rekke typetegninger for bruk ute i boligbyggelagene. Dette tegningsmaterialet fikk stor utbredelse.

Studiegruppens medlemmer i FN. Fra venstre: Mollo-Christensen, Eide, Stiansen, Trygve Lie, Engh, Kielland, Kristiansen, Framnes, N. C. Christensen, N. A. Christensen, F. Bollman (amerikansk reisefører). (Gruppens tolk, P. Mellbye, er ikke kommet med på bildet.)

Studiegruppens medlemmer hos Trygve Lie i FN

Nye hustyper

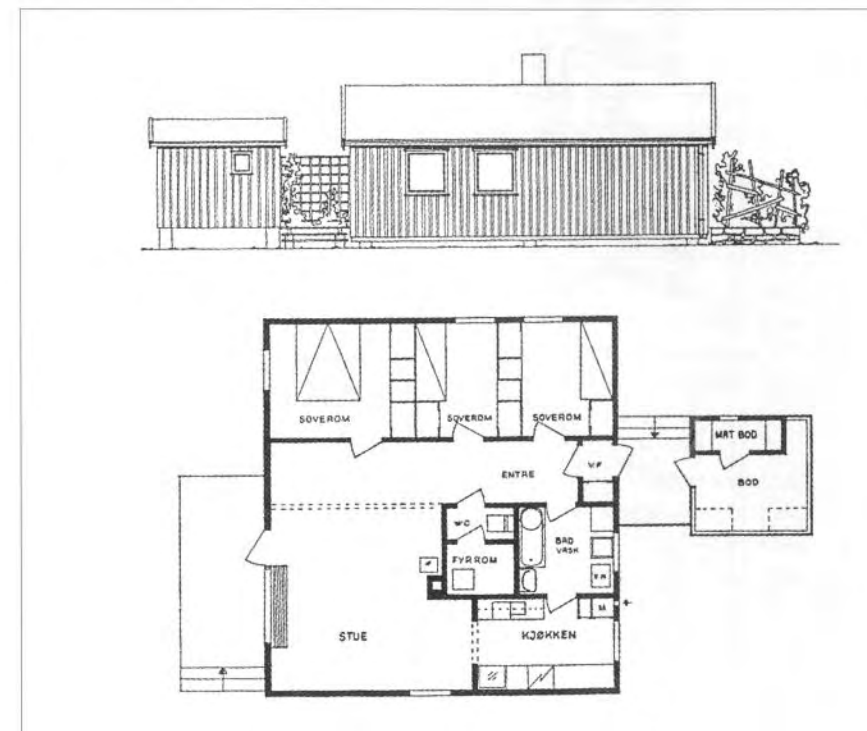
Det "tunge" bindingsverket med 4" x 4" og fire lag panel var meget materialkrevende. Boligdirektoratet var tidlig ute med å innhente erfaringer med og gi ut informasjon om nye konstruksjonsprinsipper. De utarbeidet et nytt bindingsverksystem basert på en modul på 60 cm, dimensjonert for vanlige boligtyper, basert på spikring i stedet for tømmerforbindelser og bruk av isolasjon. Det nye byggesystemet ble kalt lett bindingsverk og ble publisert i heftet "Moderne Trehusbygging" i 1949. Det ble sendt til alle som fra da av brukte Boligdirektoratets typetegninger, solgt i bokhandler og kiosker. 62 000 eksemplarer ble solgt.

Samme år kom ordet varmeisolasjon for første gang inn i byggeforskriftene. I løpet av få år ble prinsippet gjennomført over hele landet. Fra 1951 ble typetegningene planlagt med lett bindingsverk, høyverdig isolasjon og tre lag glass i vinduene.

Mange studerte rasjonalisering utenlands. I 1951 dro boligdirektør Jacob Christie Kielland sammen med representanter fra byggebransjen til USA for å studere bygningsindustrien der.

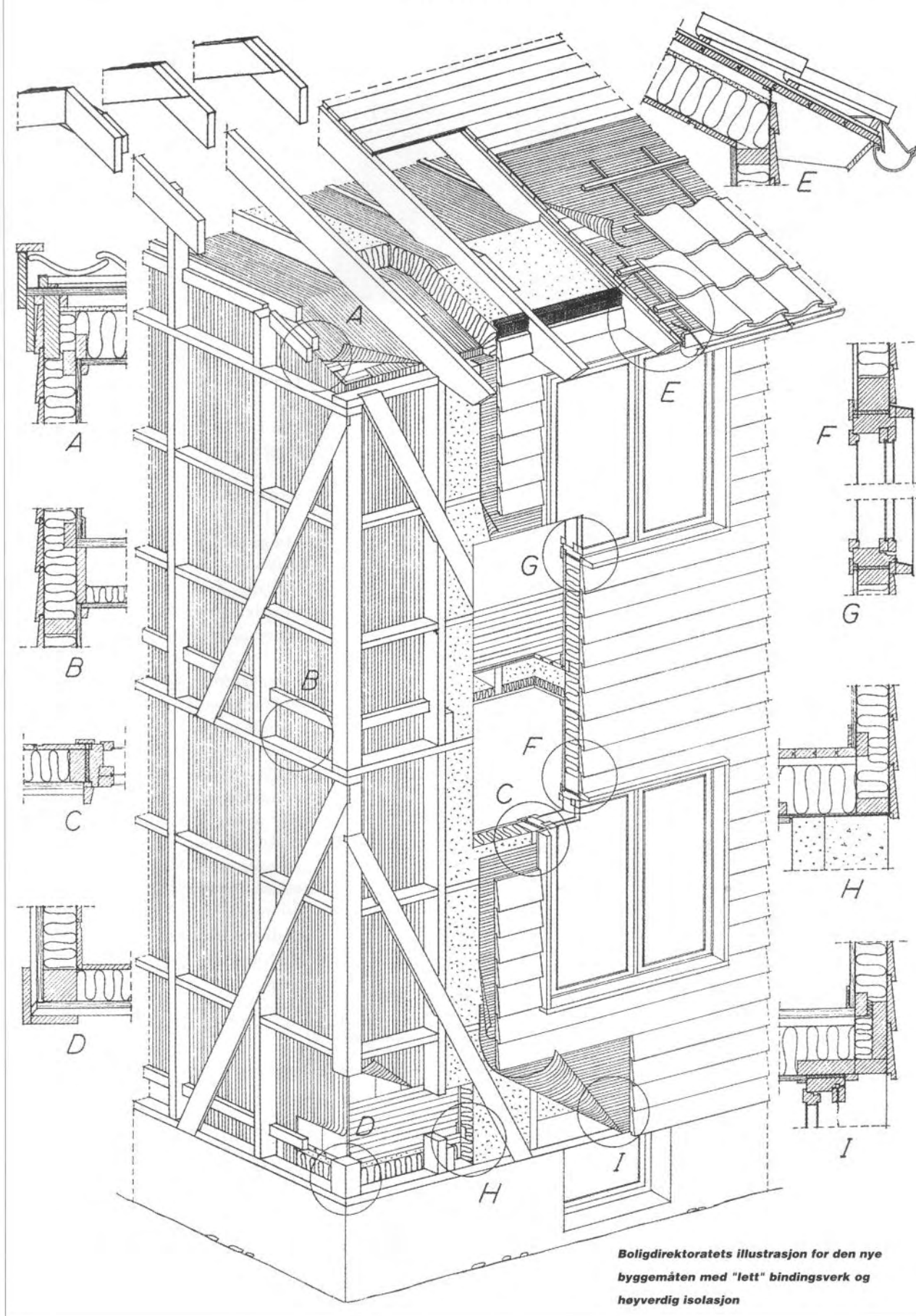
Amerikanerne satset på bygging av flere småhus på stedet. Det tekniske utstyret var ikke mer omfattende enn at det lett kunne plasseres på byggeplassen. De hadde ingen tro på ferdighus som rasjonalisering av småhusproduksjonen. Men én ting de la særlig vekt på, var målkoordinering fra materialproduksjon til ferdig hus. For å videreutvikle de tekniske og planmessige erfaringene, ble det bygget en serie prøvhus i Bærum med Byggeforskningsinstituttets medvirkning.

Boligdirektoratet stimulerte sterkt til en rasjonell og rimelig boligproduksjon. Det var derfor nødvendig samtidig å beskrive hvilke grunnleggende kvalitetskrav boligene skulle ha. Utviklingen av boligtypene i 1950- og 1960-årene var svar på kravet om både nøkterne/rimelige og gode boliger.

Forsøksbygget på Eiksmarka i Bærum i 1952. Kvaadratisk plan med alle soverom langs den ene veggen. Samme planprinsipp som Ove Bangs type fra 1931

1 1/2 etasjes hus med 2 m høy knevegg. Lett bindingsverk isolert med mineralull.

Boligdirektoratets illustrasjon for den nye byggemåten med "lett" bindingsverk og høyverdlig isolasjon

5. Rasjonering og Rasjonalisering

Boligproduksjonen ble rasjonalisert og industrialisert. Ferdighusene overtok en stigende andel av småhusbyggingen. Typetegningenes praktiske betydning ble redusert gradvis. Boligdirektoratet utarbeidet detaljerte funksjonskrav til boligen. I 1965 ikk vi den første landsomfattende bygningsloven, og Boligdirektoratet ble lagt ned. Arkitektene ble overført til Husbanken.

Boligbehovet var fortsatt stort og tilflyttingen til byene forsterket problemene. Det ble derfor utover i 1950 og 60-årene lagt ned et stort arbeid i å komme fram til rasjonelle produksjonsformer. For blokkbebyggelsen ble industrialiseringen viktig. Bruk av betongelementer ble omfattende og preget mange drabantbyer. Tiltak ble også gjort for å rasjonalisere småhusbyggingen. Lett bindingsverk, bruk av isolasjon, precut og modulprosjektering ble noen av virkemidlene. Likevel ble det ferdighusfirmaene som utover i 1960-årene dekket behovet for effektiv småhusbygging.

De første Husbankkravene

Det var Boligkontorets første sjef, arkitekt Christian Fredrik Størmer, som utarbeidet de første retningslinjene/minstekravene for planlegging av småhus i 1950.

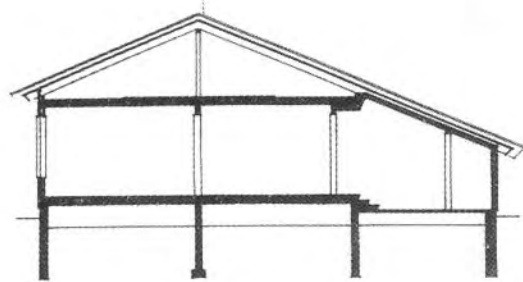
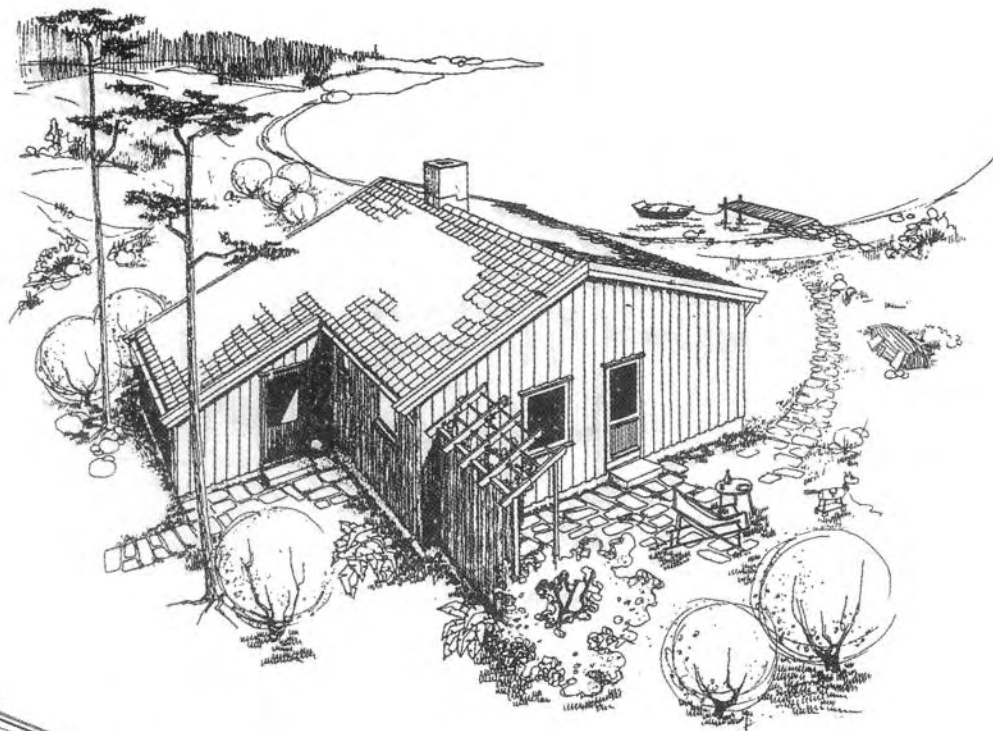
Noe av innholdet var:

- Det må minst være to soverom i småhus.
- Det største soverommet må minst være 10 m² og ha plass til ektesenger og barneseng. Det andre soverommet må minst være 9 m² og ha plass til to senger langs vegg.
- Kjøkkenet må minst være 8 m² og ha plass til mindre spisebord, veggplass for sammenhengende benkinnredning på 1,80 m med overskap og eget mat-skap fra gulv til tak og være ventilert.
- Stuen må være minst 16 m² med minst 2 m veggplass for sofa eller seng. Stuens bredde må minst være 3,20 m og ha en hensiktsmessig plassering av dører og vinduer. Det var ellers krav til kottplass, bad, vaskerom, gang, vindfang og kjellerromforuten krav til planløsningens kvaliteter. Retningslinjene ble senere revidert flere ganger. Kravene gjaldt for småhus, men ble gradvis også gjort gjeldende for blokkbebyggelse, formelt ved den omfattende revisjonen i 1962.

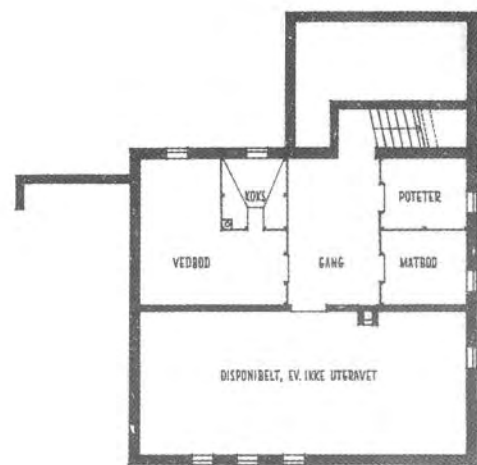
Boligdirektoratets typetegninger ble planlagt etter disse retningslinjene, og de var distriktsarkitektenes retningslinjer for deres behandling av prosjekter for husbankbelåning.

Bygningsloven, som var fra 1924, gjaldt bare for byene. Landkommuner kunne selv, om ønskelig, definere kommunen eller deler av kommunen som "byggningskommune" der bygningsloven ble tatt i bruk. Bygningslovens krav til planlegging ble brukt for typetegninger allerede fra 1945. Først i 1965 fikk vi en ny bygningslov som ble gjort gjeldende for hele landet.

Norges byggforskningsinstitutt (NBI) ble etablert i 1953, men beskjefteget seg i all hovedsak med byggetekniske spørsmål. I 1961 ble Carsten Boysen ansatt ved NBI for å arbeide med planfaglige spørsmål. Foruten Carsten Boysens brede erfaring i boligplanfaglige spørsmål bygget NBI til å begynne med videre på Boligdirektoratets kunnskap.

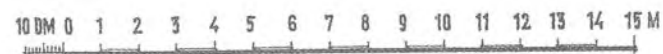
SNITT

ALTERNATIV : UTGRAVET KJELLER

1. ETASJE

TIL DENNE TYPE HØRER FØLGENDE MÅLSATTE ARBEIDSTEGNINGER :

TEGNING NR.	INNHOLD	MÅL
1	: PLAN AV 1. ETASJE	1:50
2	: FUNDAMENTPLAN	1:50
3	: SNITT	1:50
4 OG 5	: FASADER	1:50
6 OG 7	: BJELKELAGSPLANER	1:50
8	: SPERREPLAN	1:50
9 OG 10	: BINDINGSVERK	1:50
11	: KJØKKENINNREDNING	1:20
12	: DØRER OG VINDUER	1:50
13	: ALTERNATIV: KJELLERPLAN	1:50

TYPE 108+

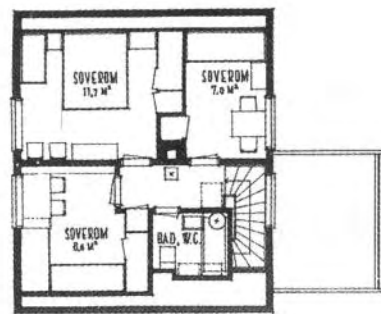
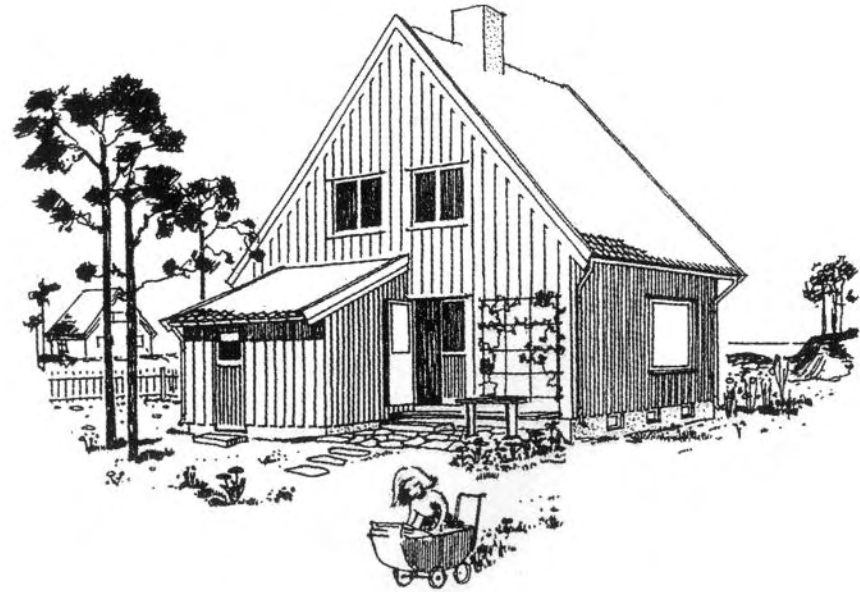
ENEBOLIG I 1 ETASJE UTEN KJELLER
4 ROM, KJØKKEN OG BAD

BRUTTO GRUNNFLATE : 9,14 M × 8,39 M : 76,7 M²
+VINDFANG OG BODER : 3,60 M × 5,09 M : 18,3 M²

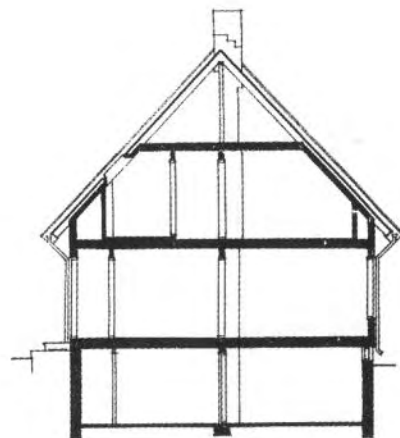
Type 108+ fra 1956 Bestselger for bolig på ett plan.
Kvadratisk plan

Modell og bilde av type 108+ fra 1956

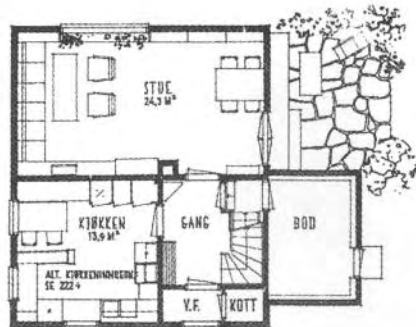

PLAN AV 2. ETASJE

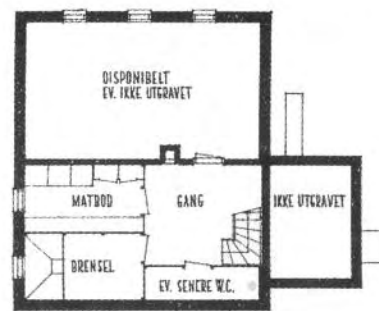

SNITT

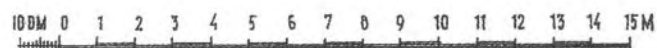
ALT. KNEVEGGHØYDE : SE TYPE 223

PLAN AV 1. ETASJE

PLAN AV KJELLER

TYPE 222+

ENEBOLIG I 1½ ETASJE
4 ROM, KJØKKEN, BAD.

BRUTTO GRUNNFLATE: 6,74 M × 7,99 M : 53,9 M²
+ BOD : 2,40 × 3,59 : 8,6 M²

TEGNET AV BOLIGKONTORETS ARKITEKTER
BOLIGDIREKTORATET, BOLIGKONTORET
OSLO 1:12:1956. *W.C.*

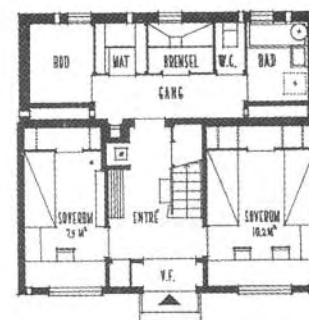
Type 222+ fra 1956. Badet flyttet opp til annen etasje fra kjelleren

TIL DENNE TYPE HØRER FØLGENDE
MÅLSATTE ARBEIDSTEGNINGER :

TEGNING NR.	PLAN AV 1. ETASJE	MÅL
1:	PLAN AV 1. ETASJE	1:50
2:	" 2. "	1:50
3:	" " KJELLER	1:50
4:	SNITT	1:50
5,6,7,8:	FASADER	1:50
9:	BJELKELAGSPLANER	1:50
10:	BJ. BÆR. VEGG, SPERRER	1:50
11,12:	BINDINGSVERK	1:50
13:	KJØKKENINNREDNING	1:20
14:	TRAPPER	1:20
15:	DØRER, VINDUER	1:50
16:	ALT. KJØKKENINNREDN.	1:20
17:	ALT. FASADER	1:50
18:	ALT. BINDINGSVERK	1:50

DESSUTEN TEGNINGER FOR BYGGEANMELDELSE
OG LÅNESØKNAD :

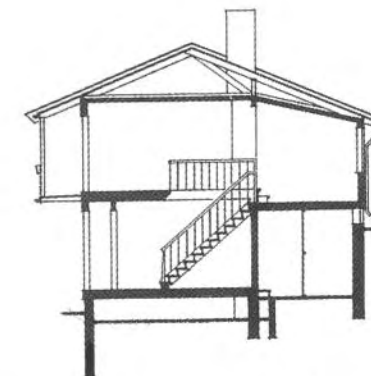
MÅL 1:100

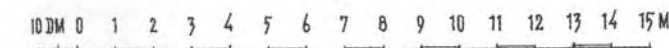
UNDERETASJE

1. ETASJE

SNITT

TIL DENNE TYPE HØRER FØLGENDE MÅLSATTE
ARBEIDSTEGNINGER :

TEGNING NR.	PLAN AV GRUNNMUR	MÅL
1:	PLAN AV GRUNNMUR	1:50
2:	" " UNDERETASJE	1:50
3:	" " 1. ETASJE	1:50
4:	SNITT	1:50
5-8:	FASADER	1:50
9:	BJELKELAGSPLANER	1:50
10:	LOFTSBJELKER, SPERRER	1:50
11,12:	BINDINGSVERK	1:50
13:	KJØKKENINNREDNING	1:20
14:	TRAPP	1:20
15:	VINDUER, DØRER	1:50

DESSUTEN TEGNINGER FOR BYGGEANMELDELSE
OG LÅNESØKNAD

MÅL 1:100

VARIANT MED INNGANG FRA OVERSIDEN :
SE BAKSIDEN.

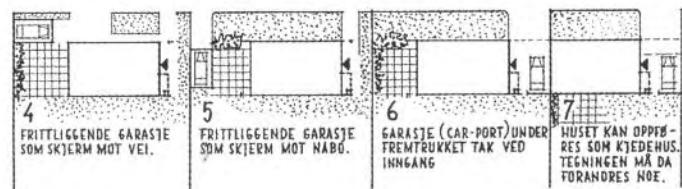
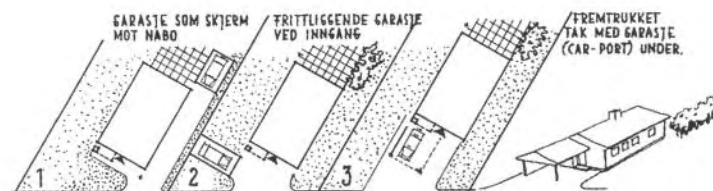
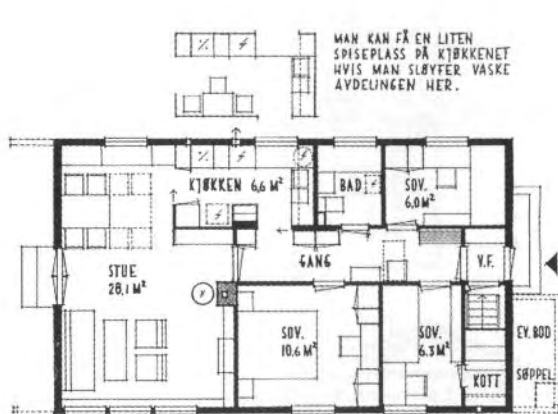
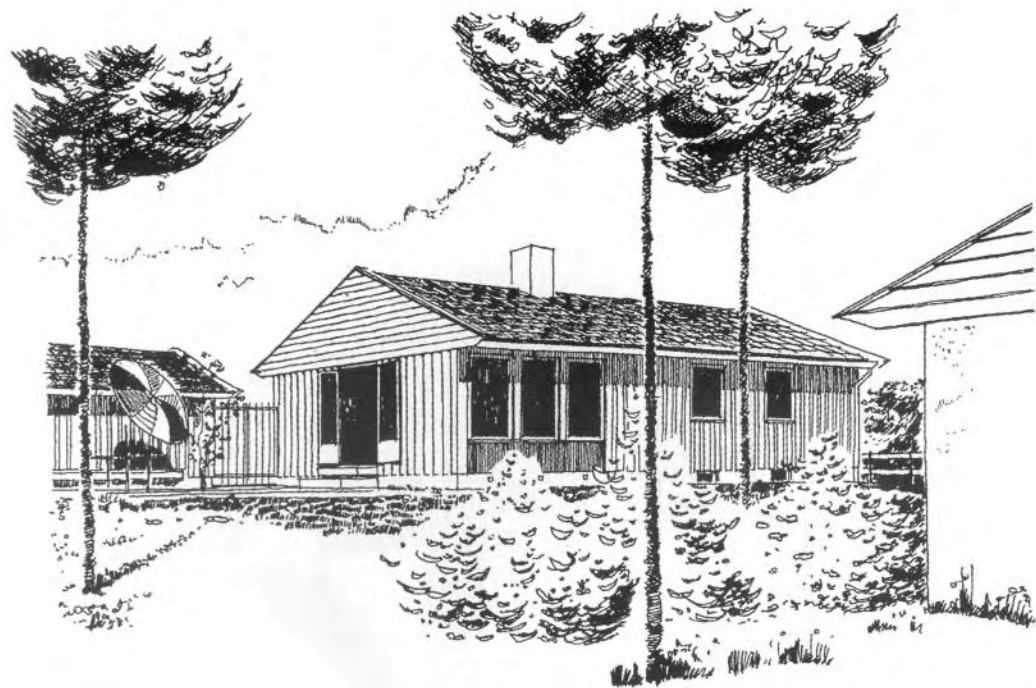
TYPE 224+
ENEBOLIG I 1½ ETASJE FOR SKRÅTT
TERRENG. 4 ROM, KJØKKEN OG BAD.
HER ER VIST ALTERNATIV MED BALKONG.

BRUTTO GRUNNFLATE: 7,94 × 7,39 : 58,5 M²
TEGNET AV BOLIGKONTORETS ARKITEKTER
BOLIGDIREKTORATET, BOLIGKONTORET
OSLO 1:4:1957. *W.C.*

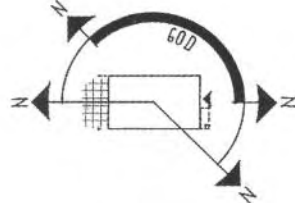
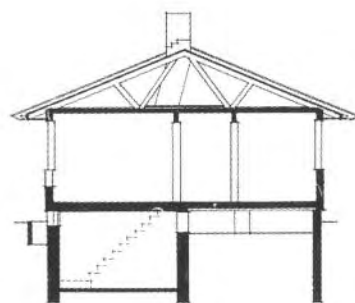
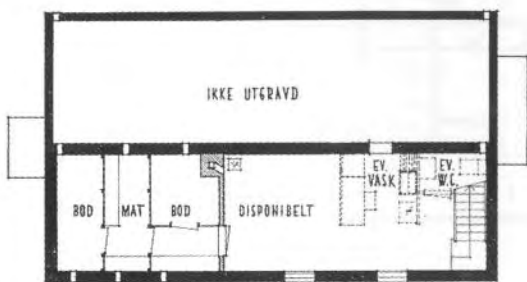
KOR. 1-11: 1957

Type 224+ fra 1957.

Første typetegning for skrånende terreng

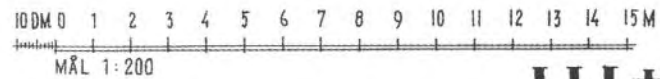
NOEN EKSEMPLER PÅ Plassering AV HUS OG GARASJE, MÅL 1:1000

ORIENTERING
HUSETS ORIENTERING ER BEST MED INNGANGEN MOT NORD, NORDØST, ØST ELLER SYDØST, MEN OGSÅ NORDEVEST OG SYD KAN BRUKES.

TIL DENNE TYPE HØRER FØLGENDE TEGNINGER:

- A: TEGNINGER BEREGNET TIL BYGGEANMELDELSE, LÅNESØKNAD, ANBUSSINNHENTING OG TIL BYGGEPLASSEN:
 TEGNING NR. 1 : PLANER, SNITT MÅL 1:100
 " 2 : FASADER, VERT. KLEDN. " 1:100
 " 2^A : " " HØR. " 1:100
- B: ARBEIDSTEGNINGER TIL BRUK PÅ BYGGEPLASSEN:
 TEGNING NR. 3 : PLAN AV 1. ETASJE MÅL 1:50
 " 4 : " " KJELLER " 1:50
 " 5 : SNITT " 1:50
 " 5^A : DETALJER " 1:5
 " 6 : BJELKER, SPERRER, B. VERK " 1:100
- C: TEGNINGER TIL SNEKKER, RØRLEGGER OG ELEKTRIKER:
 TEGNING NR. 7 : DØRER, VINDUER, SKAP, KJØKKEN, KJ. TRAPP MÅL 1:50
 " 8 : SANITÆRANLEGG " 1:50
 " 9 : ELEKTRISKE PUNKTER " 1:50

ENEBOG I EN ETASJE
 4 ROM, KJØKKEN OG BAD
 LEIEAREAL 79 M²

TYPE III⁺

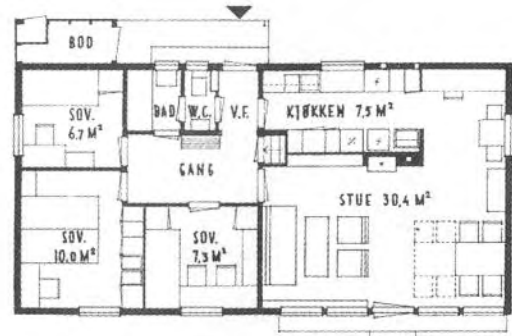
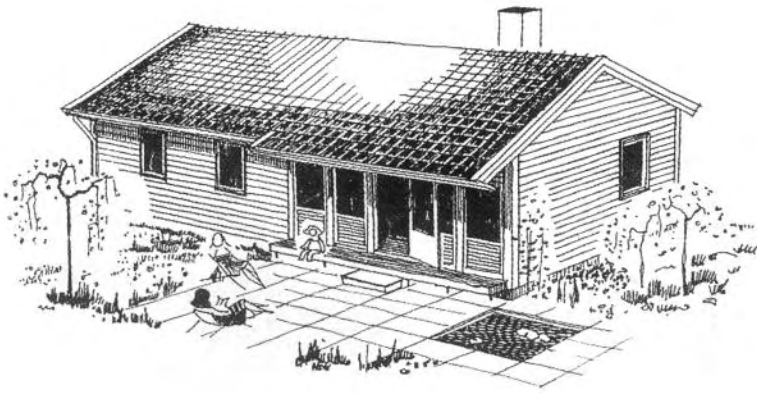
Type 111+ fra 1962. For første gang rendyrkes planprinsippet med soveromsfløy og kjøkken/stue i andre enden av huset

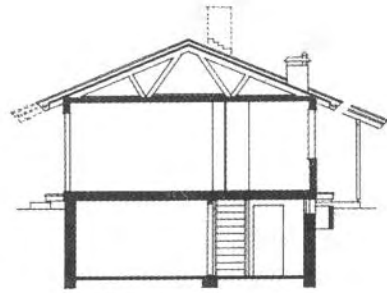
Eksterior type 111

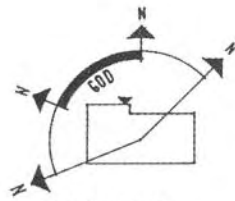
Interior type 114

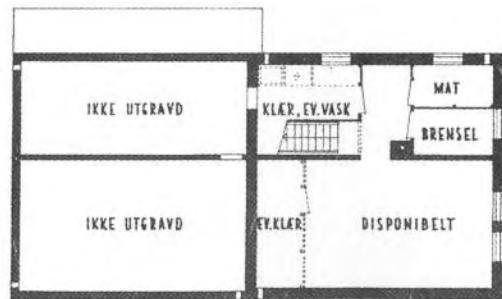
PLAN AV 1. ETASJE, 114 A

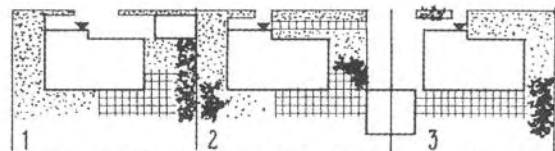
SNITT

ORIENTERING
HUSETS ORIENTERING ER BEST MED INN-
GANGEN MOT NORD ELLER ØST, MEN
OGSÅ NORDVEST OG SYDØST KAN BRUKES.

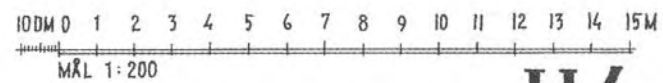

PLAN AV KJELLER, 114 A
BRUTTO-AREAL 13,19 + 6,64 = 87,6 M²
+ BOD 2,69 + 1,2 = 3,2 = 90,8 M²

NOEN EKSEMPLER PÅ Plassering AV GARASJE, MÅL 1:1000

- TIL DENNE TYPE HØRER FØLGENDE TEGNINGER:
- A: TEGNINGER BEREGNET TIL BYGGEANMELDelse, LÅNE-
SØKNAD, ANBUDSINNHEITING OG TIL BYGGEPLASSEN:
- TEGNING NR 1 OG 1^A: PLANER, SNITT MÅL 1:100
 - " " 2 OG 2^A: FASADER " 1:100
- B: ARBEIDSTEGNINGER TIL BRUK PÅ BYGGEPLASSEN:
- TEGNING NR 3 : PLAN AV 1. ETASJE MÅL 1:50
 - " " 4 : " " KJELLER " 1:50
 - " " 5 OG 5^A: SNITT, DETALJER, MÅL 1:50, 1:5
 - " " 6 : SPERRER, BJELKER, " 1:50, 1:100
 - " " 6^A : BINDINGSVERK 1:100
- C: TEGNINGER TIL SNEKKER, RØRLEGGER OG ELEKTRIKER:
- TEGNING NR. 7 OG 7^A: DØRER, VINDUER, SKAP, KJØKKEN, KJ. TRAPP MÅL 1:50
 - " " 8 OG 8^A: SANITÆRANLEGG " 1:50
 - " " 9 OG 9^A: ELEKTRISKE PUNKTER " 1:50

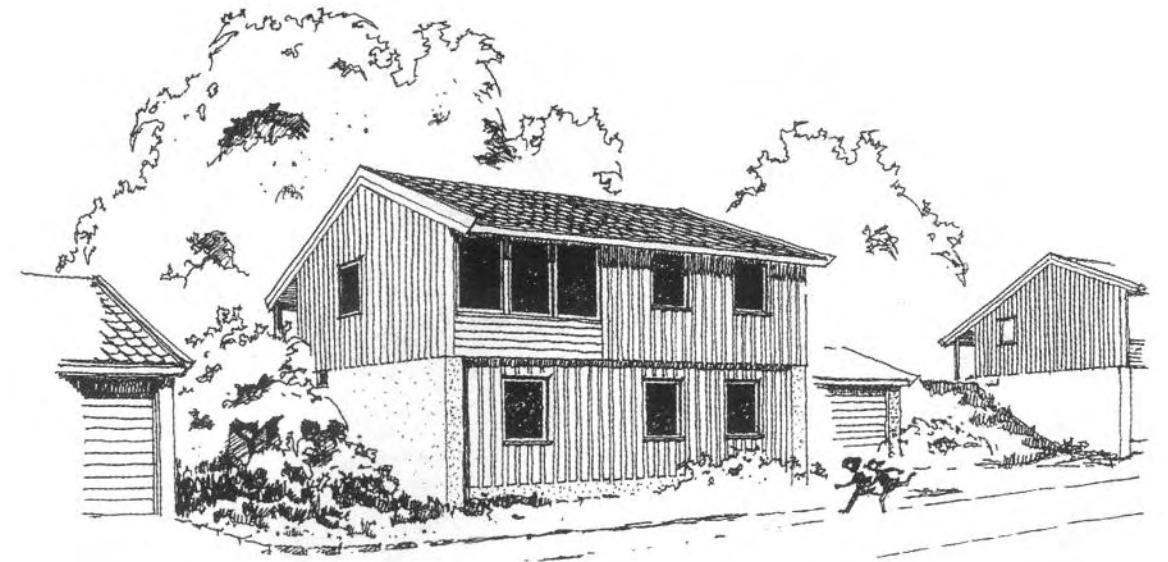
ENEBOLIG I EN ETASJE

4 ROM, KJØKKEN, BAD, W.C.
LEIEAREAL 79,7 M²

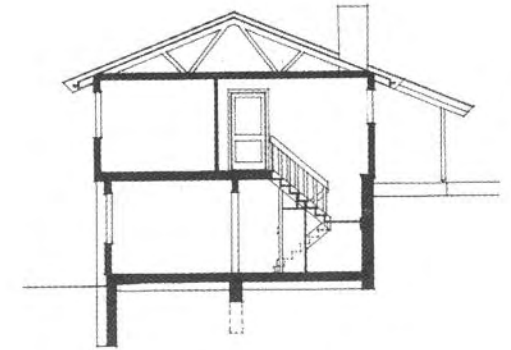
BOLIGDIREKTORATET, BOLIGKONTORET
OSLO 1-4-1963

114 B OG 114 C: SE BAKSIDEN

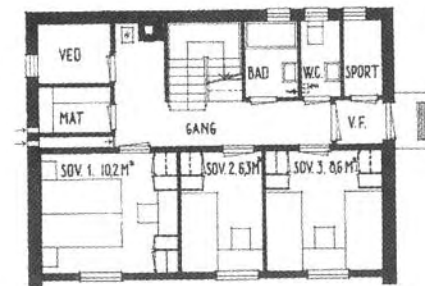
Type 114 fra 1963. Samme planprinsipp som type 111, men med inngang på langsiden

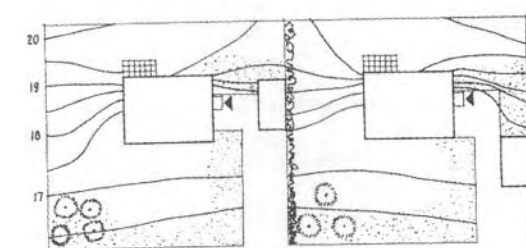
PLAN AV 1. ETASJE.

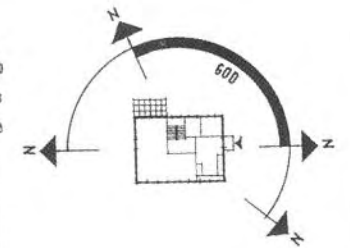
SNITT.

PLAN AV UNDERETASJE.

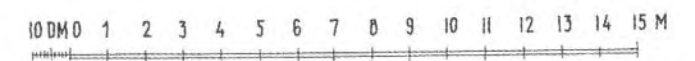

EKSEMPLER PÅ GARASJEPLASSERING.
MÅL 1:1000

ORIENTERING.
HUSETS ORIENTERING ER BEST MED INN-
GANGEN MOT NORD, NORD-ØST ELLER ØST.

- TIL DENNE TYPE HØRER FØLGENDE TEGNINGER:
- A: TEGNINGER BEREGNET TIL BYGGEANMELDelse, LÅNESØKNAD ETC.
- TEGNING NR. 1 : PLANER, SNITT, FASADER MÅL 1:100
- B: ARBEIDSTEGNINGER TIL BRUK PÅ BYGGEPLASSEN:
- TEGNING NR 2 : PLAN AV 1. ETASJE MÅL 1:50
 - " " 3 : PLAN AV UNDERETASJE " 1:50
 - " " 4 : SNITT " 1:50
 - " " 5 : B. VERK, BJELKER, SPERRER " 1:100
- C: TEGNINGER TIL SNEKKER, RØRLEGGER OG ELEKTRIKER:
- TEGNING NR 6 : VINDUER, DØRER, SKAP, TRAPP MÅL 1:50
 - " " 6^A : KJØKKEN, VASKEROM " 1:50
 - " " 7 : SANITÆRANLEGG " 1:50
 - " " 8 : ELEKTRISKE PUNKTER " 1:50

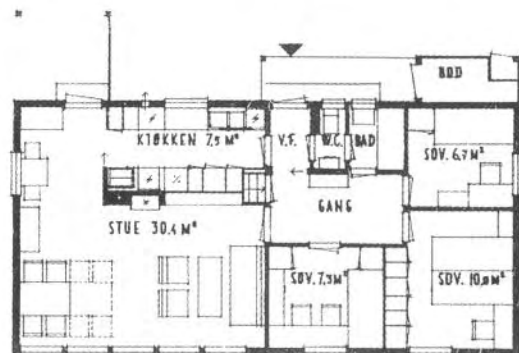
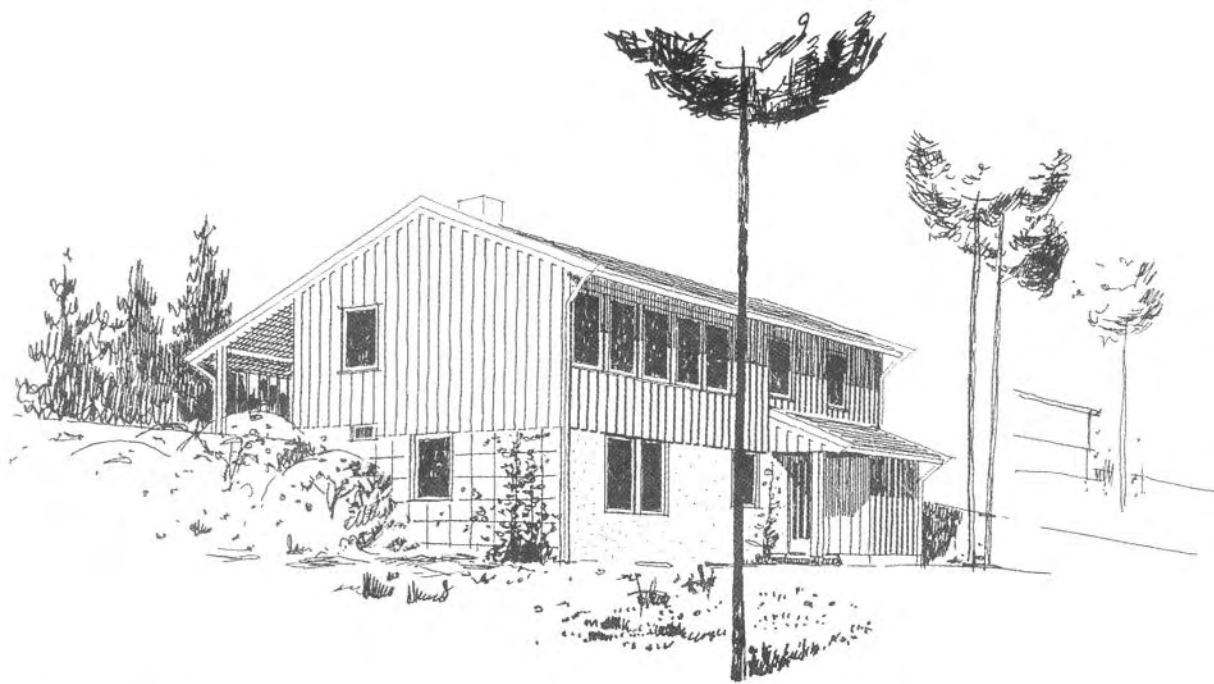

229+

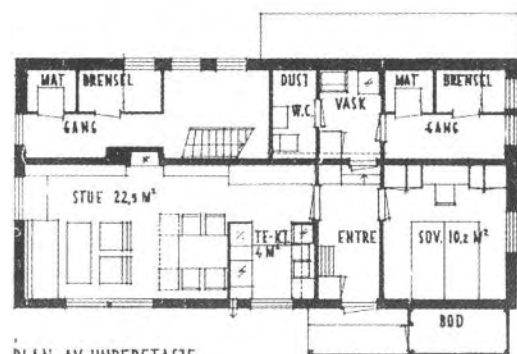
ENEBOLIG FOR SKRÅTT TERRENG

INNGANG I UNDERETASJE
4 ROM, KJØKKEN, VASKEROM, BAD OG WC.

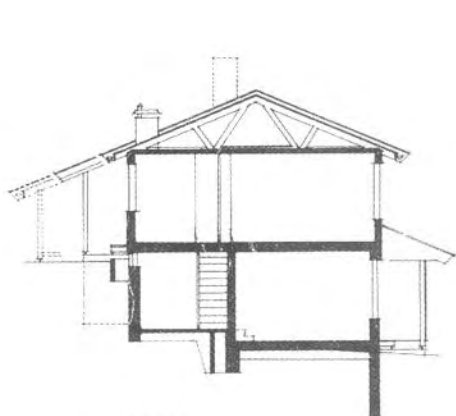
Type 229+ fra 1967. Enebolig for skrånende terreng. Inngang og soverom i underetasjen

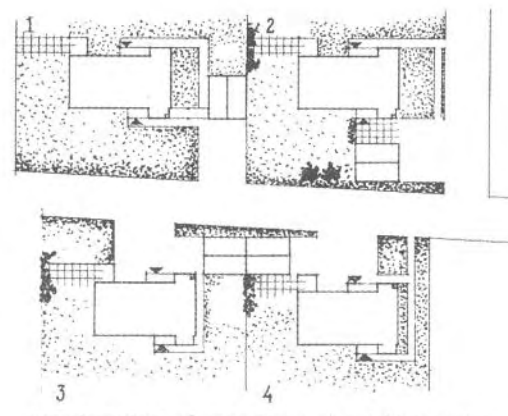
PLAN AV 1. ETASJE

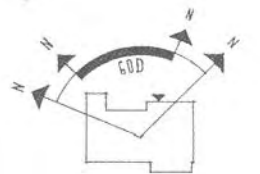
PLAN AV UNDERETASJE

SNITT

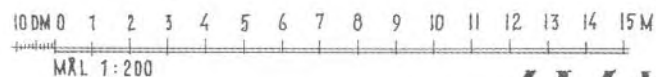
NOEN EKSEMPLER PÅ PLASSERING AV HUS OG GARASJER.
MÅL 1:1000

ORIENTERING
HUSETS ORIENTERING ER BEST MED
HOVEDINGANGEN MOT NORD-NORDØST.
MÅL 1:1000

TIL DENNE TYPE HØRER FØLGENDE TEGNINGER:

- A: TEGNINGER BEREGNET TIL BYGGEMELDelse, LÅNE-SØKNAD, ANBUdSINNHEITING OG TIL BYGGEPLASSEN:
 TEGNING NR. 1 : PLANER, SNITT MÅL 1:100
 " 2 OG 2^A : FASADER " 1:100
- B: ARBEIDSTEGNINGER TIL BRUK PÅ BYGGEPLASSEN:
 TEGNING NR. 3 : PLAN AV 1. ETASJE MÅL 1:50
 " 4 : " " UNDERETASJE " 1:50
 " 5 OG 5^A : SNITT, DETALJER, MÅL 1:50, 1:5
 " 6 : SPERRER, BTELKER, " 1:50, 1:100
 " 6^A : BINDINGSVERK 1:100
- C: TEGNINGER TIL SNEKKER, RØRLEGGER OG ELEKTRIKER:
 TEGNING NR. 7 OG 7^A : DØRER, VINDUER, SKAP, MÅL 1:50
 " 8 OG 8^A : KJØKKEN, KJ. TRAPP " 1:50
 " 9 OG 9^A : SANITÆRANLEGG " 1:50
 " " ELEKTRISKE PUNKTER " 1:50

TYPE 414⁺
TOMANNSBOLIG FOR SKRÅTT TERRENG
 1. LEIL.: 4 ROM, KJØKKEN, BAD, W.C. LEIEAREAL 79,7 M²
 2. " : 2 ROM, TEKJØKKEN, DUSJ, W.C. " 44,9 "

Type 414 fra 1963. Samme plan som type 114, men for skrånende terreng og med hybelleilighet i underetasjen.

Nye funksjonskrav

Allerede i 1956 hadde Statens Byggforskningsinstitutt i København utredet boligens funksjonsmål. På bakgrunn av dette gjorde Boligdirektoratet en undersøkelse av norske småhusplaner og norske møbelmål for å kunne sette en norm for det plassbehov som de viktigste boligfunksjoner trenger. I stedet for å fastsette et minsteareal for de enkelte rom, skulle boligen oppfylle bestemte funksjonskrav. Dette hadde også betydning for å kunne fastsette en fornuftig arealgrense for den sosiale boligbyggingen. Tilsvarende arbeid ble gjort i Sverige, i Bostadsstyrelsen.

I 1959-60 gjorde Boligdirektoratet en kritisk analyse av planer som kom til Husbanken for belåning og av Boligdirektoratets typetegninger og deres egnethet ved forskjellige familiesituasjoner. Det ble utarbeidet nye funksjonskrav, og fra 1962 ble disse lagt til grunn for utforming av nye hustyper. Foreldete hustyper ble trukket tilbake. Kravene ble også lagt til grunn for hustyper som skulle finansieres i Husbanken.

På hustypenes katalogblad viste man de tomtesituasjoner hvor hustypen passet, og den beste situasjon i forhold til nord/syd-orientering.

I Norge har det alltid vært aktuelt å kunne legge boliger i skrånende terreng.

Grunnet byggetekniske begrensninger var det ikke aktuelt å legge boligrom i underetasjene. Bruken ble begrenset til bi- og kjellerfunksjoner. Isolasjon mot kulde og fuktighet var for dårlig. Nye byggetekniske løsninger endret på dette og i 1957 ble det innarbeidet forskrifter for beboelsesrom i underetasjer. Boligtypen utnyttet bygningsvolumet på en økonomisk måte og denne typen halvannetasjes hus ble fort populære. Det ble derfor utarbeidet typetegninger også for denne hustypen.

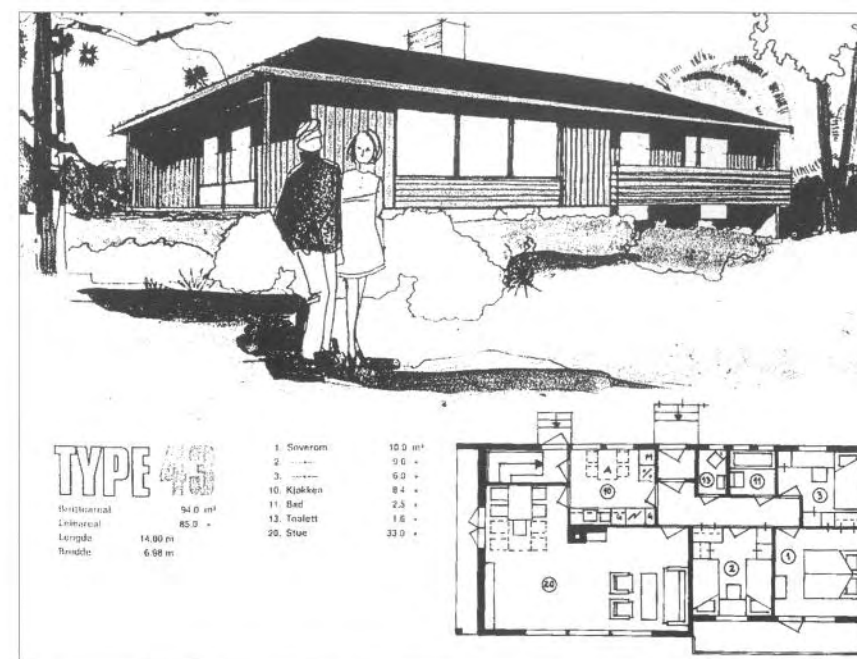
I 1958 utarbeidet arkitekt Helge Thams en typetegning for hus for funksjonshemmete, et arbeid som Boligdirektoratet førte videre.

Ferdighusfirmaene gjør seg gjeldende på boligmarkedet

De mange ferdighusfabrikkene som startet i 1945 hadde etter hvert fått en liten produksjon. De store leveransene til Nord-Troms og Finnmark 1946-47, var som ferdighusproduksjon lite vellykket. Det ble i alt levert 638 hus fra 27 forskjellige bedrifter, til dels basert på resultatet fra Gjenreisingsdirektoratets arkitektkonkurranse i 1945. Det var meget forskjellige systemer, til dels med bygningselementer som var lite egnet for lang transport. Etter krigen og utover i 50-årene leverte ferdighusindustrien ikke mer enn 400-500 boliger i året eller under 5% av småhusbyggingen. Ferdighusfirmaene laget sine egne hustyper i konkurranse med hverandre, men plankompetansen/prinsippene hentet de i stor grad fra Boligdirektoratet. Boligene skulle jo godkjennes for husbankfinansiering.

Utover på 60-tallet eksploderte denne næringen. I perioden 1960-1970 ble antall ferdighusfirmaer nesten firedoblet til 95 stykker. I 1969 ble det bygget 10 000 småhus som ferdighus. På begynnelsen av 1960-tallet var en vesentlig del av småhusbyggingen basert på typetegninger distribuert bl.a. gjennom Husbanken. I løpet av 1960-årene mistet typetegningene mye av sin betydning og ferdighusfirmaene overtok dette markedet.

Hovedtyngden av ferdighusene ble tegnet uten sivilarkitekters medvirkning.

Block-Watnes type 43 fra 1960-årene

Ny bygningslov i 1965

Arkitektene hadde ivret sterkt for en landsomfattende bygningslov, noe som ble virkeligjot i 1965. Ved siden av å sikre en bedre byggeteknisk kvalitet på det som ble bygget, var bygningsloven av 1965 et svar på behovet for helhetlige kommuneplaner og regionalt samarbeid. Loven ble gjort gjeldende for hele landet, inklusive landkommunene. Dette var ledd i en økonomisk vekstpolitikk og geografisk og sosial fordelingspolitikk. Kommunene fikk en sterk selvstendig og utøvende planmyndighet.

Bygningsloven av 1965 forutsatte at det skulle utarbeides en **generalplan** i hver kommune hvor arealbruken ble bestemt. Disse oversiktsplanene var imidlertid ikke rettsgyldige uten at det samtidig ble vedtatt en såkalt generalplanvedtekt. En viktig endring i forhold til bygningsloven av 1924 var at det ble trukket et klarere skille mellom administrativ og politisk behandling av planene. Bygningsrådene, hvor kommunale fagsjefer tidligere var medlemmer, ble gjort rent politiske. For interkommunalt planarbeid introduserte den nye bygningsloven regionplaner som et juridisk plandokument.

Kommunene ble oppfordret til å drive en aktiv tomteutvikling både for bedrifts-etablering, boligbygging og tilhørende infrastruktur. For boligbyggingen skulle den enkelte kommune utarbeide egne boligprogram. Kommunene fikk gunstige finansieringsordninger både for grunn-erwerb, grunnlagsinvesteringer og tomteopparbeidelse. Boligprogramarbeidet ble i mange kommuner en hovedfaktor i den kommunale arealplanleggingen, som styrte planarbeidet i 1960- og 1970-årene.

Bygningsloven av 1965 innførte krav til boligens planløsning og utseende, men kommunene beskjefteget seg i liten grad med disse spørsmålene, i likhet med det som var praksis etter loven av 1924. Fortsatt måtte staten benytte seg av andre virkemidler for å fremme god boligplanlegging, bl.a. gjennom Husbanken.

Husbankens arkitekt-kontor, fortsatt arbeid for god boligkvalitet

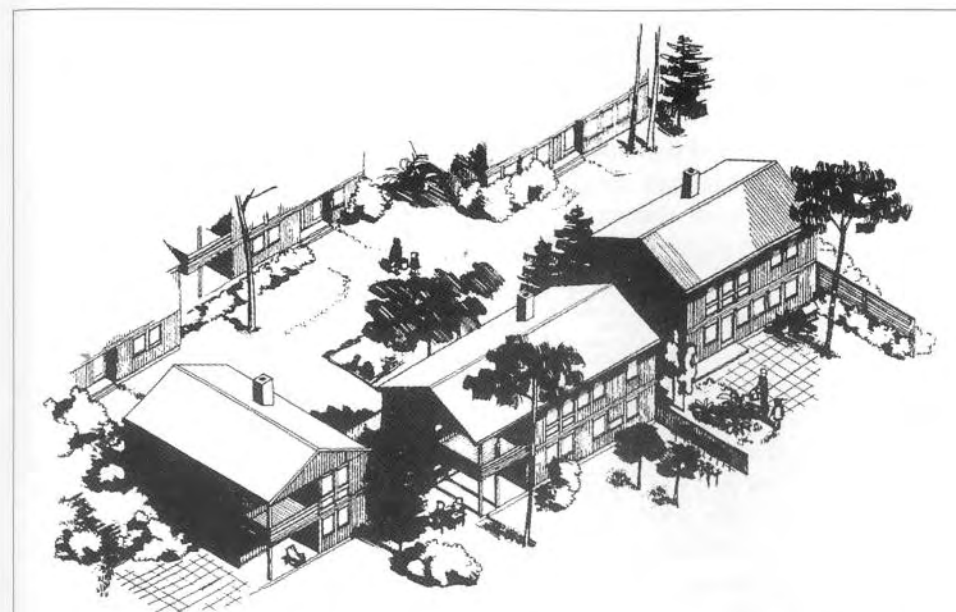
I 1965 ble Boligdirektoratet nedlagt og Boligkontoret med sine arkitekter overført til Husbanken. Husbanken fikk sitt eget arkitektkontor med Kurt Jørgensen som første sjefsarkitekt. Distriktsarkitektene ble nå engasjert av Husbanken.

Husbanken så det fortsatt som sin oppgave å sørge for at boligbyggingen hadde den nødvendige kvalitet gjennom sitt regelverk. Kontroll av planer var arbeidskrevende for Husbanken og lang saksbehandlingstid ble ofte kritisert av utbyggere. Både byggherrer og ferdighusfirmaer hadde behov for å vite hva man med rimelig sikkerhet kunne forvente at Husbanken ville godkjenne.

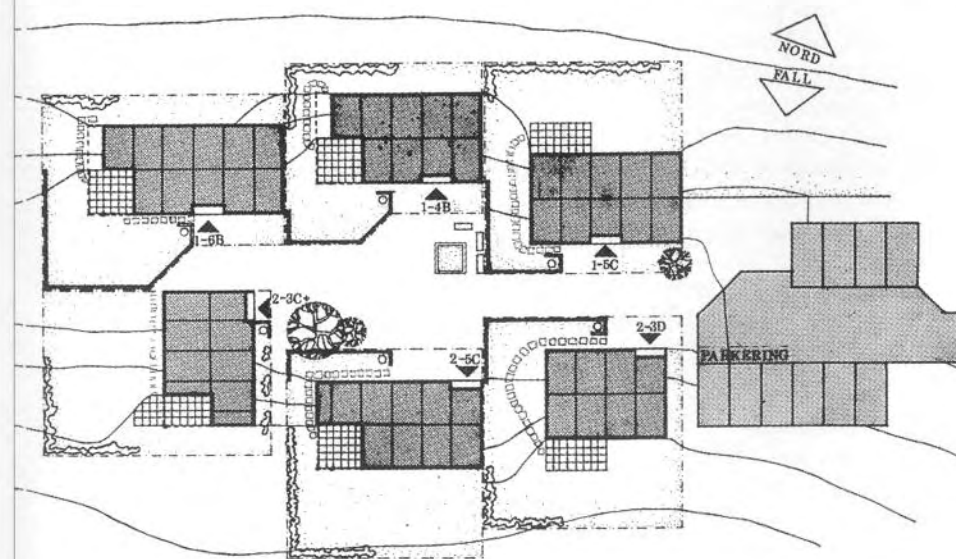
Husbanken tilbød derfor i begynnelsen av 1970-årene en "Registrering av typehus/typetegninger av hustyper som var tenkt belånt i Husbanken. Bedrifter som utarbeidet hustyper med tanke på belåning i Husbanken kunne få planene vurdert på forhånd før de ble tilbudt til salg. Ferdighusfirmaer kunne få en bekreftelse på at tegningene/planløsningene tilfredstilte husbankkravene og en bekreftelse på at prisen lå innenfor Husbankens kostnadstak. Arkitekter kunne få forhåndsvurdert planer/typer, uten at det var knyttet noen prisberegninger til prosjektet. Denne ordningen førte til en betydelig effektivisering av saksbehandlingen i Husbanken og den førte til en mer likebehandling på landsbasis. Ordningen varte til begynnelsen av 1980-årene.

6. Fagkritikk og byggeskikk

Kampen for en bedre arkitektur enn det ferdighusfirmaene og de norske eneboligfeltene ofte kunne vise til tok flere former. Også typetegninger for småhus måtte tilpasse seg andre rammevilkår og mindre tomter. Behovet for å se boligområdet i en større helhet førte til at typehustegninger ble erstattet med systemprosjektering. Men var det behov for slik fagbistand fra myndighetenes side?

HUSBANKENS SYSTEMPROSJEKTERTE TYPETEGNINGER

Den Norske Stats Husbank

1970-årene varslet et oppgjør med etablerte "sannheter" i boligpolitikken. Den verste bolignøden var borte og det var tid til ettertanke. Det monotone industrielle byggeri møtte motstand og kritikk fra leg- og fagfolk. Ferdighusene møtte også stigende kritikk for sitt utseende. Familie- og husholdsmønstrer endret seg. Det ble stadig mindre husstander, mange valgte å etablere seg alene og skilsmissehyppigheten økte. Nye samlivsformer ble prøvd ut. Kjernefamilien med to voksne og to barn, der far jobber og mor steller hjemme var blitt unntaket. Kvinnenes andel i yrkeslivet økte betraktelig. Disse endringene førte til krav om andre bolig- og boformer.

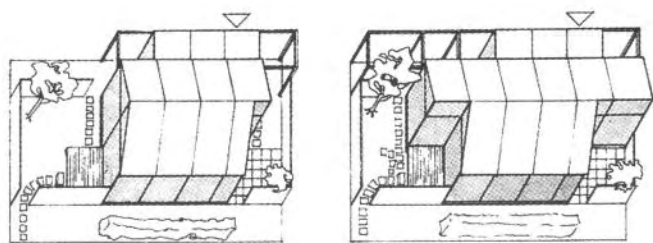
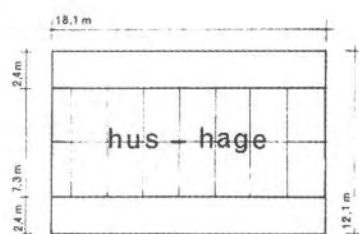
Byggeskikk og systemprosjektering

Både offentlige myndigheter og utbyggere satset på feltutbygging for å rasjonalisere produksjon og tomteopparbeidelse og derved redusere kostnadene. Eneboligtomtene ble stadig mindre, ofte ned mot 400-500 m². De store eneboligene ble liggende og "skrike" mot hverandre i alle forskjellige arkitektoniske utforminger. Utearealene ble ødelagt og lite brukelige. Naboens panoramavindu vendte rett ut mot det som skulle være den private uteplassen. Utviklingen av privatbilismen førte også til at stadig større arealer ble lagt ut til veier og annet trafikkareal. Boligområdene ble trafikkfarlige for unge.

Praksisen med at kommunen la ut tomtearealer med infrastruktur, for så å overlate områdene til individuelle byggherrer, fungerte, ut fra faglige vurderinger, meget dårlig. Det oppsto derfor et stort behov for å **koordinere** eneboligbyggingen, både av estetiske og funksjonelle hensyn. Planlegging og opparbeidelse av tomt kunne ikke lenger ses uavhengig av valg av hustype og boligens utforming.

Husbanken tok derfor i 1971 initiativ til å utarbeide et prosjekteringssystem for småhus. Målsettingen var å utarbeide hustyper som passet sammen og som kunne tilpasses forskjellige tomtesituasjoner. Prosjekteringssystemet forutsatte samarbeid med arkitekt i den enkelte byggesak for valg av alternativer og tilpasning.

Det private tomtareal er en del av boligen.

Uterom på husets gavlside.

Husbankens prosjekteringssystem for småhus 1973

På den tekniske siden var det vanlig med en målsamordning/byggemodul på 30- og 60 cm. Fortsatt hadde Husbanken arealnormer for forskjellige boligfunksjoner. Ved å kombinere de bygningsmessige målene med de boligfunksjonelle målene kom Husbanken fram til en planleggingskomponent på 2,40 x 3,60 m. Ved sammenstilling av flere enheter kunne man dekke flere funksjoner og ha mulighet for fleksible løsninger og generelt anvendelige rom.

På dette grunnlaget ble det laget en serie forskjellige boligtyper for forskjellige terrengforhold, størrelse og form. For hver type ble det utarbeidet et antall planløsninger som byggherren kunne velge mellom, kombinere eller bruke som grunnlag for en egen løsning. Dette ble kalt Husbankens Systemprosjekterte Typetegninger. De var utviklet i samarbeid med arkitektene Tor Karlsen og Ingolf Westbø, arkitekter som hadde gjort en stor innsats i arbeidet med konsentrert småhusbebyggelse.

I 1973 forelå systemet med tre serier typetegninger. Det kom senere fire nye serier med supplerende programmer. Det forelå da følgende serier:

- enetasjes hus uten kjeller
- toetasjes hus med eller uten kjeller
- enetasjes hus med innredet loft
- hus for svakt skrånende terreng med beboelsesrom i underetasjen
- hus for skrånende terreng, inngang oppe
- hus for skrånende terreng, inngang nede.

Det ble 32 typer, med et utall planvarianter. Tegningene ble brukt av noen mindre boligbyggelag, bl.a i Drammen, Lier og Kongsvinger. Den siste serien med hustyper etter dette programmet kom i 1977. Dette var også de siste typetegningene som ble utarbeidet av eller på initiativ fra offentlige myndigheter.

Behovet for typetegninger var heller ikke stort etter dette. At arkitektstanden ble seksdoblet fra 1945 til 1995 var ett viktig moment. I 1953 var det 770 arkitekter her i landet, og langt over halvparten var bosatt i Oslo og nærmeste omegn. I 1995 hadde vi 3000 arkitekter spredt på 140 byer og tettsteder. Alle boliger kan i dag planlegges av faglig ekspertise dersom byggherren ønsker slik faghjelp.

Statens byggeskikkutvalg

Kritikken mot ferdighusenes utseende og ikke minst den ukritiske sammenstillingen i stadig tettere og "rotete" eneboligområder, tiltog i slutten av 1970-tallet. Arne Skouen ytret i Dagbladet november 1981: "Jeg blar i et redselskabinett, som er den nyeste katalogen fra dette ferdighusfirmaet med stadig nye rekorder i banaliseringen av norsk byggeskikk." Tidsskriftet "Bonytt" presenterte en rekke gode arkitektegnede eneboliger som alternativ til ferdighuskatalogene. Bladet påviste bl.a. at "arkitekthus" ikke behøvde å bli dyrere enn ferdighus.

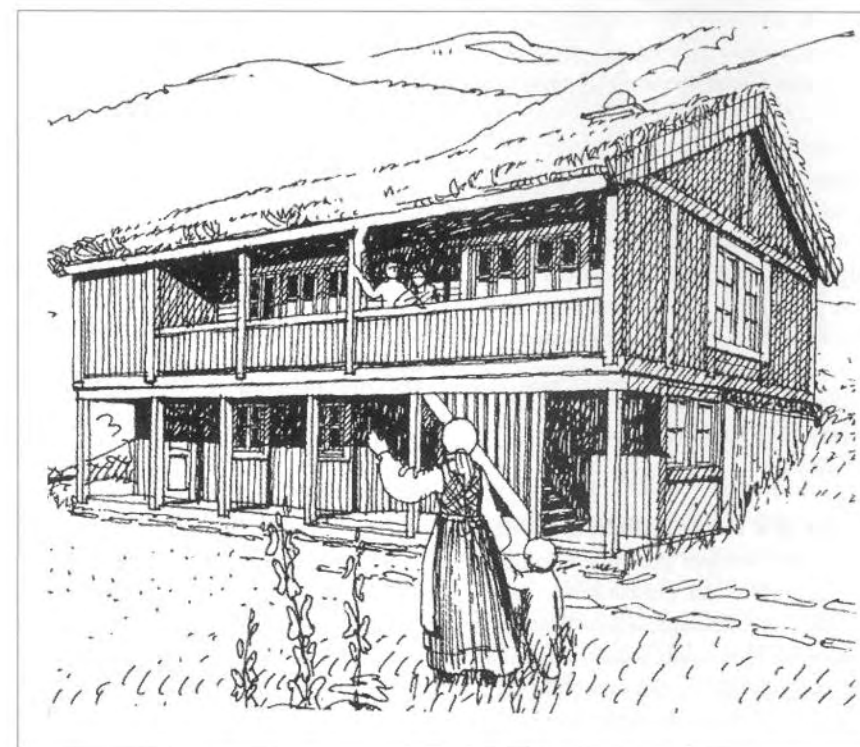
I Stortinget ble det fremmet forslag om å fjerne den såkalte skjønnhetsparagrafen i bygningsloven, § 74-2, som stilte krav om "rimelige skjønnhetshensyn både i seg selv og i forhold til omgivelsene". Debatten endte med at lovparagrafen ble stående.

Husbanken engasjerte seg også i debatten og bidro aktivt til å få etablert et eget statlig utvalg for å ivareta god byggeskikk. I 1982 ble "Statens Byggeskikkutvalg" oppnevnt av Regjeringen.

Statens Byggeskikkutvalg er et rådgiv-

ende organ sammensatt av representanter fra byggebransjen, forskningen, arkitektstanden, m.fl. Representanter fra den sentrale forvaltningen deltar som observatør i Byggeskikkutvalget. Nytt utvalg ble oppnevnt ved kongelig resolusjon for en ny periode fra 1996-1999. Byggeskikkutvalget har som hovedmål å spre informasjon om god byggeskikk. Det arrangerer konferanser, deltar på byggesmesser og utstillinger og gir ut en del informasjonsmateriell, bl.a. bladet Byggeskikk som kommer ut fire ganger i året. Statens byggeskikkpris deles ut en gang i året, noe som etterhvert har ført til at ca. 50 kommuner rundt om i landet nå deler ut sin lokale byggeskikkpris. Byggeskikkutvalget tilbyr et kursprogram til landets kommuner og bygningsråd settes på skolebenken for å lære om arkitektur og god planlegging. Kursprogrammet har fått stor oppslutning og interessen for god byggeskikk er vesentlig styrket siden utvalget ble startet i 1982.

Som en følge av byggeskikkdebatten ble det også gjort forsøk på å utvikle "lokale" typetegninger, etter initiativ fra ulike kommuner. I 1977 tok reiselivsnæringen i Numedal initiativ til en arkitektkonkurranse for å komme fram til hustyper som tilpasset seg den stedlige byggeskikken. I 1981 og 1982 ble det arrangert arkitektkonkurranser, med støtte fra bl.a. Husbanken, for henholdsvis "Vestlandshus" og "Setesdalshus". Resultatene av disse konkurransene ble i stor grad stilkopier av gamle hustyper, og brakte ikke byggeskikkdebatten nevneverdig videre. Konkurransene fikk også liten praktisk betydning.

"Heidalshus" tegnet av arkitektene B. A. Moe og R. Terjesen for Sel kommune og Miljøverndepartementet i 1974

“Høyrebølgen” i 80-årene med liberalisering både av kreditt- og boligmarkedet. Husbankkravene ble fjernet i 1982 og erstattet med informasjon om god boligplanlegging. Enkelte boligområder ble så dårlige at Husbanken igjen så behovet for å innføre en minstandard. Kvalitet utover dette skulle oppmuntres gjennom ulike premieringsordninger. Økonomiske virkemidler erstattet typetegningene som virkemiddel for god boligplanlegging.

I 1980-årene ble kredittmarkedet liberalisert ved at en rekke restriksjoner myndighetene tidligere hadde lagt på de private kredittinstitusjonene, ble opphevet. Mens det tidligere hadde vært vanskelig for mange å få boliglån i private banker, ble dette nå enklere. Bankene reduserte kravene til oppspart egenkapital, kredittverdighet og høy sikkerhet for lånene. I midten av 1980-årene var den private finansieringen nesten like stor som den statlige både når det gjaldt antall boliger og finansieringsandelen av den enkelte bolig. I 1984 ble det fullført ca. 30 000 boliger hvorav ca. 15 000 Husbankfinansierte.

Det ble gjennomført flere endringer i boligpolitikken. Husbankens låne- og tilskuddsordninger ble lagt om og markedet fikk spille en større rolle. Prisreguleringen av borettslagsleiligheter ble gradvis opphevet. Reguleringene på utleiemarkedet ble også redusert. Det ble adgang til å opprette eierleiligheter i flerfamiliehus, og mange leieboliger og flere borettslag ble omdannet til denne eieformen. Prisene på de tidligere prisregulerte boligene steg betydelig og mange fikk på denne måten økt sin boligkapital, men samtidig ble det vanskeligere for folk å etablere seg på boligmarkedet. Subsidieringen i boligsektoren ble lagt om fra å være generell til å bli mer selektiv. De med svak økonomi, slik som mange eldre, funksjonshemmede og yngre i etableringsfasen skulle prioriteres. En større del av Husbankens utlån ble behovsprøvd.

Slutt på husbankkravene

Som ledd i den mer generelle liberaliseringspolitikken fikk Husbanken i 1982 beskjed fra Kommunaldepartementet om at kravene til boligens *planløsning* ikke lenger skulle gjøres gjeldende (fortsatt skulle areal- og kostnadsgrensene opprettholdes). Det er kommunene som forvalter plan- og bygningsloven, og departementet så det som uheldig at Husbanken eventuelt overprøvet vedtak i lokale bygningsråd. Et slikt synspunkt

kan ha mye for seg. Praksis viste likevel at kommunene i liten grad beskjefteget seg med den typen kvalitetsvurderinger Husbanken var opptatt av, og at mange kommuneplanleggere ikke hadde noe imot at Husbanken spilte den rollen den gjorde. Husbankens kvalitetsvurderinger var for mange fagfolk både i det private og offentlige en meget nyttig ryggdekning for å ivareta god boligplanlegging.

Tiden var imidlertid moden for en endring av reglene. Husbanken hadde konsentrert seg om regler for den enkelte bolig mens de største kvalitetssvakheter som nevnt lå i bebyggelsesplanene og byggeprosessen og ikke i brukeligheten av den enkelte bolig. Arealgrensene var også nå blitt så romslige for eneboliger at det skulle godt gjøres ikke å oppfylle Husbankens funksjonskrav innenfor disse rammene.

Likevel er det all grunn til å skille mellom individuelt bygde eneboliger og boligområder bygget ut av entreprenører eller andre utbyggere. I større boligområder er som regel den framtidige bruker ukjent og kan ikke påvirke planløsning eller brukelighet. Husbankens regelverk fungerte som et forbrukervern. Mens eneboligbyggere i hovedsak ønsket å bygge så stort som mulig innenfor arealgrensene, var ofte situasjonen stikk motsatt ved bygging av blokkleiligheter. Her søkte utbyggere å redusere kostnadene ved å minimere boflaten. Her ble det ofte Husbankens *minimumskrav* til møblerbarhet retningsgivende, ikke den *øvre* arealgrensen.

Det samme regelverket skulle fungere for to svært forskjellige markeder, og det var hensynet til det individuelle eneboligmarkedet som ble utslagsgivende da regelverket ble lagt om. Her fikk liberaliseringen minimal virkning. Endringene fikk derimot store virkninger for deler av det andre markedet. Som vi skal komme tilbake til nedenfor førte liberaliseringen til en rekke “mindreverdige” løsninger i den tyngre blokkbebyggelsen.

Veiledning

Signalene fra Kommunaldepartementet gikk ut på at Husbanken skulle informere om god boligplanlegging, ikke stille krav. Ikke minst var det viktig at kommunale planleggere fikk bedre informasjon/kunnskap nå som kommunene skulle ta et større ansvar for å ivareta kvaliteten. I tråd med dette ble det i 1985 utarbeidet tre informasjonshefter av Husbanken:

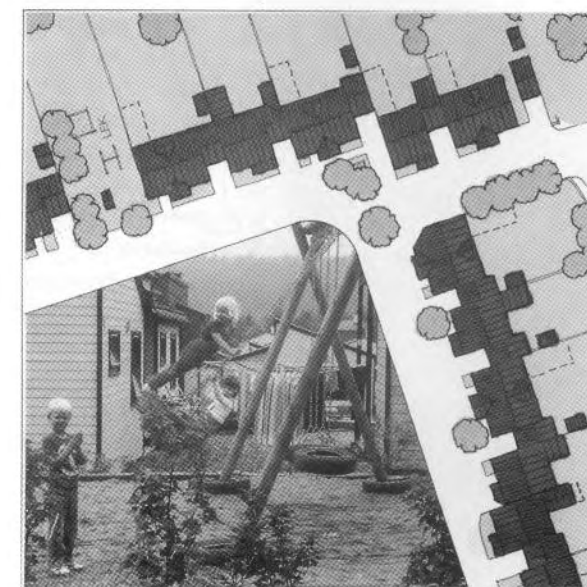
- Gode boligområder
- God bolig
- God utbedring

“Gode boligområder” oppsummerte på en lettfattelig måte mye av den viktigste kunnskapen om god boligplanlegging og heftet fikk en stor utbredelse. Det ble tatt i bruk også av høyskolene til undervisning i boligplanlegging. Heftet belyser følgende temaer: boligen i generalplanperspektiv, valg av boligområde og bebyggelsesform, kommunalteknikk, offentlig og privat tjenesteyting, felleslokaler og bofellesskap, utearealer, trafikkkløsnings, terrengtilpasning og vegetasjon, klima, byggeskikk og arkitektur, samt drift og vedlikehold.

“God bolig” var en nyredigering og illustrering av de “gamle” romdimensjonerende møbelmålene. Her ble nødvendige areal- og funksjonskrav til stue, kjøkken, bad, soverom, entre og bod beskrevet. Analysene knyttet seg til tradisjonen fra 1930-årene da det ble lagd en gramatikk for å forstå hvilke behov en bolig skulle tilfredsstille. Om tilnærmingen var parallell, var selvfølgelig mange av kravene endret, i tråd med den store velferdsveksten.

“God utbedring” forsøkte å bidra til å øke forståelsen for kulturverdiene i vår eldre arkitektur i forbindelse med utbedring av egen bolig. Husbanken ga lån til utbedring av boliger som ledd i kommunal byfornyelse og på sosialt grunnlag. Utbedringslån ble også gitt “på antikvarisk grunnlag”. Her var det krav til bruk av fagfolk og Husbanken kunne være rimelig trygg på resultatet. Verre var det med de enkeltstående utbedringene, ofte på sosialt grunnlag. Det var et stort behov for informasjon om hvordan slik utbedring burde gjennomføres. Erfaringer hadde vist at både de tekniske løsningene og de arkitektoniske svarene ofte var tvilsomme. Materialer og bygningselementer ble skiftet ut uten hensyn til tidligere kvaliteter. Husbanken så det som et problem at den bidro til å finansiere slike prosjekter. Kravene til å ta vare på tidligere tiders kulturminner og arkitektur hadde forsterket seg det siste tiåret.

Husbanken 7 Gode boligområder

Husbanken utarbeidet informasjonsheftet “Gode Boligområder” i 1985

Arbeidet med “Gode boligområder” ga Husbanken anledning til å fordype seg i og gi ut informasjon om god boligplanlegging i bred forstand. Det var gitt ut et mindre hefte i 1979 i samarbeid med Miljøverndepartementet om gode boligplanlegging. Det nye materialet ble en utdyping, supplering og ajourføring av det heftet. “Gode boligområder” ble utarbeidet i samarbeid med Norges byggforskningsinstitutt (NBI), Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) og Det norske Hageselskap.

Fokus var rettet mot boligområdet. Endringer i husholdssammensetning og levestandard viste at det også kunne være grunnlag for å se med friske øyne på alternative boformer. Ca en tredel av Norges husholdninger besto i 1995 én person, i Oslo nær halvparten. Skilsmisseprosenten hadde også lenge vært stigende. Det var blitt mange enslige forsørgere. Eldre men nesker ønsket å bli boende hjemme framfor å flytte på institusjon. Enebolig på landet eller blokkleilighet i drabantby var ikke det saliggjørende for alle. Mange etterlyste et fellesskap og en boform som kunne erstatte den gamle kjernefamilien.

bidra med informasjon om ulike boformer og bofellesskap og ga ut **“La oss bo midt i livet”** i 1987 og **“Boliger med nogo attåt”** i 1991, begge skrevet av Lene Schmidt. “La oss bo midt i livet” viser gode boliger for eldre og andre små husstander, mens “Boliger med nogo attåt” presenterer historiske og dagsaktuelle eksempler på forskjellige former for bofellesskap. Samtidig signaliserte Husbanken en vilje til å finansiere slike fellesskap, selv om de juridiske og økonomiske sidene ved slike boformer ikke alltid var like enkle.

Premiering av livsløpsstandard

Selv om Husbanken ikke lenger fikk stille krav til boligens planløsning, åpnet departementet for at Husbanken kunne premiere spesielle boligkvaliteter gjennom økt låneandel. Første gang dette ble tatt i bruk var i 1981. Da innførte Husbanken premiering av boliger som var planlagt for bevegelseshemmede, såkalte “livsløpsboliger”. Både Norges Handikapforbund, NBI, boligplanleggere og myndighetene hadde i lengre tid vært opptatt av at boliger i større grad burde planlegges for bevegelseshemmede. Mange mente at kravene i byggeforskriftene måtte gjøres strengere på dette feltet, men noen omfattende endringer gikk de offentlige myndighetene ikke inn på.

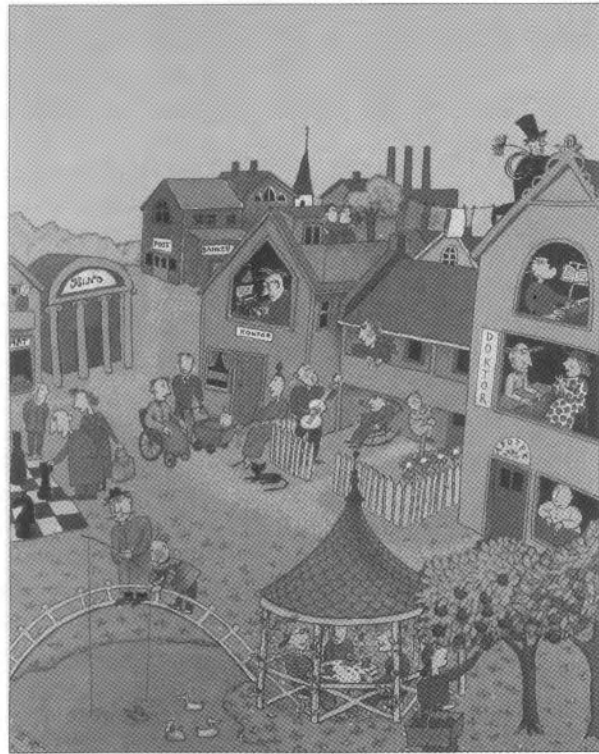
En livsløpsbolig skulle ha alle de viktigste funksjonene som stue, kjøkken, ett soverom og bad på samme plan. Rommene og dørbreddene skulle tilpasses rullestolbruker, men kravene var ikke så “ideelle” som kravene til en spesialleilighet for en rullestolbruker.

I dag får ca 51% av husbankefinansierte boliger livsløptillegg

HUSBANKEN

La oss bo midt i livet!

Om gode boliger for eldre og andre små husstander

“La oss bo midt i livet” ble utarbeidet i 1987

Opp gjennom historien har det vært gjort en rekke forsøk med forskjellige former for bofellesskap, alt fra idealistiske og sosialistiske industrisamfunn i det forrige århundre til mindre grupper i dagens Norden. I Danmark var det etablert en rekke bofellesskap i 1970- og 1980-årene som inspirerte norske arkitekter og boligplanleggere. Husbanken ønsket å

Nytt lånesystem; minstestandard, premiering og kvalitetstilskudd

Byggeboomen i siste halvdel av 1980-årene førte til en rekke prosjekter der Husbanken ble bekymret for kvaliteten. De verste utslagene syntes å komme i indre by Oslo øst. Her ble det bygd en rekke gårder der kvaliteten på både leilighetene og utearealene syntes å ligge vesentlig lavere enn det som fram til da hadde vært betraktet som vanlig god standard. Dette må ses i lys av at Husbanken hadde sluttet å stille krav til boligkvalitet og måtte finansiere det kommunen godkjente. Hensikten med å fjerne husbankkravene var at kommunene gjennom bygningsloven og byggeforskriftene skulle sikre en forsvarlig kvalitet. Men samtidig med at husbankkravene forsvant ble byggeforskriftene endret i “rundere” retning og formulerer nå hovedsakelig funksjonskrav. Konkrete krav til utførelse ble redusert. Kommunene var også preget av liberaliserings-

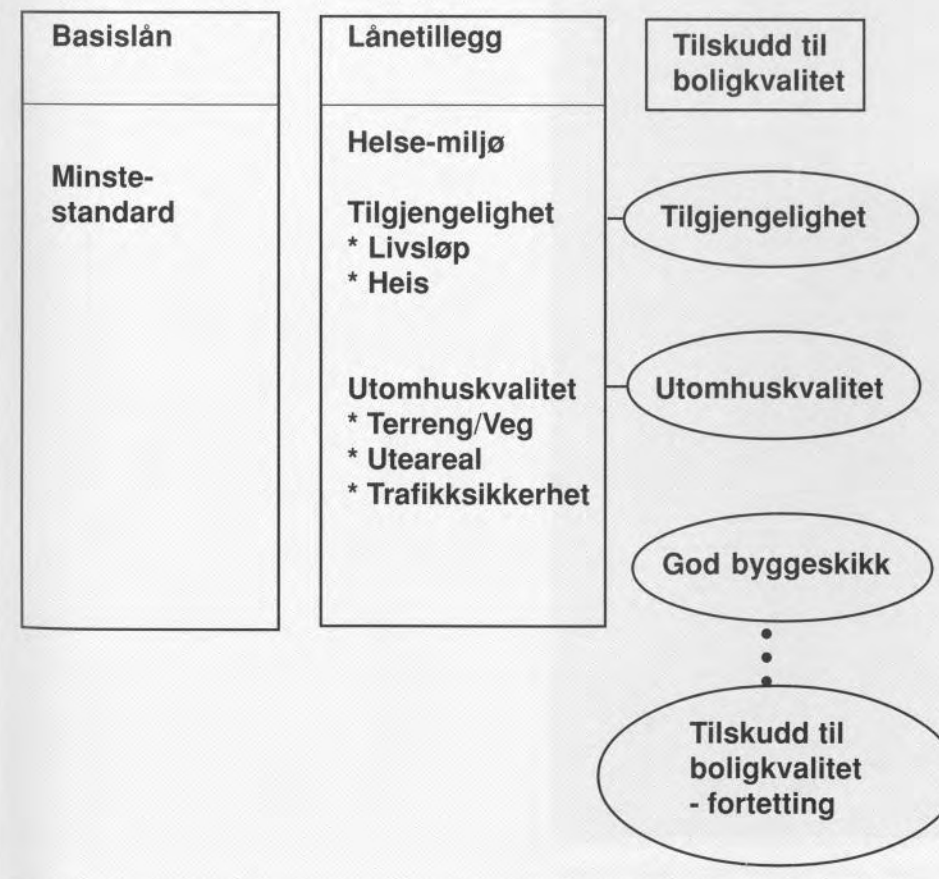
bølgen og la liten vekt på boligkvalitet i sine vurderinger. Resultatet ble at Husbanken fikk inn mange prosjekter som etter deres mening ikke tilfredstilte kravene til “forsvarlig planløsning” og “tilfredsstillende lysforhold”.

Våren 1989 registrerte Husbanken 700 boliger som bekreftet antakelsene om lav kvalitet. NBI ble også engasjert til å gå gjennom 155 lånesøknader med tilsammen ca. 3800 boliger. Resultatet viste urovekkende mange prosjekter med dårlig lys- og solforhold, rom som er vanskelig å møblere og dårlige utearealer. Resultatet ble at Kommunaldepartementet ga Husbanken anledning til å avslå finansiering av prosjekter som etter bankens vurdering hadde mangler i forhold til Byggeforskriftenes krav og intensjoner. Ved siden av at beboerne fikk dårlige leiligheter, fryktet Husbanken at så lav standard på sikt ville sette pantsikkerheten i fare. Bekymringen er blitt bekreftet ved at Husbanken har hatt store tap, bl.a. på “Grønland Torg”-prosjektet i Oslo. Folk ønsket ikke å bo i en leilighet ensidig orientert mot en motorvei eller mot nord. Resultatet er blitt tomme leiligheter og tap for utbygger og kreditorer.

Denne perioden var ellers kjennetegnet av et omfattende luksusbyggeri når det gjaldt eneboliger. Den nye politikken førte til meget høy boligstandard for noen få, samtidig som kvaliteten ble redusert vesentlige for vanlig folk i deler av markedet.

NBI og Enerhaugen arkitektkontor ble også engasjert til å foreta en undersøkelse av 26 byboligprosjekter i Oslo med tilsammen ca. 1 800 boliger, i tillegg til “Grønlands Torg” med 600 boliger. Undersøkelsen bekreftet tidligere erfaringer. Utearealene var ofte for små og mangelfulle. Utnyttelsen var mellom 2,0 og 3,0, dvs. det samme som for de gamle leiegårdskvartalene på østkanten før byfornyelsen. Offentlige utearealer fantes, men beboerne måtte krysse trafikkbarrierer for å nå dem. Prosjektene lå trafikkutsatt til og de fleste hadde en fasade mot en gjennomfartsåre. Halvparten av boligene var ensidig orientert. Kjøkken lå ofte mørkt til i leilighetens bakkant, med mangelfull innredning og som en del/krok av stua.

Nye boliger

I 1992 innførte Husbanken et nytt lånesystem med minstandard og premiering av spesielle kvaliteter. Lånets størrelse graderes etter boligens størrelse. Planene må vise at de kan tilfredsstillere elementære krav til de viktigste rom og funksjoner. I praksis vil det være vanskelig å lage to-romsplaner mindre enn ca. 50 m². De enkelte rommene som stue, kjøkken, soverom, bad og entre må være av en viss størrelse. De gamle erfaringene/romnormene ble igjen tatt i bruk.

I tillegg til dette kan lånet økes dersom boligen og boligområdet tilfredstiller visse kvalitetskrav. Kvaliteter som prioriteres er: økologisk planlegging, "sunn" boliger, energisparing, sosial organisering, opplegg for drift og forvaltning, livsløpsstandard, god terrengtilpasning, gode utearealer til felles opphold og lek, trafikksikkerhet og god arkitektur/byggeskikk.

Fra 1996 er lånesystemet lagt grunnleggende om. For første gang siden 1946 gis det ikke lenger rentesubsidierte lån til den "vanlige" boligbruker. Gradvis er prosessen med å redusere de generelle boligsubsidierne til fordel for spesielle støtteordninger kommet "til veis ende". "Rentetrappen" er fjernet. I stedet innføres tilskudd til: boligkvalitet ved fornyelse og fortetting, utomhuskvalitet og tilgjengelighet (bl.a. heis) i nye boligprosjekter, god byggeskikk og forsøksbygging. Kvalitetskriteriene for å få tilskudd har mye til felles med de kravene som stilles for å få lånetillegg. Det nye er at nå gjøres premieringen også gjeldende for fornyelse av bymessige strøk utenfor byfornyelsesområdene.

Økonomiske virkemidler har erstattet typetegningene som virkemiddel for god boligplanlegging.

God boligkvalitet skal nå premieres. Slåttereina, Førde

Overopphetningen i økonomien på 1980-tallet ble, som ellers i Europa, etterfulgt av en brå nedgang med påfølgende stor arbeidsløshet. I 1991 brøt boligmarkedet sammen, boligprisene gikk ned, det private kredittmarkedet fikk store problemer, realrenten steg betydelig og nesten all privatfinansiert boligbygging stagnerte. I denne situasjonen brukte myndighetene Husbanken aktivt i en motkonjunkturpolitikk. Gjennom den offentlige boligfinansieringen greide man å opprettholde en viss aktivitet og sysselsetting i byggebransjen. I hvert av årene 1992-94 ble det bygd ca. 15 000 boliger i Norge, nesten alle var husbankfinansierte. Også i fremtiden kan det være nødvendig å ha en offentlig kredittinstitusjon som kan "trå til" når det private markedet finner mer lukrative investeringsobjekter enn boliger.

De siste par årene har norsk økonomi igjen vært i oppgang og forholdene på boligmarkedet har stabilisert seg både for nybygg og bruktboliger. Boligproduksjonen har steget til ca. 22 000. Antall boliger finansiert i Husbanken er fortsatt ca. 15 000 slik at økningen er et uttrykk for at det private kredittmarkedet igjen har begynt å fungere. Kravene til kredittverdighet og pantesikkerhet i det private bankvesen er imidlertid igjen blitt strengere. Målet om en god kvalitet på boligbyggingen krever fortsatt en betydelig offentlig årvåkenhet og innsats. Husbanken vil derfor fortsatt ha en betydelig rolle å spille i norsk sosial boligpolitikk.

Fra gjenreisning til miljøutfordringer

Dette heftet har beskrevet tiltak og initiativ fra myndighetenes side for å fremme god og rasjonell boligplanlegging. Hovedvekten er lagt på arbeidet med å lage typetegninger, et arbeid som var helt nødvendig i en periode da det var stor mangel på arkitekter og fagkunnskap, og landet skulles bygges etter annen verdenskrig. For å husholdere med ressursene og sikre god kvalitet var det nødvendig å stille krav til de boligene som Husbanken skulle finansiere.

Etter hvert som det verste boligbehovet ble tilfredsstilt og fagmiljøene utviklet seg endret også myndighetene virkemidlene. Typetegninger ble ikke like viktige og kravene kunne mykes opp. I dag kan vi konstatere at Norge har en meget høy boligstandard, den høyeste i verden. Dette har vi nådd med meget liten offentlig økonomisk innsats. Den norske modellen for bygging og forvaltning av boliger, der målsettingen har vært at enhver skal kunne eie sin bolig, enten privat eller kooperativt, har spart offent-

lige myndigheter for store utgifter, bl.a. til bygging og vedlikehold av utleieboliger. På den annen side har myndighetene nedlagt et betydelig arbeid for å oppnå den høye boligkvaliteten, slik det er beskrevet i dette heftet.

Med den høye standarden og den gode boligdekningen vi har i dag, kan en stor del av boligbyggingen og omsetningen overlates til det frie markedet, uten offentlig påvirkning. For mange vil en ytterligere økning av boligkvalitet kunne settes opp mot annet forbruk som f.eks. reiser til syden. Erfaringene fra slutten av 1980-årene viste likevel at det frie marked kan ha store svakheter. Grupper som ikke står sterkt i en slik markedsituasjon, kan fort bli tapere. Husbanken har erkjent dette og har fortsatt et sikkerhetsnett i form av en nedre kvalitetsgrense for hva den vil finansiere. Likevel er informasjon, veiledning og økonomisk oppmuntring i dag de viktigste virkemidlene for å sikre bokvalitet.

Men hvilke kvaliteter er det viktig å arbeide for i dag? Fokuset har endret seg dramatisk fra nødvendigheten av å ivareta grunnleggende boligbehov til behovet for å forbedre miljøet både lokalt, nasjonalt og globalt. Klimaendringene truer vår eksistens, naturen forurennes og miljøproblemer reduserer vår boligstandard. 1 million mennesker plages av støy ved sin bolig, hovedsakelig fra veitrafikken, 6-700 000 utsettes for helseskadelig luftforurensning, og trygge, gode leke- og utemiljøer er langt fra noen selvfølge. Miljøproblemer er spesielt store i byene der bilen dominerer omgivelsene.

Vi har ikke det samme behovet for å bygge nye boliger, men vi har et stort behov for å fornye og vedlikeholde de boligene som allerede er bygd. Skal eksisterende boligområder tilfredsstillere nye brukerkrav står vi fortsatt overfor store utfordringer. En viktig oppgave vil bl.a. være å forbedre tilgjengeligheten for eldre og bevegelseshemmede. Bolig- og miljøfornyelse vil overta en stadig større del av "boligmarkedet" både for fagfolk og offentlige myndigheter. Kanskje er de miljøutfordringene vi står overfor i dag like store som de vi sto overfor da landet skulle gjenreises.

Kanskje er disse oppgavene så store at offentlige myndigheter fortsatt må sette inn store ressurser for at oppgavene skal kunne løses, i et samarbeid mellom staten, kommunene, boligkooperasjonen, beboere, fagfolk og andre boliginteresserte. Om ikke typetegninger blir et viktig redskap, vil alltid informasjon om gode løsninger være viktig.

Miljøproblemene er blant de største utfordringene boligplanleggere i dag står overfor; bl.a. bryter biltrafikken ned mange av de kvalitetene til våre boligområder som maysommelig ble bygd opp etter krigen

HB 7.F.12

**Utgitt av Husbanken
november 1996**

Opplag: 2500
Lay-out: Husbanken
Forside: Hustype 202 for
halvannen etasjes hus
Trykk: Senter Grafisk as

Den Norske Stats Husbank

Hovedkontor Oslo

Fridtjof Nansens vei 17
Postboks 5130 Majorstua
0302 Oslo
Tlf: 22 96 16 00
Fax: 22 96 17 00
Husbankens internetadresse:
<http://www.sol.no/husbanken/>

Avd. Bergen

Ostre Murarmenning 7
Postboks 1998 Nordnes
5024 Bergen
Tlf: 55 23 42 00
Faks: 55 23 07 37

Avd. Trondheim

Peter Egges plass 2
Postboks 489
7001 Trondheim
Tlf: 73 89 23 00
Faks: 73 89 23 01

Avd. Bodo

Sjøgt. 15
Postboks 384
8001 Bodo
Tlf: 75 52 35 40
Faks: 75 52 00 65

Avd. Hammerfest

Strandgt. 49
Postboks 480
9601 Hammerfest
Tlf: 78 42 74 00
Faks: 78 42 74 10

**HUSBANKEN
BIBLIOTEKET**

441378wp0